

עורך הדין

ספטמבר 2025 | גיליון 53

השופטים יחליטו!

עו"ד יהודה וינשטיין, היועץ המשפטי בדימוס קורא להוציא את הליך השימוע מהפרקליטים, ולהעבירו לגורם שיפוטי | עמ' 8

פרויקט "חדשנות במשפט"

האם הבינה המלאכותית תחליף את עורכי הדין? כותבים שונים | עמ' 15

"לא יתכן שהבנקים יתעשרו

והציבור יהיה עני"

ריאיון עם ד"ר שלמה נס

עו"ד מיטל אופיר דגני | עמ' 11

ISRAEL
LEGAL WEEK
2025
19-23 אוקטובר

ערב עמיתים

החל מ-19 ש"ל לכתרים

שלמה ארצי

20.10.25 | יום שני

היכל התרבות תל אביב

19:00 התכנסות

19:45 נאומים

20:00 מופע

סרקו לצפייה ולהרשמה

לשכת עורכי הדין בישראל
ISRAEL BAR ASSOCIATION
نقابة المحامين في إسرائيل

אולם - 219 | יציע תחתון 199 | יציע - 119 ש"ל

עורכות ועורכי הדין, שנה טובה!

עו"ד עמית בכר
ראש לשכת עורכי הדין בישראל

חברותיי וחבריי היקרים,

בהמשך הגיליון תמצאו את ברכות יושבי ראש מחוזות הלשכה, ואני מבקש להודות להם על עשייה מתמדת ועל התגייסותם למען ציבור עורכי ועורכות הדין.

כמו כן, מתפרסם במדור "בעיני עורך הדין" מגוון מאמרים מקצועיים, הצעות ייעול ומחשבות על נושאים המצויים בלב סדר היום הציבורי והמקצועי. לצד זאת, מופיעים המדורים הקבועים: "לא עוד ספר", "כך אני הייתי מנסח" ו"חדשות הלשכה".

בטרם סיום, כולנו מתפללים לשחרורם של 48 החטופים והחטופה שעדיין מצויים בשבי החמאס ולשלומם של חיילי וחיילות צבא הגנה לישראל העומדים על משמר ארצנו. לשכת עורכי הדין תמשיך להשמיע קול ברור ונחוש למען החזרתם במהרה.

ורגע לפני ראש השנה אבקש לאחל לכל חברות וחברי הלשכה, ולבני משפחותיכם, שנה טובה ומתוקה, בריאות, שגשוג וקריאה מהנה.

שלכם,
עו"ד עמית בכר,
ראש לשכת עורכי הדין בישראל

אני שמח להגיש בפניכם את גיליון מס' 53 של כתב העת "עורך הדין" - ספטמבר 2025, היוצא לאור מטעם לשכת עורכי הדין. הגיליון הנוכחי נפתח בפרויקט מרכזי, צופה פני עתיד, העוסק בנושא "חדשנות במשפט", ובו ראיונות, טורים ומאמרי דעה.

בהמשך הגיליון, תוכלו לקרוא ראיונות מרתקים עם היועץ המשפטי לממשלה לשעבר, עו"ד יהודה וינשטיין, המתייחס בהרחבה לזכות השימוע; עם המומחה לשיקום כלכלי, ד"ר עו"ד שלמה נס, שמתריע מפני גל קריסות עסקים וקורא לשינוי תפיסתי; ועם יו"ר ועדת האתיקה הארצית, עו"ד מנחם מושקוביץ שמשותף בתהליך הדיגיטציה של ועדת האתיקה הארצית.

במעמד זה אבקש להביע תודה לכל מי שנטלו חלק בגיליון מס' 52, אשר תוכנן להתפרסם באוקטובר 2023 אך נדחה ולא פורסם בשל אירועי 7 באוקטובר ומלחמת חרבות ברזל. פרסום הגיליון הנוכחי מסמן את חזרתו של כתב העת "עורך הדין" לשגרה, וזאת עם שובו של עורך כתב העת, עו"ד מנחם שטאובר, משירות מילואים ארוך ומאתגר, שכלל מאות ימי לחימה מרביתם ברצועת עזה.

ברכה מיוחדת אני מבקש להפנות לעו"ד מיטל אופיר דגני, יו"ר ועדת כתב העת החדשה של הלשכה, על כניסתה לתפקיד ועל ההשקעה הרבה שהביאה להוצאת הגיליון הנוכחי מן הכוח אל הפועל. תודה מיטל ובהצלחה בתפקידך החדש.

פרויקט חדשנות במשפט

18

שופט אוטומטי שלל לי רישיון - ריאיון עם סמנכ"לית חדשנות בהנהלת בתי המשפט

עו"ד מיטל אופיר דגני

22

המערכת האוטומטית בבית הדין לעבודה תיטיב עם הציבור, אבל צריך להביא אותה לידיעתו

עו"ד ליאת שושן-ברק

26

האם הבינה המלאכותית תחליף את עורכי הדין?

ד"ר עו"ד אייל ברוק

30

חמלה וחדשנות: דיני בעלי החיים במראה שחורה

ד"ר עו"ד אסף הרדוף

3

דבר ראש הלשכה

עו"ד עמית בכר

8

השופטים יחליטו!

עו"ד יהודה וינשטיין, היועץ המשפטי בדימוס קורא להוציא את הליך השימוע מהפרקליטים, ולהעבירו לגורם שיפוטי

עו"ד אורי דגני

14

לא ייתכן שהבנקים יתעשרו

והציבור יהיה עני

ריאיון עם ד"ר שלמה נס

עו"ד מיטל אופיר דגני

מו"ל: לשכת עורכי הדין בישראל

רח' דניאל פריש 10, תל אביב

מנכ"לית הלשכה: עו"ד אושרת תגר

טלפון: 03-6362200 פקס: 03-6918696

אתר הלשכה: www.israelbar.org.il

מייל המערכת:

menachem.s@israelbar.org.il

המערכת אינה אחראית לתוכן המודעות

עורך ראשי: עו"ד מנחם שטאובר

הפקה: עו"ד עמית פרלמן

עיצוב גרפי: תמר בן שבת, שרית קרקובר, עדי גיאת ונעמה בר

צילומים: לשכת עורכי הדין, הנהלת בתי המשפט, יוסי זמיר, רמי זרנגר, מור צידון, אור פרבונזניק, איתמר סיידא, ניקי וסטפהל, אינגה, Adobe Stock, FreePik

צילום השער: רמי זרנגר

יו"ר ועדת כתבי עת: עו"ד מיטל אופיר-דגני

55

לא עו"ד ספר

בשם החוק: על בית המשפט, החוקה
ושלטון החוק

ד"ר (שופט בדימ') אברהם טננבוים

ספר סלים ג'ובראן

ד"ר עו"ד עמית גורביץ'

61

כך אני הייתי מנסח

פרופ' דוד א' פרנקל

70

שירה משפטית

עו"ד מיטל אופיר דגני

בעיני עורך הדין

39

ענישה כלכלית בעבירות כלכליות: חלופה ראויה
ואף כדאית למאסר / עו"ד בן זריהן

40

איך להימנע משותפויות כפויות במתחמי תכנון
מרובי בעלים / עו"ד נעמה שיף

41

מגמות חדשות באחריות המשפטית של קצין ציות /
ד"ר עו"ד אילנה ליפסקר מודעי, עו"ד אלון קוחלני, ד"ר
עו"ד רמי ששון

44

תקדים אמיץ ופורץ דרך: בית הדין הארצי לעבודה
מסמן כיוון חדש ביחסי עבודה בענף הכדורגל
(ואולי בספורט בכלל) / עו"ד אבישי איפרגן

45

טיפול מיטבי או רק טיפול "הולם והוגן", במסגרת
תביעות רשלנות רפואית ברפואת שיניים / ד"ר עו"ד
דפנה אברמוב

32

אתגרי מערכת המשפט הצבאית
אחרי שבעה באוקטובר

עו"ד רן כהן רוכברגר

34

ירושה, עזבון וביטוח חיים של נפגעי
שבעה באוקטובר

עו"ד דוד פולק

36

בג"ץ הסבירות בראי מהפכת
השפיטות

עו"ד אורן רוט

38

הטעות שיכולה לעלות ביוקר:
כשאתיקה נופלת בין השורות

עו"ד יוסף ויצמן

מועדון הצרכנות
EXTRA•MEMBERS•

עדיין לא חלק מהמועדון?

עדיין לא חברי מועדון הצרכנות EXTRA MEMBERS?
הצטרפו לאלפי חברים שנהנים מ- **EXTRA** הנחות,
מתנות והטבות! להצטרפות למועדון ולהזמנת כרטיס <<

* בהתאם לתקנון באתר

ישראלכרט

לשכת יועצי מס בישראל
INSTITUTE OF TAX
CONSULTANTS IN ISRAEL

לשכת עורכי הדין בישראל
ISRAEL BAR ASSOCIATION
نقابة المحامين في إسرائيل

עו"ד מיטל אופיר דגני
יו"ר ועדת כתבי עת

הגיליון שלא יצא

זהו גיליון "עורך הדין" הראשון שרואה אור בשנתיים האחרונות. בחודש אוקטובר 2023 הוכן לדפוס גיליון מס' 52, כשהנושא המרכזי בו היה "משפט העתיד", ובו ניסו משפטנים ומומחים מתחומים שונים לשרטט את העולם המשפטי העתידי.

צחק הגורל, העיתון לא הספיק לרדת לדפוס, וכבר הפך על שלל תחזיותיו לבלתי רלוונטי, בעקבות אירועי שבעה באוקטובר שטלטלו את המדינה בדיוק בימים שבהם היה אמור לצאת. עורך העיתון, עו"ד מנחם שטאובר (שכותב כאן לימינו), גויס לחודשים ארוכים של שירות מילואים קרבי בעזה, ולא יכול היה לטפל בהוצאת העיתון.

כעת רואה אור גיליון מס' 53 של העיתון, ושתיים מהכתבות בו עוסקות בהשלכות המשפטיות של אותם ימים נוראים, ובהשפעה שלהם על המשפט הצבאי ועל דיני הירושה הרלוונטיים.

מי ייתן והגיליונות הבאים יביאו איתם בשורות טובות יותר!

הגיליון הנוכחי כולל פרויקט העוסק בנושא "חדשנות במשפט" ומבקש לענות על שאלה בוערת - כיצד ישנו הטכנולוגיה, ובמיוחד הבינה המלאכותית, את עולם המשפט?

כולי תקווה שהקוראים ימצאו בעיתון כלים פרקטיים שיסייעו בידם בעבודתם.

אני מבקשת לשלוח מכאן תודה גדולה לכל הכותבים שהכינו חומרים לגיליון 52, אך הדברים לא ראו אור בסופו של יום: השופט בדימוס ד"ר יגאל מרזל ועו"ד רמי שיינפלד, פרופ' דוד פסיג, עו"ד ענת טהון אשכנזי וד"ר מורן קנדלשטיין-היינה, עו"ד ניר גורדון ועו"ד יאיר גרדין, ד"ר חיים ויסמונסקי, עו"ד נוחי פוליטיס, ד"ר נמרוד קוזלובסקי ועו"ד נדן ליב, ד"ר שרון בר-זיו וד"ר עמוס ישראלי, דורלי אלמגור ורון בנדק, סא"ל יזהר יצחקי, עו"ד תמר הרמתי, עו"ד מיכל אהרונים, פרופ' בועז סנג'רו, אסף אבני ועמית טל, עו"ד אהובה טיכו ופרופ' מוטי מרק, עו"ד דון סוסנוב.

לכל הקוראים שלוחה ברכת שנה טובה ומוצלחת.

מיטל אופיר דגני
יו"ר ועדת כתבי עת
בלשכת עורכי הדין

עו"ד מנחם שטאובר
עורך כתב העת

מאפלה לאורה

"המשפטן המוצלח הוא זה שמתבונן אל העבר ומקיש ממנו אל ההווה, ואילו אנשי הטכנולוגיה המובילים מתבוננים אל העתיד", כתב ד"ר חיים ויסמונסקי ברשימה ששלח עבור גיליון 52 של כתב העת "עורך הדין" שהיה אמור להתפרסם לאחר חגי תשרי התשפ"ג בחודש אוקטובר 2023.

לצער כולנו, ימים ספורים לפני פרסומו של כתב העת, אירע טבח השבעה באוקטובר ופרצה מלחמת חרבות ברזל. עוד באותו יום הוקפצתי יחד עם חבריי לחטיבה 5 לקחת חלק בקרבות הבלימה בעוטף ובהמשך בתמרון ברצועת עזה, כאשר לאחרונה סיימנו סבב נוסף, שלישי במספר, הפעם בציר מורג.

מאז אותו יום ארוך, גיליון 52 לא ראה אור, אולם החלטנו שהנושא המרכזי בגיליון הנוכחי יהיה דומה לגיליון שנגנז, היינו "חדשנות במשפט".

אבקש לנצל הזדמנות זו כדי להודות שוב לכל אחת ואחד מכותבי המאמרים של גיליון 52, המזכירים בשמותיהם בדבריה של עו"ד מיטל אופיר דגני, יו"ר ועדת כתב העת החדשה של כתב העת (שכותבת כאן משמאלי).

כמו כן, אבקש לאחל לעו"ד אופיר דגני הצלחה רבה בתפקידה, ולהודות לה על ההשקעה הרבה בגיליון 53. בלעדיה גיליון זה לא היה רואה אור.

מבלי לעשות ספויילר למאמרים שיפורסמו בגיליון הנוכחי, נראה שמרבית הכותבים מסכימים, כי העתיד כבר כאן ויש הכרח לנסות ולצמצם את הפערים השונים שנפתחו. עכשיו, כל שנותר זה לגלות, איזה מאמר יעמוד במבחן הזמן.

לפני סיום אבקש לשאת תפילה לשחרורם של החטופים והחטופה ולבריאותם ושלומם של חיילי וחיילות צבא הגנה לישראל.

אֲחִינוּ כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל

הַנְּתוּנִים בְּצֶרֶה וּבְשָׁבִיָּה

הָעוֹמְדִים בֵּין בָּיִם וּבֵין בִּיבְשָׁה

הַמְּקוֹם יָרַחם עֲלֵיהֶם

וְיוֹצִיאֵם מִצֶּרֶה לְרוֹחָה

וּמֵאֶפֶלָה לְאוֹרָה

וּמִשְׁעָבוֹד לְגָאֵלָה

הַשְׁתָּא בְּעֶגְלָא וּבְזֶמַן קָרִיב

וְנֵאמַר אָמֵן

שנה טובה,

עו"ד מנחם שטאובר,

עורך כתב העת

עו"ד יהודה וינשטיין: במקום לפצל את תפקיד היועמ"ש - לבצע שימוע בפני שופט

היועץ המשפטי לממשלה לשעבר מציע לקיים את השימוע בהליכים פליליים, בפני שופט בדימוס, ולא בפני התביעה: "עליך לשכנע את המשוכנע וזו משימה קשה לביצוע"

מראיינת: עו"ד אורי דגני

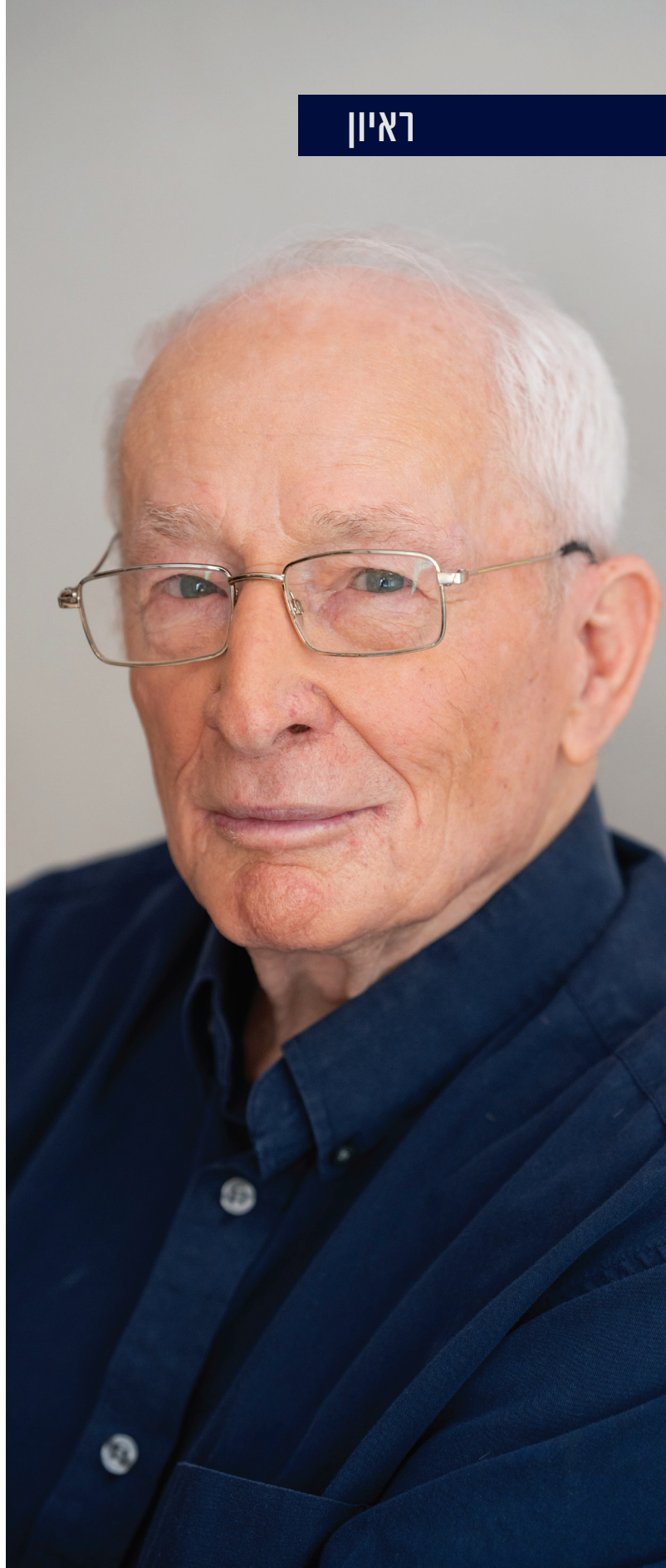
תודה עו"ד יהודה וינשטיין שהסכמת לשוחח איתנו. על מנת להבין את הצעתך לקיים שימוע בטרם העמדה לדין בפני שופט בדימוס, אשמח אם נתחיל מהבסיס. מהי זכות השימוע? מתי ולמי היא ניתנת כיום?

ובכן, הליך השימוע המעוגן בסעיף 60א' לחוק סדר הדין הפלילי מעניק לחשוד בעבירה מסוג פשע את ההזדמנות לשכנע את התביעה הכללית כי אין מקום להגיש כתב אישום נגדו או למצער, שאין מקום להגיש את האישום במתכונתו המתוכננת. העיקרון העומד ביסודו של ההליך נועד להיטיב עם החשוד ולכן גם את שאלת אותי לגבי "זכות השימוע", שכן, מקובל לראות בו "זכות" הניתנת לחשוד.

לפני שנים רבות כתבתי מאמר, שמו היה "מה נשמע בשימוע" שבו טענתי כי חרף המניעים הנאצלים העומדים ביסוד ההליך, הרי שלמעשה, במתכונתו הנוכחית, הוא משרת יותר את האינטרסים של התביעה ופחות את אלה של החשוד, וגם הוספתי שברגיל יוצאת התביעה נשכרת מהשימוע וברשותך אוכל לפרט אם תתקשי על כך, בהמשך.

רק בשנת 2000 עוגן הליך השימוע בחוק שנכנס לתוקפו בתחילת 2005. עובר לחקיקתו שלטה בהליך הנחיית היועץ המשפטי לממשלה. נוכח חריגותיו של ההליך נקבע על ידי בתי המשפט כי הליך זה הינו הליך לפני משורת הדין.

הקביעה כי השימוע הוא הליך לפני משורת הדין וכן העובדה כי קיום ההליך נתון היה לשיקול דעתו של התובע, הביאו לביקורת ציבורית רחבה על מוסד השימוע. הטענה המרכזית שהושמעה הייתה, כי הליך השימוע מביא לפגיעה בעקרון השוויון. זוכים לו מיוחסים ואנשי שררה ואין זוכים לו אחרים. הד לביקורת הציבורית הזו מצוי בשירו הנפלא של חיים חפר "מה נשמע בשימוע" שמשם נלקחה כותרת המאמר שכתבתי,

ושם הוא מספר על אם יהודייה ששרה שיר ערש לבנה כאשר את עגלתו היא מניעה, ומאחלת לו שבגרותו לא יהיה פילוסוף או מדען ידוע, אלא כזה מורס מעם שזכאי לשימוע. החוק בא לנטרל ביקורת זו, ואכן, הפגיעה הגסה בעקרון השוויון ננטרלה ומגמת השוויון באה על סיפוקה, אך הפגמים האחרים הקיימים במוסד הזה נותרו בעינם.

על אילו פגמים בדיוק אתה מדבר?

הכשל האינהרנטי הטמון בהליך הוא שעליך לשכנע את המושוכנע וזו משימה קשה לביצוע לכל אחד ובכל אחת משעות היום.

מאחר שהשימוע נעשה ברוב המקרים בפני הפרקליט הממונה על התיק ובנוכחותו הדומיננטית של הפרקליט שהכין את טיוטת כתב האישום ואף ברגיל ליווה את חקירת המשטרה, אך טבעי הוא שהוא מזדהה עם אשר עשה ואם הגיע כבר לכלל דעה כי יש מקום להגיש כתב האישום, קשה מאוד יהיה לשכנעו אחרת. זו משימה שאינה קלה וסיכוייה א-פרויורי אינם נראים טובים ומשכנעים.

בשימוע יש להביא אדם המושוכנע בדרך אחת להיפוך מלא של דעתו. יש כמובן גם לקחת בחשבון שבכל ספק שיתעורר, יכול התובע להורות על השלמת החקירה ולכן אין להתפלא שרובם המכריע של השימועים מסתיימים בסופו של דבר בהגשת כתב האישום לבית המשפט.

יתרה מזאת, החוק אינו מחייב את התביעה להגיב לשימוע או לנמק את החלטתה. יוצא, שהתביעה תקבל לידיה רשימת טענות הגנה מבלי שתהיה מחויבת להגיב או בכלל להתייחס אליה.

השאלה היא אם בנסיבות אלה, ראוי בכלל לסניגור, להופיע בשימוע ולסייע לתביעה בהוצאת מוצר טוב יותר תחת ידיה?

כסניגור הופעתי בשימועים רבים. דעתי הייתה ונותרה שהשימוע משרת בעיקר את התביעה. אם טענות ההגנה טובות והתביעה לא הייתה ערה להן, ראוי שתדע זאת מבעוד מועד ולא תיתקל בהן לראשונה בבית המשפט.

אם כתוצאה מטענות ההגנה עלה הצורך להשלים את החקירה, הרשות נתונה והיא בידי התביעה. אם טענות ההגנה מובילות למסקנה כי דינו של התיק להסתיים בזיכוי ראוי לה לתביעה לעשות לסגירתו לאלתר ולא להובילו לבית המשפט על כל מה שכרוך בכך. התביעה היא בעלת הבית, ברצותה תדחה, ברצותה תתקן, ברצותה תסגור. תמיד האמנתי שהחלטת הסניגור להישמע בשימוע מצריכה שיקול דעת זהיר. לעתים רבות מידי נזקיו של השימוע אינם שקולים לתועלת שיכול הסניגור להפיק ממנו.

דברים ברוח זו אמרתי באחת ההרצאות שנתתי. לשמע הדברים הללו קפצה פרקליטה ממסיוי וכלכלה שהייתה בקהל, ובינתיים עלתה לגדולה, ואמרה: עורך דין וינשטיין הוא האחרון שממנו אנו צריכים לשמוע את הדברים האלה; כל השימועים שהוא השתתף בהם אצלנו הסתיימו בסגירת התיק נגד החשוד.

ובכן, לא כל השימועים, ועדיין חרף הדברים היפים הללו, הליך השימוע, נזקיו יכולים להיות קשים לסנגוריה ואילו התביעה אף פעם אינה חסרה. לכן, גם לא הבנתי מה פשר "הקמצנות" שגילתה לא פעם התביעה בהענקת שימוע לסניגורים.

מה עומד אחרי הרעיון לקיום זכות שימוע בפני שופט?

מציאות עגומה זו שתיארתי לעיל, הובילה אותי לכלל דעה שראוי לו לשימוע שיתקיים בפני גוף ניטרלי, ומה לי גוף ניטרלי וטוב יותר מאשר שופט וכדי שלא להעמיס על המערכת העמוסה לעייפה בלאו הכי שיהא זה שופט בדימוס.

כך לא יהיה היועץ המשפטי

לממשלה הפוסק האחרון

בדבר הגשת כתב אישום

לבית המשפט.

בדרכו ניצב יהיה שופט

שאותו יאלץ היועץ

המשפטי לממשלה,

לשכנע כי אמנם

טיוטת כתב האישום שהכין

ראוי לה שתבוא בשערי בית המשפט

היתרון הראשון הוא כי הבוחן את הראיות יהיה אדם אובייקטיבי אשר אינו קשור לחקירה ואשר יכול לראותן בעיניים שאינן מוטות. לשופט אשר אינו קשור לחקירה ואשר לא ניסח את טיוטת כתב האישום, קל יהיה לראות את הדברים כהווייתם מבלי שיוקרתו האישית מונחת על הכף, ולכן הסיכוי לקבל החלטה נקייה גדול הרבה יותר.

הדבר יחפה כמובן גם על החיסרון האינהרנטי של הליך השימוע והוא הצורך לשכנע את המושוכנע וגם יחפה על הקושי הנוסף הכרוך בחשיפת קו ההגנה. עבור סיכוי סביר והוגן יותר למניעת אישום, יהיה זה הגיוני יותר לבקש מהחשוד לחשוף את קו הגנתו, דבר שברגיל הוא אינו נדרש לעשות. יתרון נוסף הוא שתעלם תחושת הציבור באשר לעניינים הנסגרים בין פרקליטים וסנגורים בחדרי חדרים. השופטים זוכים עדיין לאמון הציבור והחלטת השופט יכול שתחסוך ביקורת אף במובן זה, אפילו ששיבת השימוע תתקיים בדלתיים סגורות וללא נוכחותו של החשוד כפי שהיא נעשית גם עכשיו.

ניתן גם לטעון כי תיווצר הכבדה על המערכת העמוסה בלאו הכי, אך בעיה זו איננה בעיה כלל ועיקר, שכן ההצעה מדברת בשופט בדימוס שייעשה במלאכת השימוע.

וגם אם תרצי, הדבר יתרום לפרנסתם של השופטים הפליליים בדימוס. בניגוד לאחיהם האזרחיים שמפזרים ומגשרים בכל חלקה טובה ותחת כל עץ רענן, הראשונים חסרי מעש ודאגה להם יכולה גם היא להיחשב מטרה טובה.

וגם, וזה עיקר, נוכח העובדה ששופט יכריע בעניין הגשת כתב האישום לבית המשפט ולא תובע, סביר מאוד להניח כי מספרם של התיקים בהם יוחלט שלא להגיש כתב אישום יעלה. די במניעת הגשתו של כתב אישום אחד מיותר שלא היה מקום להגישו, כדי להצדיק את ההצעה הזו.

אורי, תמיד תזכרי, כי הגשת כתב אישום איננה דבר של מה בכך. אפילו זיכוי בדין אין בו כדי להיטיב נזק שנגרם מתוך אישום שלא היה מקום להגישו. אות שנאשם פלילי נושא על מצחו, שמו הטוב של אדם וכבודו נתונים בידי התובע. כוח זה מחייב מעצם טיבו ריסון ובקרה.

ואינני יכול לחשוב על בקרה טובה יותר, מאשר שופט שיצטרך להכריע אם יש מקום להגיש כתב אישום לבית המשפט.

יתרון נוסף לשימוע בפני שופט במתכונת המוצעת על ידי הוא שבהליך זה יתאפשר לשופט היושב בהליך להסדיר כבר בתחילת הדרך עניינים ראייתיים ופרוצדורליים כגון קבילות ראיות והגשת מוצגים מוסכמים. הדבר יאפשר, אם יחליט השופט שיש מקום להגיש את האישום, לייעל את הדיון ולקדם את הליכי המשפט.

יטענו הטוענים כי אם יתקיים הליך השימוע בפני השופט וכתב האישום יאושר על ידו להגשה לבית המשפט, יקבל כתב האישום מעצם אישורו על ידי שופט מעין מעמד רם אשר עלול להשפיע על השופט היושב בדין בתיק העיקרי.

לא הייתי מציע לך להיות מוטרדת בשל כך. אם שופט מורה על מעצרו של נאשם עד גמר ההליכים נגדו ואיננו מוטרדים שמא יש בכך כדי להשפיע על פסק דינו של השופט היושב בדין בתיק העיקרי, קל וחומר שהדברים נכונים גם לגבי שופט ש"רק" אישר את הגשתו של כתב האישום לבית המשפט. ההנחה המובנית בשיטתנו, ששופט פוסק על פי הראיות שבאות בפניו.

איך לדעתך יתנהל השימוע?

ובכן, השימוע ייערך במתכונת בה הוא מתקיים היום, אלא שבמקום שיפסוק בו התובע, יפסוק בו השופט. התובע ינסה לשכנע כי טיוטת כתב האישום ראוי לה שתבוא בשערי בית המשפט, והסניגור יטען את אשר יטען והשופט יחליט. זה הליך שיתקיים כאמור במתכונתו היום ללא החשוד, ללא שמיעת ראיות ובדלתיים סגורות. לדעתי כתבי האישום שמצריכים על פי החוק את חתימת היועץ המשפטי לממשלה כמו בעניין ראש הממשלה, שרים ושופטים יבואו בפני שופט בית המשפט העליון בדימוס.

כתבי אישום שמוגשים לבית המשפט המחוזי- בפני שופט בית המשפט המחוזי בדימוס, וכתבי אישום שאמורים להיות מוגשים בפני שופטי שלום - בפני שופטי שלום בדימוס. השימוע יכול שיתקיים בלשכת השופט בשעות אחר הצהריים או בפרקליטות כפי שנהוג היום.

האם יש תקדימים במדינות אחרות לשימוע בפני שופט?

ובכן, בארצות הברית קיים מוסד הקרוי Grand Jury שצריך בעבירות מסוימות לאשר את כתב האישום יבוא בפני בית המשפט אם לא. חבר המושבעים הגדול מנוהל בעיקרון על ידי התובע ומוסמן לחקור גם עדים ולהתרשם ממהימנותם. אמנם הנאשם וסנגורו אינם נוכחים בזמן העדויות ואף אינם רשאים לזמן עדים מטעמם, אולם גם במתכונת מוגבלת זו מבטיח מוסד חבר המושבעים הגדול, כי גורם אובייקטיבי יחליט בשאלת העמדה לדין.

הביקורת בארצות הברית על מוסד זה רבה וידועה אמרתו של נשיא בית המשפט העליון של מדינת ניו-יורק, שאם פרקליט המחוז חפץ בכך, יאשים חבר המושבעים הגדול גם סנדוויץ'. בצרפת קיים מוסד השופט החוקר. מי שאמון על השיטה

האדוורסרית יתקשה להתפעל מימנו. השופט החוקר אומנם מהווה חלק מהחקירה המשטרית, ולא רק מקיים ביקורת עליה, אולם ניתן לטעון כי כבר בעצם מעורבותו של שופט יש כדי להבטיח חקירה מאוזנת יותר.

ואם כבר הגענו עד כאן, תרשי לי לציין דבר נוסף שלטעמי יש בו כדי לחזק את עמדתי בעניין שימוע בפני שופט, למרות שבאופן אמתי לדעתי, זו אינה צריכה חיזוק.

חדשות לבקרים מושמעת הקריאה לפיצול תפקיד היועץ המשפטי לממשלה. זו אינה קריאה חדשה. היא נשמעה גם בתקופתי וגם בתקופות אלה שפסעו אחריי במשעולי התפקיד.

עמדתי בנושא הזה השוללת את הפיצול ידועה, ונתתי לה פומבי בכל הזדמנות. גם באוזני ראש הממשלה הבעתי את עמדתי הנחרצת. באותה עת ראה איתי נתניהו את הסוגיה עין בעין, ולאחת מהתבטאויותיו של שר המשפטים בשבח הפיצול אמר: יעקב נאמן חוטא לעתים באמרות לא מוצלחות.

לשופט אשר אינו קשור לחקירה

ואשר לא ניסח

את טיוטת כתב האישום,

קל יהיה לראות

את הדברים כהווייתם

מבלי שיוקרתו האישית

מונחת על הכף,

ולכן הסיכוי

לקבל החלטה נקייה

גדול הרבה יותר

ומדוע אתה בעצם מתנגד לפיצול? רבים תומכים בו ומדברים בשבחו.

כבר כתבתי את זה בספרי "היועץ" וברשותך אחזור על זה עכשיו. הדואליות שבתפקיד היועץ המשפטי לממשלה מעניקה לו את ייחודיותו והיא זו שמאפשרת לו לשמש מגן אמיתי לשלטון החוק ולערכי היסוד של הדמוקרטיה.

עם זאת, לא נעלמו מאוזני הקולות שמשמיעים חסידי הפיצול ולאחרונה אף יותר מתמיד, בדבר הכוח המוגזם שניתן לטענתם בידי של אדם אחד, שאפילו איננו נבחר, "פקיד" בלשונם.

הם טוענים כי אין לתפקיד במתכונתו המקומית אח ורע בשיטות המשפט האחרות, וכי מדובר בגידול פרא ייחודי שצמח לו בערוגות המשפט הישראלי.

על פי השקפתם, קיים ניגוד עניינים מובנה בין היותו של היועץ המשפטי זה שמייצע לממשלה ובין סמכותו להעמיד לדין מי מחבריה ואף את העומד בראשה. לטעמי הם טועים. ריכוז הסמכויות בידי היועץ המשפטי לממשלה הוא ייחודי אמנם, אך ניסיון העבר מלמד כי לא עשו בו היועצים המשפטיים שימוש אלא לביצור שלטון החוק ולא לשום מטרה אחרת.

אז נזכרתי ששילמו לי פחות, הרבה פחות. האמת היא אחרת. מכל מקום, צר לי שלא קידמתי את הרעיון הזה. זה רעיון נכון וטוב וראוי לו שיקודם עכשיו. זהו תיקון קטן של סעיף 60א לחוק סדר הדין הפלילי ותיקון גדול למערכת המשפט, וסוף סוף יכול שיהיה לנו שימוע כהלכתו ואולי גם מצדדי פיצול תפקיד היועץ המשפטי לממשלה, ימצאו בו מרגוע לנפשם הטרודה.

אבל את יודעת מה אורי? מערכת המשפט בישראל תבחר תמיד באפשרות הטובה ביותר, כמוכן לאחר שניסתה את כל היתר.

בנושא אחר ורלוונטי: ישראל אינה מיישמת עונש מוות גם כשהחוק מאפשר זאת במקרים נדירים, מה עומד בבסיס העמדה הזו, לשיטתך?

למרבה הצער ושברון הלב, ספר החוקים הישראלי מכיר בעונש מוות. בעבירות של בגידה, סיוע לאויב במלחמה ופשעים נגד האנושות, מוסמך בית המשפט המחוזי בהרכב מיוחד שבראשו שופט של בית המשפט העליון לגזור עונש מוות.

כפי שציננת, התביעה הכללית בישראל מונחה שלא לבקש עונש מוות גם במקרים שהחוק התיר זאת. זכור לי מקרה בו עוד שימשתי סניגור, שהעבירה שנידונה בו הייתה כזו שניתן בעטיה לבקש עונש מוות. מיד בפתיחת המשפט נשאל התובע על ידי השופטים אם בכוונת התביעה לדרוש עונש מוות והיה והנאשם יורשע בעבירות שיוחסו לו, שאם זו תהא עמדתו, שומה על בית המשפט לשנות את הרכבו. התובע הצהיר את המובן מאליו, כי אין לו כוונה שכזו ועדיין, עצם השמעת המילים הללו "עונש מוות" בחללו של אולם בית המשפט, העבירה בי צמרמורת. אולי צמרמורת זו היא שעומדת בבסיס העמדה שלא לדרוש עונש מוות גם במקרים שהחוק מאפשר זאת.

כשכינהתי כיועץ המשפטי לממשלה ונשמעו קולות להשית עונש מוות על מחבלים, קולות שמושמעים חדשות לבקרים ובימים קודרים אלה ביתר שאת, השמעת את עמדתי החד משמעית לאמור: כל עוד אני היועץ המשפטי לממשלה לא יהיה עונש מוות. אנשים טובים שאלו אותי הכיצד אני אומר כדבר הזה בביטחון כזה? וייעצו לי לסייג את דבריי ולומר שאעשה כל שביכולתי כדי למנוע עונש מוות, שאעשה כל מאמץ כדי לסכל רעיון כזה. השבתי לאנשים הטובים הללו בזו הלשון: אני אומר את הדברים בביטחון גמור מהסיבה הפשוטה שאם ישיתו עונש מוות בישראל, אני לא אהיה היועץ המשפטי לממשלה. לא אעמוד בראש מערכת אכיפת החוק שמפעילה עונש מוות ויהיו הנסיבות מזוויעות ככל שיהיו.

אם חרף הדברים הברורים האלה, ייעשה כדבר הזה, באותו הרגע אפרד מתפקידי ואפרוש. מן הטעם הזה אני יכול לומר את הדברים בפסקנות כזו וללא כל היסוס. בתקופתי לא יופעל עונש מוות בישראל.

טענו באזני שיש מדינות נאורות שמפעילות את העונש הנורא הזה ובראשן ארצות הברית שלגבי האחרונה לפחות, יש המפקפקים במידת נאורותה, עניתי שכן שישנן מדינות שהכתם הזה מכתים את ספר החוקים שלהן, אבל יש כאלה שגרעו אותו מספר החוקים שלהן, בעוד שאין מדינה למיטב ידיעתי, בעת האחרונה שהוסיפה אותו לספר החוקים שלה. מדינת ישראל אינה צריכה להיות הראשונה שתעשה זאת. אני יודע שבעקשנות שאיננה ראויה לכל שבח אנחנו מבקשים לשמש אור לגויים אבל כדאי לטעמי לגלות איפוק ברצון להפיץ את האור הגדול הזה.

הדרישה לפיצול המשרה מבקשת בעצם לנטרל את כוחו של היועץ המשפטי לממשלה בתחום המשפט הפלילי, שדווקא בו עמדתו המאוזנת וראייתו הרחבה יותר היא שמספקת את הבלמים והאיזונים הדרושים כל-כך לפעילות התביעה.

כאשר מונה גדעון סער לשר המשפטים הוא הכריז בשער בת-רבים על כוונתו לפצל את משרת היועץ המשפטי לממשלה. שוחחתי איתו על כך והבעתי את התנגדותי הנחרצת, וכל מה שהיה לו לומר לי היה, "תמיד תענוג לעשות איתך עסקים". יש לי, משום מה, יסוד להניח שלא הצלחתי לשכנעו.

עם זאת, כדי למנוע את עוצמת היתר הנתונה כיום בידיו של היועץ המשפטי לממשלה בכובעו כתובע הכללי, וכדי להגביר את אמון הציבור בטיב החלטותיו ובניקיון דעתו, הצעתי בעבר ואני מציע גם עכשיו אצלך, כי במקרה שבו מחליט היועץ המשפטי לממשלה על הגשת כתב האישום ייערך השימוע בפני שופט ולא בפני היועץ או כל תובע אחר מטעמו. כך לא יהיה היועץ המשפטי לממשלה הפוסק האחרון בדבר הגשת כתב אישום לבית המשפט. בדרכו ניצב יהיה שופט שאותו יאלץ היועץ המשפטי לממשלה או כל תובע אחר, לשכנע כי אמנם טיזת כתב האישום שהכין ראוי לה שתבוא בשערי בית המשפט.

נשאלתי, וכך גם ציינתי בספרי, אם הרעיון הזה כל-כך טוב בעיניך, מדוע לא עשית לקידומו בעת כהונתך כיועץ? בתשובה סיפרתי סיפור ששמעתי על עורך דין שהופיע בבית המשפט העליון וטען טענות מנוגדות לחלוטין למאמר שפרסם בעבר.

כשנשאל הכיצד, השיב: "כשמשלמים לי יותר אני חושב טוב יותר". חשבתי שאולי אוכל גם אני לאמץ את התשובה הזו וזה יהיה הטעם שבשלו לא קידמתי רעיון זה בתקופת כהונתי, אבל

מהם השיקולים המשפטיים, המוסריים והחוקתיים שמנחים את ההתנגדות לעונש מוות במדינה דמוקרטית?

ראשית, עונש המוות אינו אפקטיבי ואינו מרתיע במידה שסבורים אלה המצדדים במימוש. קל וחומר בן בנו של קל וחומר, שהכתוב מדבר במחבלים שיוצאים לעיתים קרובות למשימות התאבדות ולא נראה שהמוות משמש מחסום עבורם. שנית, תמיד האמנתי שמדינת ישראל לא תוכל, ממילא, להוציא להורג מחבל שביצע מעשה זוועה, אם בתגובה יאיים ארגון טרור בהוצאתו להורג של חטוף הנמצא בידיהם, האם נעמוד בזעקת האמהות? בלחץ ההפגנות? שווי בנפשך כי טייס נפל חלילה בשמי טהרן ועכשיו מאיימים בהוצאתו להורג בכיכר העיר, האם נעמוד בכך?

לא אכחד ממך, כי נוכח אירועי אוקטובר ומה שבא לאחריהם, נסדק סדק באמונתי האיתנה מאז. כשאני חוזה באמא שמכל חיילי צה"ל בחרה לאמץ אל ליבה דווקא את זה שהרג את בנה החטוף אומנם בשוגג אך עדיין מחמת הפחדנות, וכשאני שומע את הקולות הקוראים להמשך המלחמה גם במחיר סיכונים הוודאי של החטופים אינני כבר משוכנע באיתנות הנימוק הזה. שלישית, טעות בפסק הדין היא אפשרות קיימת, ולמרבה הצער היא איננה כה נדירה עד שניתן להתעלם ממנה משל חלום הייתה. מרגע שבוצע עונש המוות את הנעשה לא ניתן עוד להשיב, ולכן נולד את החרפה? כתם כזה, חברה מתקנת תתקשה מאוד לשאת בו.

רביעית, אינני סבור שלמדינה סמכות מוסרית ליטול חייו של אדם. פשוט אין לה סמכות כזו. סמכויות למכביר העניקו לה אזרחיה, אך זו איננה נמנית עליהם. איזו זכות יכולה להתיר לבני אדם להמית אנשים אחרים? מיהו האיש אשר ירצה להפקיד בידי אחרים את החופש להמית אותו? כיצד ניתן ליישב מצב כזה עם העיקרון האומר שאדם אינו רשאי להמית את עצמו? ואכן חוקים במדינות נאורות אוסרים על התאבדות ומענישים על ניסיון לבצע מעשה כזה, ואם אדם אינו רשאי להמית את עצמו הכיצד הוא יכול להעניק לאחר את הזכות לעשות כך לעצמו?

צפיתי בשעתו בסרט הפולני "אל תרצח" של הבימאי הפולני קשישטוף קישלובסקי. הסרט דיבר באדם שרצח נהג מונית. הסרט שידר חוסר אמפתיה מוחלט כלפי הרוצח. לא הייתה סיבה לרצח. הוא לא רצח בשל מצוקה, לא משום שהיה צריך להביא פת קיבר לילדיו. הוא רצח נהג מונית במכות אבן אכזריות ללא כל סיבה. רצח בנאלי לחלוטין. הרוצח הועמד לדין והורשע ובית המשפט גזר עליו עונש מוות. הסרט הדגים את כל שליבי ההוצאה להורג, וכשאטה מובל לאורכם של כל ההליכים הקשים לצפייה האלה מחלחלת כך ההכרה "שלא תרצח" מכוון בעצם למדינה ולא לרוצח המתועב כפי שסברתי מלכתחילה. אתה מגלה למרבה הפליאה שאהדתך נתונה לרוצח ולא למערכת שהוציאה אותו להורג. זה היה רצח "ברשות ובסמכות" שבעיני ובעיני הבימאי, היה לא פחות נורא מהרצח שביצע הרוצח השפל.

כבר לפני כ- 250 שנים קבע צ'זרה בקריה שיש משום האבסורד שחוקים הנותנים ביטוי לרצון הציבור המתעב את הרצח ומענישים בחומרה עליו, יבצעו אותו בעצמם, וכדי להרחיק אזרחים מן הרצח יורו הם עצמם על הוצאתו לפועל. אגב, אני ממליץ גם לך גם לקוראים אם יימצאו כאלה, לקרוא את ספרו של צ'זרה בקריה על "פשעים ועל עונשים" ובמיוחד את הפרק על "עונש המוות". הוא באמת לא השאיר אחריו הפאה לקצור.

וכמאמר חברי הצעיר והמוכשר פרופ' שחר אלדר שכתב את המבוא לספר, בקריה לא הקדים רק את זמנו אלא מבחינות מסוימות גם את זמנו.

עונש מוות לא ירתיע מחבל. במלחמה מדובר בהכרח לא יגונה - הקם להורג השכם להורגו. אך למדינה אין סמכות להוציא להורג ביודעין ובכוונת מכוון וחוקים המתירים לעשות כן, אחת דינם להתבטל

מאורעות 7 באוקטובר עוררו זעם עצום בחברה הישראלית. כיצד אתה מבין את הקריאות הציבוריות לעונש מוות לאור האירועים האלו?

חדשות לבקרים מעלים בארץ את הרעיון שאני לא יכול להגדירו אלא כרעיון עוועים לגזור עונש מוות על מחבלים. הרעיון איננו חדש. הוא לא נולד ב-7 באוקטובר, אבל אני מסכים שקול התומכים בו לאחר היום הנורא הזה, ה-7 באוקטובר, נשמע רם, צלול ותכוף הרבה יותר מתמיד.

כפי שאת אמרת, הטבח ב-7 באוקטובר עורר זעם עצום בחברה הישראלית. זעם מוצדק ומובן. הקריאות להטלת עונש מוות על המחבלים מביעות פורקן לרגשי תסכול נוכח הטבח הנורא והרצון לנקמה. הן מביעות תחושות קמאיות קדמוניות. תחושות הקיימות עמנו משחר האנושות. זו חולשת אנוש קיימת וטבועה במין האנושי משחר בריאתו, אך זו אינה ראויה להבנה והכלה. אסור לנו להיכנע ליצרים קדמוניים אלה, עלינו לדחותם.

עונש מוות כפי שכבר אמרתי, לא ירתיע מחבל. הוא איננו נכון מהבחינה הפרקטית והוא איננו נכון מכל בחינה אחרת. מעולם לא העניקו אזרחי המדינה למדינה את הכוח לשלול חייו של אדם. במלחמה מדובר בהכרח לא יגונה- הקם להורג השכם להורגו. אך למדינה אין סמכות להוציא להורג ביודעין ובכוונת מכוון וחוקים המתירים לעשות כן, אחת דינם להתבטל.

כיצד ראוי לדעתך, להתמודד עם תחושות של נקמה וצורך בצדק מבלי לפרוץ את גבולות המשפט ההוגן?

תחושת נקמה וצורך בצדק אינם דרים בכפיפה אחת. זו לעצמה וזו לעצמה. צדק ייעשה בעקבות משפט הוגן ומערכת אכיפה יעילה, מערכת שתשכיל להאשים ולהעניש מיד סמוך לביצוע העבירה ולא לגרור משפטים במשך שנים. אם חפצי משפט אנחנו, משפט חייב להתנהל מיום ליום עד גמירה.

החוק אף קובע זאת במפורש, אבל אין מקיימים אותו. החליט כנראה מי שהחליט כי זו גזירה שהציבור אינו יכול לעמוד בה, וכך קצב המשפט אצלנו הוא נוראי, בלתי סביר בעליל. הצדק

עונש מוות בשאט נפש, אבל עולם שגיבורי התרבות שלו הם פליטי ריאליטי ומשפיעני רשת ודומיהם, יכול שיימצא בעונש מוות פורקן לייצוריו.

כיצד היית משיב לטוענים שדווקא ההימנעות מעונש מוות יוצרת תחושת חוסר צדק במיוחד בעיני נפגעים ומשפחות שכולות?

הייתי משיב להם שהדרישה להטלת עונש מוות היא נחלתם של בורים ואני משוכנע שהם אינם נמנים על העדה הזו.

האם יש מקום לדיון מחודש בחומרת הענישה כלפי מחבלים בעקבות ה-7 באוקטובר?

ה-7 באוקטובר עורר זעזוע עמוק אצל כולנו. אני באופן אישי ממאן לשכוח וממאן לסלוח לא למבצעי הטבח הנורא ולא לאלה שלא השכילו למנוע אותו. כמו כולנו אני מזועזע מאכזריות החמאס ומהזוועות שביצע. אבל בין הדברים הברורים האלו לבין דיון מחודש בעונש המוות בעקבות הטבח אין ולא כלום.

עונש מוות פסול היה לפני ה-7 באוקטובר והוא פסול באותה מידה אחריו. לא קל לומר את הדברים אלו נוכח זוועות הטבח, אך עדיין ראוי לומר אותם שכן אלה הם הדברים הנכונים.

אילו צעדים אתה מציע כחלופה אפקטיבית לעונש מוות הן מבחינת צדק והן מבחינת הרתע?

אינני מציע חלופה כלשהי לעונש מוות. הוא מבחינתי לא קיים. ניסיון העבר במדינות המקיימות את העונש הזה מלמד שאין הוא מרתיע והוא פסול מכל בחינה. הוא מספק ייצור נקם אצל אנשים מסוימים ואינני רואה טעם למצער, טעם טוב לאפשר להם סיפוק כזה. ■

אף אם איננו ממאן להופיע מתעכב מאוד מאוד מלעשות כן. כדי שהעונש ירתיע עליו להיות מיד. עונש הנגזר על עבריו זמן רב אחר ביצוע העבירה לא ישיג את המטרה. אם תרצי זו היא הרפורמה האמתית הצריכה למערכת המשפט שלנו.

אם את חטאי אזכיר, גייסתי בשעתו לנושא את שר המשפטים פרופ' יעקב נאמן ז"ל. האמת ראוי לה שתאמר, כי לא נדרש מאמץ גדול מצדי שכן נאמן היה מגויס כל כולו מלכתחילה לעניין. ניסיתי לגייס לעניין גם את הנשיאים בייניש, וגרוניס וחרף הרצון הטוב שגילו, לא הסתייע הדבר. ואם היו ספקות באשר לחשיבות העניין, יבוא משפטו של בנימין נתניהו ויסיר ספקות אלה מניה וביה. זו אם תרצי אם לאו, הרפורמה האמתית הצריכה למערכת המשפט. ובאשר לנקמה, זו ראוי לה מבחינתי שתחפש לעצמה מדינות אחרות לדור בהן.

מה הם הלקחים שניתן ללמוד ממדינות אחרות שהחילו עונש מוות?

התומכים בעונש מוות יטענו נגדי שכמעט בכל התקופות וכמעט בכל האומות נגזר עונש מוות על עבריינים שביצעו פשעים מסוימים. יטענו גם כי ישנן אומות נאורות שגם היום מפעילות את העונש האכזר הזה ובראשן ארצות הברית שלגביה כבר אמרתי שיש המפקפקים במידת נאורותה במיוחד בעת הזו. אכן זו טענה הסומכת על אדני המציאות, אבל לטעמי היא אינה נחלתן של המדינות הנאורות באמת.

כבר אמרו הרבה לפניי שטענה זו גם מתפוגגת נוכח האמת הצרופה שההיסטוריה האנושית היא רצף של טעויות. קורבן אדם היה מקובל גם הוא כמעט בכל האומות, היש מי שיצדיקו היום?

לו העולם היה נשלט על ידי אנשים נאורים שאלות כאלו שאת שואלת אותי לא היו נשאלות בכלל, אבל למרבה הצער לא אנשים נאורים בהכרח מושלים בנו.

אומר לך גם את זה, אורי, עולם נאור היה דוחה רעיון כזה של

ד"ר שלמה נס מזהיר: "המערכות הציבוריות מנותקות ולא רואות את האזרח"

המומחה לשיקום כלכלי, שראה וליווה אלפי עסקים במשבר כלכלי מזהיר מפני גל של קריסת עסקים קטנים ובינוניים, ומותח ביקורת קשה על היעדרם של מנגנוני סיוע לאזרחים ולעסקים בתקופה שאחרי המלחמה: "חייבים לשקם את הצפון והדרום. חייבים לסייע לאנשים שקורסים תחת נטל המילואים ולעסקים קטנים ובינוניים, ומהר. צריך לשנות את אופן המחשבה"

מראיינת: עו"ד מיטל אופיר דגני

"לאחרונה היו אצלי נציגים של חברה שנקלעה למשבר כלכלי", מספר ד"ר שלמה נס. "עשינו שם פגישה עם השותפים ודיברנו על נתונים כלכליים ועל אופן הטיפול הרצוי. לפגישה הגיעו גם הנשים של השותפים, שהיו מודאגות מהמצב. במהלך הפגישה, בזמן שדיברנו על המספרים, אחת הנשים התחילה פתאום לבכות, וסיפרה: 'אין לי אוכל לקנות לילדים'. לא הייתה ברירה אלא לפנות לקבל צו לפתיחת הליכים, ולאחרונה גם אישרנו להם בהצלחה הסדר חוב, בלי לבקש שכר טרחה על הטיפול. זה סיפור אחד מיני רבים שבו סייענו לאנשים שהגיעו לנקודת קיצון. חשוב להבין ש'אביון' בהגדרה של המושג, הוא לא רק מי שהוא עני, אלא כל אחד שהוא נזקק לעזרה או לצורך בסיסי, יש חובה יהודית בסיסית לדאוג לאביונים ולעזור לחלש".

בהקשר הזה סבור נס כי מדינת ישראל כמדינה יהודית, לא מקיימת את החובה הזו. "לצערי נראה שרשויות המדינה בהיבטים רבים פשוט איבדו את החמלה. אני מדבר בהקשר הזה על הפקידות המבצעת כולל היועצים המשפטיים, ולא בהכרח על נבחרי הציבור. הבירוקרטיה, הסחבת והמחשבה הבסיסית שהציבור 'תחמן' היא הרסנית ובמיוחד בתקופה הזו. ממש בימים האחרונים דווח כי יש עלייה משמעותית בפיגורים בתשלום חובות. מה שקורה הוא שהציבור הרחב לא מצליח להתמודד עם יוקר המחיה, עם המילואים, עם נטישת הבתים בצפון ובדרום וכל השלכות המלחמה".

"זה לא עניין של פוליטיקה, אלא של עשייה", אומר נס. "הכל מרגיש משותק. זה לא שמאל ולא ימין. זה ישר. כשטראמפ

נבחר היינו אני ואשתי (ח"כ לשעבר ד"ר לאה נס) בנשף ההשבעה שלו. רקדו שם יחד שופטי בית המשפט העליון לצד פוליטיקאים, ולצד אנשי עסקים ובכירי המשק האמריקאי, ואף אחד לא דיבר על הון-שלטון, ככה זה מקובל שם. פה זה לא היה עובר והיו זועקים 'ניגוד עניינים ושחיתות'".

רשויות המדינה בהיבטים רבים פשוט איבדו את החמלה. הבירוקרטיה, הסחבת והמחשבה הבסיסית שהציבור 'תחמן' היא הרסנית ובמיוחד בתקופה הזו. ממש בימים האחרונים דווח כי יש עלייה משמעותית בפיגורים בתשלום חובות

ד"ר שלמה נס, עורך דין ורואה חשבון, בן 65, שותף במחלקת הבראת חברות במשרד פירון, מומחה בשיקום כלכלי ופירוק, וטיפל באלפי מקרי משבר כלכלי של חברות ועסקים. מנקודת מבט זו הוא מצביע על מה שנראה בעיניו ככשל בתפקוד של המדינה: "במצב שבו קיימות חברות גדולות ובנקים שהולכים ונהיים חזקים יותר, ולידם יש אזרחים קטנים שנחנקים, משהו כאן לא בסדר. זה נראה הגיוני שבנקים מרוויחים עשרות מיליארדים בשנה והלקוחות שלהם נחנקים ולא סוגרים את החודש? אני לא נגד הבנקים, זכותם להרוויח, אבל חייבים גם לדאוג ללקוחות הבנקים שיוכלו להתקיים ולשרוד, במיוחד הקטנים והעסקים הבינוניים". נס מספר כי עוד לפני המלחמה הזהיר מעליית הריבית: "יש משקי בית שהתווספו להם יותר מ-1,500 שקלים למשכנתה לחודש, והם משלמים יותר מ-40 אחוז מההכנסה של משק הבית על דיור. אלה נתונים שלא ניתן לחיות איתם, נגיד בנק ישראל התנגד להמלצות שלי לשינויים בפריסת המשכנתאות, למרות שהבנקים הסכימו, בטענה לחשש מפגיעה ברווחיות הבנקים. כולנו רואים מה קרה עם רווחיות הבנקים ומה קורה לאנשים הקטנים".

לעומת זאת, בתקופת הקורונה, קיבלה המדינה את המלצות "פורום נס להצלת המשק": "הסברתי שהבנקים צריכים לדחות לציבור ולעסקים את תשלומי ההלוואות, כי מאיפה העסקים ישלמו שכעסקים סגורים, ואנשים בבתיים ולא עובדים? בנק ישראל אמר לי 'אין דבר כזה', אבל אחרי שבועיים כבר קיבלו

ד"ר שלמה נס, מומחה בהבראת חברות, שותף במשרד פירון

להוסיף אגורה לשכר הלימוד ששילמו: "יום אחד הגיע נשיא מכללת אור יהודה, והודיע לי שהמכללה קיבלה החלטה להתפרק. לא האמנתי, זה היה ספטמבר, תלמידים היו אמורים להתחיל ללמוד בעוד חודש. באותו ערב הופעתי במכללה והפכנו את ההחלטה". ניגשנו עם תוכנית לבית המשפט, הכנ"ר שלף את הרשימות שלו והשופט אורנשטיין אמר: "אין זמן שיכנס עכשיו בעל תפקיד חדש וילמד את העניין, נס - אתה כבר מכיר את הנושא, תמצאו פתרונות". ואכן מצאנו פתרונות לכל אחד ואחד מהסטודנטים, כל מי שנרשם לא הפסיד אפילו שבוע - כולם נקלטו במוסדות אחרים מבלי להוסיף שכר לימוד ושפרו על זכאותם לתארים.

נס מביע תרעומת על כך שהמערכות לא תמיד מבינות את המהירות שבה הדברים צריכים להתבצע: "יום אחד קיבלתי מינוי בתיק בצפון, לכאורה תיק "אפס" (תיק ללא שכר טרחה צפוי). התקשר אלי ב"כ העובדים ואמר לי 'החברה הזו בכלל לא צריכה להיות בפירוק, תבדוק אותה'. קראתי למתמחה שהביא אלי את החומר, וראיתי שהחברה פיתחה פטנט רפואי,

את עמדתי ודחו את תשלומי ההלוואות לכל המשק".

עם נסיונו הרב בשיקום חברות ועסקים במשבר כלכלי, ברור למה נס רואה עצמו מועמד טבעי לקחת אחריות על שיקום ענק אחר: "אנחנו הולכים לשקם את הצפון מנזקי המלחמה", אומר ד"ר נס עם ניצוץ בעיניים, ומתכוון לתפקידו כראש הפורום הכלכלי לקידום חיפה והצפון: "המדינה הקצתה 15 מיליארד ₪ לשיקום הצפון, אבל כלום לא מתקדם. מתוך הסכום הזה 12 מיליארד מיועדים לבינוי, ו-3 מיליארד מיועדים לשיקום כלכלי, תעסוקתי וחברתי. הכסף 'תקוע' בגלל בירוקרטיה ולא מועבר ליעדים שלו, חייבים להזרים לצפון כסף במהירות ולהתחיל בשיקום".

לא במשבצת

במהלך השנים ליווה נס נקודות משבר כלכלי של אלפי עסקים בישראל. "זו לא רק עבודה משפטית", טוען נס. "עד לפני חמש שנים, בכלל לא הייתי מופיע בבית המשפט כעורך דין", אומר נס. "השופטים הסכימו איתי, שבתור מפרק, נאמן או בעל תפקיד - אני בעל דין, ולא עורך דין מייצג, ולכן לא חייב מדי משפט. קראו לזה 'תקדים שלמה נס' לגבי פטור ממדי משפט".

זוהי אנקדוטה אחת של נס שמעבירה את המסר שלו - הוא לא רואה עצמו כמי שמתאים לקטגוריות ומשבצות שאחרים מבקשים לחלק את העולם אליהן. נס מגדיר את עצמו לא רק כעורך דין או רואה חשבון, אלא בעיקר כמי ש"בא לעשות טוב ועושה מה שצריך כדי להציל ולעזור לאנשים, כמו שאמר האדמו"ר מפיאסצנה ז"ל שנשפה בשואה - 'הדבר הכי גדול זה לעשות טוב למישהו אחר'".

נס מספר: "בשבועות הראשונים של תיק שיקום, אי אפשר להיות לא זמינים. בקריסת קלאברמקט היינו כל הצוות במשרדי החברה יום ולילה. לא יכולת לקום ולומר, 'אני לא כאן', אלפי עובדים וספקים חיכו לראות איך עוצרים את ההתרסקות. קלאברמקט היה עסק בלי רכוש פיזי - בלי נדל"ן, בלי מכונות, רק עובדים, ספקים ומערך פועל. והכל היה דחוף: אלה קרטוני חלב שעומדים על המדף, שבעוד יומיים צריך להשמיד אותם. ברוך השם הצלחנו להפיק את המירב מהמצב, וגם מבחינת העובדים זאת הייתה הצלחה, כי 3,500 העובדים נקלטו כולם בחברת שופרסל שרכשה את הרשת". גם כשפירק את בורגראנץ', דאג לקבל בהליך הפירוק הזמני אשראי שיאפשר לשלם מקדמות על חשבון משכורות לעובדים, על מנת שימשיכו לשרוד ולהגיע לעבודה. בפירוק מעריב אמנם לא הצליח לשמור על כל מקומות העבודה, אולם דאג ש 2,200 העובדים יקבלו כמעט את מלוא הזכויות הסוציאליות המגיעות להם משנות עבודתם בעיתון.

במקרה אחר מונה נס יחד עם עו"ד רענן קליר כנאמן בהליך הפירוק של מכללת אור יהודה, אז ניהל משא ומתן עם מוסדות שונים להשכלה גבוהה, ודאג למציאת מקום לימודים במוסדות חלופיים לכל אחד ואחד מ-3,700 הסטודנטים, מבלי שיצטרכו

קיבל 4 מיליון ₪, בפירוק אגרקסקו כ-1.5 מיליון ₪, בתיק אאורה קיבל יחד עם משרד יהודה רווה 3.75 מיליון ₪ כמקדמה, ובתיק בורגראנץ' 2.35 מיליון ₪ יחד עם משרדים נוספים.

באוקטובר 2024 נפסקו לנס ולרו"ח חן ברדיצ'ב סך כולל של 16 מיליון ₪ בגין עבודתם, בת 6 שנים, בפירוק חברת קואופ ישראל. לצורך גיבוש עמדה בשאלת השכר הקים כונס הנכסים הרשמי צוות רחב שדן בגובה השכר והפחית אותו בכ-10 מיליון ₪ ביחס לחישוב על פי תקנות השכר.

נס אינו משלים עם הביקורת שמצטיירת לעיתים בעיתונות על שכר הטרחה הגבוה, ועל הצגת בעלי התפקיד בהליכי פירוק ושיקום כאלו המרוקנים את הקופה המדוללת: "בלי הפעילות שלנו לא היה נותר דבר. הם לא מבינים מה אנחנו עושים, אנחנו כמו רופאים שמצילים חיים, רק בתחום הכלכלי. אנו נדרשים גם לצעדים שלא כל עורך דין היה עושה. כשפירקנו את עיתון מעריב, עוד לפני שהתמנתי, הודיעו לי בלילה שהבנקים לא מסכימים לשחרר כסף לדלקנים של המפיצים. חתמתי ערבות אישית לבנקים בסך 75,000 ₪, כדי שהבנקים ישחררו את הדלקנים. אמצע הלילה וצריך לחלק את העיתון בעוד כמה שעות, יש זמן להתחיל להגיש בקשות לבית המשפט?" כך היה גם כשנס ורו"ח טרבלסי חתמו ערביות אישיות של 60 מיליון ₪ לחובות קלאבמרקט, כדי לחדש את אספקת הסחורה לרשת והחזרתה לחיים בשלב הראשוני: "זה מה שהיה צריך כדי להציל את הרשת, אילו עורכי דין עושים דברים כאלה? אלה דברים שעושה מי שבא להציל עם הנשמה, ולא רק בשביל שכר טרחה. אילו היה לי דולר על כל אדם שעזרתי לו - הייתי מיליארדר".

מכרו את הפסנתר כדי לממן בר מצווה

מעיון במסמך קורות החיים של נס לא ברור אם מדובר בקורות חיים של אדם אחד או כמה אנשים. המסמך מקיף שישה עמודים, ובהם פעילות ציבורית לצד פעילות מסחרית עניפה. בין היתר מספר נס כי לימד באוניברסיטאות יותר מ-20,000 סטודנטים. כששואלים אותו איך הוא מספיק הכל, הוא עונה

מוצר שמאפשר לעשות ביופסיות ונמצא בשימוש בעשרה בתי חולים בארצות הברית. כשביקרתי בארה"ב הלכתי לדבר עם רופאים באחד מבתי החולים, והרופאים אמרו לנו 'למה לקחתם לנו את המוצר הזה? כשעושים ביופסיה, הרופא צריך ללבוש חלוק כנגד קרינה, לחתוך שרירים, גידים. המוצר הזה מאפשר לרופא לשבת במכנסיים קצרים בחדר השני, ולקחת ביופסיה באמצעות העכבר של המחשב מבלי לחתוך כלום'. פניתי לבית המשפט עם דרישה לפרסם ולמכור את המוצר במהירות, ובמקום שיתוף פעולה קיבלתי התנגדות מהממונה על חדלות פירעון בטענה שלא הוכחנו שהצלת החברה אפשרית. הם מבינים בכלל במה הם מתעסקים? למה הם מחכים - שלא יהיה מה למכור?". להשלמת התמונה מספר נס, כי אחרי הדברים האלה, קיבלו הצעות של קבוצת משקיעים מארצות הברית, שאחת מהם מדברת על הזרמה של 15-20 מיליון דולר השקעה בחברה, אחרי שהבינו את הפוטנציאל וביקרו ב-12 בתי חולים בארצות הברית והבינו את המערכת וחשיבותה.

אלוף שכר הטרחה

נס כונה "אלוף שכר הטרחה של ישראל", לאחר שבתיקי פירוק נפסק לו שכר של מיליוני שקלים. הוא עצמו אינו מתרגש מהכותרות, וטוען שהוא בא לעבוד כדי להציל את החברות ולסייע לנפגעים ולציבור, ולא רק בשביל שכר טרחה: "יש מפרקים שמעדיפים 'מכירת חיסול' - למכור את הפעילות הכלכלית של החברה במהירות. אני מלמד בקורסים - 'תמיד יש דרך אחרת', לא צריך לרוץ לפירוק, צריך לחפש פתרון, לשקם ולשמר את הקיים, ולשמר את הערך של העסק, ולהציל לטובת כולם - העובדים, הנושים, הבעלים והמשק".

התיק העיקרי שעלה לכותרות, היה פירוק קלאבמרקט, שם קיבל נס יחד עם רו"ח גבי טרבלסי שכר בסך של 26 מיליון ₪. לדעת נס זה "תיק של פעם בחצי יובל", אבל גם בתיקים האחרים קיבל תגמול יפה - בפירוק מעריב קיבל כ-10 מיליון ₪ יחד עם המפרק ירון ארבל, בפירוק חברת הנדל"ן חיל אחזקות קיבל שכר טרחה בסך 3 מיליון ₪, בפירוק חברת הנדל"ן אריה את עופר

שאולי טעתה כשלא הסכימה", אומר נס, כמו מתנצל. נס אמנם למד בישיבה חרדית, אך הייתה לו טלויזיה בבית, ולימים לא אימץ סגנון חיים חרדי אלא דתי לאומי: "הסברתי לה שאני גם עורך דין וגם רואה חשבון וגם דוקטור, מה רע לאמא יהודיה?".

כבר בגיל 23 שימש נס כיו"ר הדירקטוריון של חברת החשמל, ונחשב 'ילד פלא', עם שורת תארים מאוניברסיטאות בארץ ובחו"ל: "ידעתי שאני רוצה להתעסק בעסקים, אבל הכיוון לא היה מאוד ברור לי. מצד אחד רציתי להיות רואה חשבון כמו אבי, מצד שני התחום המשפטי משך אותי. התחלתי ללמוד כלכלה וחשבונאות, אבל הבנתי שבעולם העסקים צריך יותר מזה, ולמדתי לתואר במשפטים, אז לא היו מסלולים משולבים ועבדתי קשה לקבל אישור לכך. מיד אחר-כך, עשיתי דוקטורט במשפטים, ובין לבין עשיתי גם תואר בביקורת ואבטחת מערכות מידע, אז עוד לא הבינו את חשיבות העניין כמו היום. דווקא בצבא הבינו את המשמעות של זה וביקשו ממני להקים מחלקה לביקורת מערכות המידע של מערכת התשלומים של הצבא. לאחר הלימודים, כשחיפשתי מקום להתמחות, אמרתי 'לא' להצעות שונות, ובסוף הקמתי מחלקה לפירוקים, כינוסים ובורריות במשרד של מי שהיה אז נשיא לשכת רואי החשבון, יוסי שחק. זה למעשה מה שהוביל אותי לעיסוק שלי עד היום, אבל הבנתי שזה לא מתאים למשרד רואי חשבון, ויותר מתאים למנטליות של עורכי הדין".

האם זה נכון שיש היום פחות פירוקי-ענק? "נכון, היום גם הרגולציה מגבילה מיזוגים של עסקים ומונעת יצירת גופי ענק, וגם הבנקים מחזיקים את העסקים, שומרים עליהם שלא יקרסו, עד שיהיה פתרון או מכירה כלשהי בהסכמה. פירוק זה לא דווקא פתרון, 'תמיד יש דרך אחרת'. בתחילת השנה הגיע אלי להתיעץ יזם של חברת הייטק, חברת כיטוב, שפיתחה מערכת בקרת איכות רובוטית שכל מערכות הטילים של ישראל עובדות דרכה. הוא סיפר לי שהחברה רוצה ללכת לפירוק. 'חכה רגע' - אמרתי לו. מי הלקוחות שלכם? נותן לי רשימה - רפאל, אנבידיה, סולאראדג', התעשייה האווירית, לוקהיד מרטין. לא האמנתי למה שאני שומע בתקופת מלחמה, והוא הסביר לי שיש סכסוך עם אחת המשקיעות הגדולות מחו"ל, ש'סגרה את הברז'. בסופו של דבר גיבשנו להם תוכנית למכירת החברה באופן שיאפשר להמשיך ולמכור את מוצריה. היה חשוב למכור את החברה במהירות כדי שלא לפגוע בערך הטכנולוגיה בשל הצורך בתחזוקה ועדכונים שוטפים ומתן שירות ללקוחות".

בפברואר 2024 מיזג נס את משרדו עם משרד פירון. "עם כל הניסיון שלי, אני בסופו של דבר לא יודע הכל", מסביר נס. "יושבים פה במשרד מומחים בכל התחומים. בסופו של דבר ארגונים וחברות מעדיפים לרכז את השירות המשפטי במקום אחד, הם לא יכולים לעבוד אחרת, הם לא בנויים כך. אני גאה שנמצאים לידי מומחים כל כך טובים לכל נושא שיכולים לתת פתרון ללקוחות ולצרכים שלהם, והאמת שאני מודה לקדוש ברוך הוא שבאתי לבית מדהים שכזה".

בעבר אמרת שאתה מסכים לשמש כשר אוצר. "אני עדיין מוכן להיקרא לדגל 'לקדנציית מילואים אחת', אם מישהו יקרא לי. אני חושב שזה מינוי שמתאים להביא בו גורם מקצועי לקדנציה אחת, שיעשה סדר. מישהו שלא יהיה לו אכפת אם יבחר או לא יבחר שוב. יעשה סדר לפי הצורך והידע המקצועי שלו, וילך כשהוא משאיר אחריו מדינה טובה יותר". ■

בפשטות שהוא מרגיש חייב: "אני נצר למשפחות ולאנשים כל כך חשובים, אני לא יכול שלא לעשות", עונה נס. "אני לא חי חיים רגילים. אני קם בחמש בבוקר. הולך לישון אחרי 12. אני שליח, מה אנחנו בסך הכל כאן בעולם? אמא שלי ניצולת השואה בילתה את כל החיים בשאלה - למה מכל משפחתי דווקא אני ניצלתי? אבא ואמא שלי היו ממשפחות אדמו"רים מוערכות במזרח אירופה, כל מנהיגי פולין באו להתייעץ איתם. רבים קיבלו בזכותם פרי בטן. אני הצאצא שלהם, הדברים מחייבים אותי לפעול". ממחקר גנאלוגי שהזמין נס עולה שהוא נצר ל-33 שושלות חסידייות מפורסמות, אין כמעט חצר שהוא לא קשור איתה בקשרי משפחה.

נס נולד בארה"ב. אמו ניצולת השואה הגיעה לארה"ב וגודלה על ידי דודה שהיה אדמו"ר. אביו נולד כשמשפחתו ברחה מאירופה. האב גדל בשפל הכלכלי של שנות ה-20 וכנער מכר עיתונים כדי להתקיים, ומאוחר יותר הפך לרו"ח מצליח בארה"ב, והיה בעל משרד עם 50 עובדים. למשפחה היה בית בלונג ביץ' ניו יורק, והמצב הכלכלי היה מצוין.

נכון שיש היום פחות פירוקי-ענק. הרגולציה מגבילה מיזוגים של עסקים ומונעת יצירת גופי ענק, וגם הבנקים מחזיקים את העסקים, שומרים עליהם שלא יקרסו, עד שיהיה פתרון או מכירה כלשהי בהסכמה. פירוק זה לאו דווקא פתרון

ואולם, הדברים השתנו מעט כשהאב החליט לעלות לארץ: "אבא רצה לעלות לישראל מטעמי ציונות, למגינת ליבה של אמא שחששה להגיע למדינה לא מפותחת. הציעו לו להצטרף למשרד רואי החשבון קסלמן (PWC), אבל הוא רצה להשקיע ולבנות את ארץ ישראל. הוא היה ישר ונאיבי מדי, עבדו עליו והוא הפסיד סכומים אדירים של כסף. בבר המצווה שלי, לא היה כסף לקייטרינג, נאלצנו למכור את הפסנתר המשפחתי כדי לשלם על הארוחה, ויום לאחר האירוע פינינו את הבית כדי למכור אותו ולשלם את החובות שאליהם נקלע אבי, עברנו לגור בשכירות, ואבא שלי עבר התקף לב". נס מוסיף: "ברוך השם הם הסתדרו לאורך השנים, אמא ניצולת השואה יצאה לעבוד בגיל 50, והם לא חסכו ממני מאומה בלימודים, אבל תמיד נשארה התחושה הזו שרימו את אבא שלי, חשתי כאב גדול בעקבות מה שעברו. לימים שאלה אותי אחותי, שעובדת כפסיכולוגית, אם זה מה שמשך אותי לבחור לעסוק בצמיחה מתוך משבר כלכלי. התשובה היא שזה משפיע עלי עד היום, ואני חש ומבין את הצד השני".

בגיל 3 ביקר נס בישראל למסיבת ה"חלאקה" שלו, ובהינתן הייחוס המשפחתי שלו, היה מי שביקש לעשות את הילד הקטן אדמו"ר כבר בגילו. אמו של נס סירבה. "לימים היא אמרה לי

"שופט אוטומטי שלל לי רישיון / לעורך דין מכני שלשלתי אסימון"

בתי המשפט מתקדמים לדיגיטל: יותר קדמי משפט בהיוועדות חזותית, יותר דיונים יוקלטו ויתומללו ב-AI, השופט יסתייע ב-"צ'אט המשפט", בדיוני הוכחות יזנחו את המזוודות והקלסרים ויציגו את הראיות על המסך, ובבית הדין לעבודה תנוהלנה מחלוקות במערכת מקוונת ליישוב סכסוכים | ראיון עם עו"ד שירי לנג, סמנכ"לית חדשנות בהנהלת בתי המשפט ועם גב' נויה דביקו מנהלת פרויקט "האולם הדיגיטלי"

מאת: עו"ד מיטל אופיר דגני

יותר דיונים בהיוועדות חזותית

עו"ד לנג: "כבר היום בהליכים פליליים מתנהלים לא מעט דיונים שבהם העצורים משתתפים באמצעות היוועדות חזותית, זאת לאחר שהמחוקק עיגן אפשרות זו בחקיקה. בתחילת שנת המשפט ייכנס לתוקף תיקון לתקנות סדר הדין האזרחי שקובע שברירת המחדל בהליכים אזרחיים מסוימים היא שדיוני קדם משפט יתקיימו בהיוועדות חזותית, אלא אם השופט יורה על קיום הדיון באולם".

לשאלתי משיבה עו"ד לנג, כי מבחינה משפטית, אין מניעה לקיים גם דיון היברידי, שבו חלק מהמשתתפים נוכחים באולם בית המשפט וחלק בהיוועדות חזותית, זאת בכפוף לאישור השופט. "נכון שזה עשוי ליצור תחושה של חוסר איזון מסוים", אומרת גב' נויה דביקו, מנהלת פרויקט "אולם המשפט הדיגיטלי" בהנהלת בתי המשפט: "זה כבר שיקול שעורכי הדין יידרשו לשקול ויש להניח שגם השופט יבחן זאת ויאשר דיון היברידי במקרים המתאימים".

ממצב שבו

כמעט כל דיון שני נדחה,

ירדנו לשיעור דחיית דיונים

של אחוזים בודדים

כאשר הדיונים נקבעים

בהיוועדות חזותית

וכאן יש נתון חשוב. ממחקר שערכו בהנהלת בתי המשפט גילו ששיעור דחיית הדיונים ירד באופן משמעותי כאשר מקיימים את הדיונים בהיוועדות חזותית: "ממצב שבו כמעט כל דיון שני נדחה, ירדנו לשיעור דחיית דיונים של אחוזים בודדים כאשר הדיונים נקבעים בהיוועדות חזותית", מספרת עו"ד לנג. הנתון הזה הוא דרמטי, שכן במשך שנים רבות, הנהלת בתי המשפט פועלת לאיתור דרכים להפחתת התמשכות ההליכים, וכעת נראה שנמצא כלי טכנולוגי שעשוי לסייע בכך. "כשהדיון צפוי להתקיים בהיוועדות חזותית, הרבה יותר קל לעורכי הדין להכניס את הדיון ללוח, בין פגישות, ויש פחות בקשות דחייה.

בהנהלת בתי המשפט שמים במרכז את נושא החדשנות והשימוש בכלים טכנולוגיים מתקדמים, באופן שישפיע על בתי המשפט ועבודתם היומיומית של עורכי הדין, השופטים ויתר המשתתפים בהליך המשפטי. המטרה היא להביא לייעול העבודה, לפינוי השופטים לעיסוק בליבת העשייה השיפוטית, ולשיפור השירות לציבור הרחב.

במשרדי אגף החדשנות בהנהלת בתי המשפט בירושלים, כמו במשרד ממשלתי טיפוס, אין מסכים דמויי חברת היי טק או רכיבים טכנולוגיים מיוחדים הגלויים לעין המבקר, אבל על הקיר תלוי איור גדול שמציג את החזון: לפני מספר שנים כינסו בהנהלת בתי המשפט סדנה בת יומיים, ובה הושיבו בחדר אחד את כלל ה"שחקנים" הרלוונטיים להליך המשפטי - שופטים, עורכי דין, גורמי מזכירות, קלדניות, וביקשו מהם לדמיין בחזונם את בית המשפט של העתיד. יחד איתם ישבה גם מאירת, שאיירה את כל הרעיונות והיוזמות שעלו במהלך הסדנה.

"בהנהלת בתי המשפט התגבשה ההבנה שיש צורך חיוני לממש את הפוטנציאל הגלום בטכנולוגיה ושנדרש לאמץ תהליכים חדשניים כדי לעמוד ביעדי המערכת ולשפר את השירות לציבור המתדיינים", אומרת עו"ד שירי לנג, סמנכ"לית חדשנות ויישום מדיניות בהנהלת בתי המשפט. בהמשך להבנה הזו גובשה אסטרטגיית דיגיטל, גייס צוות הכולל מוביל דיגיטלי וצוות מנהלי מוצר, והוקם אגף החדשנות, שפועל יחד עם אגף טכנולוגיות דיגיטליות ומידע ובשיתוף פעולה עם יחידות המטה בהנהלת בתי המשפט וגורמי השטח, במטרה להפוך את האזור שתלוי על הקיר בחדרה של עו"ד לנג מחזון - למציאות. אז מה צופן לנו העתיד?

גב' נויה דביקו

עו"ד שירי לנג

השופט מרוכז בשמיעת טיעוני הצדדים ולא במעקב אחר הקלדת הפרוטוקול ומשך הדיון מתקצר.

המיקרופונים החדשים שהוצבו באולמות מקליטים את הדברים, מאפשרים לעורך הדין הליטיגטור להיות משוחרר מהבדיקה החוזרת אם הדברים נרשמו בפרוטוקול או לא. מצד אחד - כל מה שנאמר באולם מתועד. מצד שני, הכל מוקלט! גם דברים שנאמרים בין הצדדים לבין עצמם, וצריך להיזהר ולשים לב.

נכון לכתובת שורות אלה, ההקלטות נשלחות לחברת תמלול חיצונית והתמלולים עולים לתיק אחרי כמה ימים, ואולם לאחרונה קיימה הנהלת בתי המשפט פיילוט לתמלול מכונה אוטומטי באמצעות כלי AI, ולאור הצלחתו מתכננים בהנהלת בתי המשפט לפעול להטמעת הכלי בבתי המשפט באופן הדרגתי. תמלול המכונה האוטומטי מסונכרן עם קובץ השמע, והוא יהיה זמין לצדדים עד יום לאחר הדיון, לאחר שיערך באמצעות תוכנה מבוססת בינה מלאכותית.

במשרדה שבירושלים, עו"ד לנג מציגה לי דוגמה לדיון שתומלל על ידי הבינה המלאכותית ומשמיעה את ההקלטה לצידו. ניכר שהבינה לא מפספסת, "מבינה" את משמעות המילים הנאמרות, ומוסיפה גם סימני פיסוק ברמה שהייתה מקבלת אישור מהאקדמיה ללשון. האבחנה בין דוברים, לעומת זאת, היא יותר מאתגרת במיוחד כאשר נכנסים אחד לדברי השני. "אבל גם לזה יש פתרון", אומרת הגב' דביקו, "בקרוב ייעשה שימוש בחתימות קול, וה-AI ידע להפריד יותר טוב בין הדוברים". המערכת הזו כבר כמעט מבצעת, ותאפשר להנהלת בתי המשפט לספק תמלולים מהר יותר, אבל השתיים מבחירות כי האפשרות לבקש תמלול אנושי תישמר למקרים הנדרשים.

בהנהלת בתי המשפט מקווים, כי בעתיד ייעשה שימוש בטכנולוגיית AI גם לצורך ביצוע תרגומים בבתי המשפט, אך מצינים כי נושא זה מצריך לבצע מחקר של הכלים הקיימים בשוק ומחייב בחינה מעמיקה.

עם זאת, צריך לעקוב ולראות את ההשפעה הכוללת על אורך חיי התיק, אומרת עו"ד לנג. יחד עם זאת, דיון שמתקיים מהמשרד הוא עדיין דיון משפטי, ובעניין זה אומרת עו"ד לנג: "חשוב מאוד לשמור על כללי הדיון ואף להקפיד להופיע לדיונים במדי משפט. הנגשת הדיונים המקוונים חייבת להיות לצד שמירה על מכובדות מעמד הדיון, עורכי הדין והצדדים צריכים לזכור שמדובר בדיון בבית משפט לכל דבר ועניין".

בפרויקט משותף של משרד המשפטים והנהלת בתי המשפט מפותחת מערכת לקיום דיוני היוועדות חזותית בשם Vcourt. המערכת צפויה לדמות ככל הניתן דיון באולם בית משפט, כך לדוגמה, השופט יופיע בראש המסך, והצדדים יחולקו במסך בהתאם לצד שלהם בהליך.

כאשר אני שואלת אם ערכו מחקר שבחן האם דיונים בהיוועדות חזותית מביאים לכך שתהיינה פחות פשרות, אומרת עו"ד לנג: "דווקא מחקר שנערך על ידי מחלקת המחקר של הרשות השופטת בתקופת המלחמה מצא שכמות הסכמי הפשרה נשארה אותו דבר ולא פחתה. בפלטפורמה החדשה של ה-Vcourt, יהיו גם חדרי היוועדות שבהם הצדדים יוכלו לשוחח אחד עם השני ולנהל מו"מ ואגב, יהיה גם צ'אט שיאפשר לקלדנית באולם לתקשר עם עורכי דין שממתינים בלובי לכניסה לדיון".

אבל, אני מקשה, הדיון מתחיל כבר במסדרון, כשהצדדים רואים אחד את השני עמוק בתוך המריבה, וקורים שם דברים שלא יכולים לקרות בהיוועדות חזותית. "נכון", אומרת עו"ד לנג, "העולם משתנה, עורכי הדין יצטרכו ללמוד לעבוד גם עם הפלטפורמות החדשות, ולפתח מיומנויות שיעזרו להם להשיג תוצאות גם בכלים האלה".

הקלטות ותמלול דיונים

בשנים האחרונות יותר פרוטוקולים מתועדים בדרך של הקלטה ולא בדרך המסורתית של הקלדה. דיון בבית המשפט כבר לא צריך להתנהל בקצב הכתבה - אפשר לנהל דיון קולח ושוטף,

הצגת ראיות באופן דיגיטלי

היום מרבית עורכי הדין צועדים במסדרונות בתי המשפט כשהם נושאים מזוודות וקלסרים, אבל בהנהלת בתי המשפט מבקשים שלא להיות עוד מוגבלים לגבולות הדו-מימד של ראיות בנייר, ומבקשים מעורכי הדין לזנוח את הניירות, ולחבר את המחשב הנייד שלהם למסך באולם.

בפיילוט של הנהלת בתי המשפט - "אולם המשפט הדיגיטלי", שמתקיים כיום בשמונה אולמות משפט ברחבי הארץ, מוצבים מסכים גדולים באולם ומסכים אישיים בעמדות הצדדים, השופט והעד, שאליהם יכולים עורכי הדין להתחבר ולהציג על גביהם את הראיות. באולם יש לוח בקרה שמאפשר להגדיר מי מהצדדים יציג את ראיותיו, ומי יוכל לראות אותן. וכך מספרת מנהלת הפרויקט, הגב' דביקו: "אחת משופטות הפיילוט שיתפה אותנו, שבעבר היו מגישים לה במסגרת דיון הוכחות טבלת אקסל מודפסת. כעת עורך הדין מציג אותה באופן דיגיטלי, ובזמן הדיון סוכם עמודות מסוימות באקסל ועורך על גבי הקובץ ניתוחים שלא היו מתאפשרים בנייר. באופן דומה ניתן להגדיל תמונה שמוצגת על המסך או להדגיש אלמנט מסוים בזמן הצגת סרטון באולם. זה מאפשר לשופטת להבין יותר טוב את טיעוני הצדדים ועובדות התיק לעומק".

בין הכלים הנוספים שנוסו בפיילוט-מצלמות איכותיות שהותקנו במקומות שונים באולם, מערכת בימוי שמאפשרת למצלמה להתמקד בדובר ובכך מאפשרת הבנה טובה יותר של המתרחש באולם, וכן מיקרופון מרחבי שיכול לקלוט את הדברים הנאמרים גם בזמן שעורכי הדין מתהלכים ברחבי האולם "כמו שהם אוהבים", אומרת מנהלת הפרויקט, הגב' דביקו. התוכנית היא שעד סוף השנה ישתתפו בפרויקט זה 50 אולמות בבתי המשפט ברחבי הארץ.

"אבל האתגר האמיתי שלנו הוא לא הטכנולוגיה אלא אנשים שפוגשים טכנולוגיה", אומרת עו"ד לנג. "אנחנו יכולים לפתח מערכות וטכנולוגיות, אבל אם לא נלמד את האנשים - עורכי הדין והשופטים להשתמש בהם, הפרויקט ייכשל. ועו"ד לנג מספרת: "ביקרנו במערכת בתי המשפט באנגליה, שם ניסו לבצע שינויים רחבי היקף בתחומי הטכנולוגיה. האנגלים סיפרו לנו שלמעשה הם נכשלו בכך, ונקודת הכשלון שלהם הייתה בהטמעה של המערכות ובהדרכות. אם לא נשקיע מאמץ בללמד את המשתמשים שלנו להשתמש במערכות ולא לחשוש מהן, לא נצליח".

לצורך כך מובילה הנהלת בתי המשפט גם שינויים הנוגעים להכשרת כח אדם, כשהובהר שהשינויים הטכנולוגיים לא מיועדים להפחית כח אדם, אלא לבצע התאמות בתפיסת התפקיד של גורמים מסוימים. כך למשל, מוסב תפקידן של הקלדניות שהופכות ל"מפעילות אולם", וכעת תפקידן להפעיל את הטכנולוגיות באולם ולאפשר לשופט להתרכז בטיעוני הצדדים ולהשתחרר מעיסוקים טכניים.

כמו כן, בהנהלת בתי המשפט פעלו בשיתוף מערך הדיגיטל הלאומי לקיום מספר מחזורים של קורס "מאיצים דיגיטליים" לדרג מנהלים בכיר ממטה ההנהלה ומיחידות השטח, שבמהלכו משתתפי הקורס נחשפים לתכנים מעולמות הטכנולוגיה והחדשנות, וגם יוזמים פרויקטים חדשניים - הכל במטרה להכשיר את ההון האנושי לשינויים הטכנולוגיים שצפויים להגיע לפתחם של בתי המשפט.

הנגשת ההליכים המשפטיים לבעלי הדין

"השאלה הנפוצה ביותר של מי שמתקשר למרכז המידע היא 'מהי ההחלטה האחרונה שניתנה בתיק שלי? אנחנו רוצים שהמידע על התיק המשפטי יהיה נגיש לבעלי הדין ולשם כך פיתחנו 'אזור אישי' חדש שכניסה אליו מאפשרת לצפות בכל המידע הנוגע לתיק באופן נוח וידידותי ולהפיג את חוסר הוודאות והחששות מההליך המשפטי", אומרת עו"ד לנג. כשאני מלינה על מערכת ההזדהות הלאומית שהכניסה אליה קשה לאוכלוסיות מסוימות, אומרת לי עו"ד לנג: "כיום בנסיבות של מלחמת 'חרבות ברזל' התחברו למערכת ההזדהות הלאומית כבר יותר מארבעה מיליון איש, כך שהציבור בהחלט כבר עובד עם המערכת".

פיילוט נוסף שבוחנים בהנהלת בתי המשפט נועד להחליף את רשימת הדיונים התלויה מחוץ לאולם הדיונים, ב-QR "קוד" שאותו יוכלו המתדיינים לסרוק, ולקבל פרטים על הדיון בעניינם והשעה שבה הוא מתקיים בפועל, ביחס לתכנון. "קיבלנו משובים מאוד חיוביים על הפיילוט הזה, במקרים שבהם קיימים עשרות דיונים באותה שעה, למשל בתיקי תעבורה שבהם הרשימות ארוכות ונשפכות מהקיר, זה מאוד עוזר".

האתגר האמיתי שלנו הוא לא הטכנולוגיה אלא אנשים שפוגשים טכנולוגיה. אנחנו יכולים לפתח מערכות וטכנולוגיות, אבל אם לא נלמד את האנשים - עורכי הדין והשופטים להשתמש בהם, הפרויקט ייכשל

כמו כן, בשנים האחרונות עבדו בהנהלת בתי המשפט על הנגשת הליך התביעות הקטנות לציבור, ומדווחים על עליה גדולה בכמות התביעות הקטנות המוגשות: "שיפרנו את הממשק כך שיהיה ידידותי ויסביר לצדדים כיצד להגיש תביעה קטנה באופן נכון בהתאם לסוג התביעה. התוצאה היא שהמזכירות דוחה הרבה פחות תביעות בגלל כשלים טכניים, בעל הדין מבין יותר טוב מה צפוי לקרות בהליך וגם השופט מקבל תביעה איכותית יותר".

לצד מערך התביעות הקטנות מפותחת מערכת ליישוב סכסוכים באופן מקוון (ODR) אשר מיועדת לניהול סכסוכים פשוטים של דיון מהיר בבתי הדין לעבודה. המערכת מאפשרת לעובד להזין פרטים בנוגע להעסקתו ולקבל מידע על הזכויות המגיעות לו. לאחר מכן המערכת מסייעת לחולל מכתב התראה או להגיש כתב תביעה בהתאם לפרטים שהזין המשתמש. בקרוב יתאפשר להגיש גם כתב הגנה באמצעות המערכת, ובהמשך מתכננים לאפשר לצדדים לנהל ביניהם מ"מ מקוון או לקיים דיון עם מפשר שיעלה מולם בהיוועדות חזותית במטרה לסיים את התיק מחוץ לכותלי בית הדין לעבודה.

האולם הדיגיטלי - מסך להצגת ראיות, ועמדות שליטה לצדדים

ברשות השופטת התגבשה ההכרה וההבנה שמדובר בכלי אשר יכול להביא לייעול משמעותי של עבודת השפיטה, לאפשר לשופטים להתרכז בליבת העשייה המשפטית, ולחסוך זמן רב לשופט ולצוותו באופן שיביא לקיצור אורך חיי התיק המשפטי ובכך לשיפור השירות לציבור הרחב.

בנוסף, בהנהלת בתי המשפט מקיימים פיילוט מצומצם שבמסגרתו מסתייעים בכלי AI לצורך השחרת פרטים מזיהם של בעלי הדין בפסקי דין חסויים. גם כאן מדובר בכלי עזר בלבד, שכן, השופט וצוותו מקבלים קובץ עם שינויים מוצעים מסומנים והם מחליטים אם לקבל אותם.

בהנהלת בתי המשפט מדגישים, כי הם מודעים לחשיבות האחריות והזהירות הנדרשות בעת שילוב טכנולוגיות בינה מלאכותית בפעילות הרשות השופטת, ופועלים לגיבוש כללים לשימוש מושכל ומבוקר בכלים אלו.

בשנת 1990 ישב מאיר אריאל וכתב דברי שירה ביקורתית על העולם הברוקרטי-טכנולוגי, עם התייחסות קצרה לזווית בתי המשפט:

”מזכירה אלקטרונית דחתה לי ראיון

שופט אוטומטי שלל לי רשיון

לעורך דין מכני שילשלתי אסימון בחריץ הפה...

אבל עברנו את פרעה, נעבור גם את זה.”

המילים הללו קיבלו עם השנים משמעות נבואית שממשיכה להדהד בעידן הדיגיטלי, אבל הן גם מצליחות לשרטט היטב את הגבול העדין שבין אדם למכונה. ■

אז כשתהיה מערכת כזו לתביעות יותר גדולות - יחליפו אותנו, עורכי הדין?

”ראשית, מערכת ה-ODR יכולה לשמש גם את עורכי הדין ובכל מקרה, אין תחליף לקשר אישי ולשירות המקצועי שנותן עורך הדין, ודאי כאשר מדובר בתביעות גדולות ומורכבות”, אומרת עו”ד לנג.

AI בשירות בתי המשפט?

למרות השינוי העצום שחולל ה-CHAT GPT ופלטפורמות AI ציבוריות אחרות, גוברות הקריאות לעשות בפלטפורמות אלה שימוש זהיר, כשבחודשים האחרונים ניתן בבית המשפט העליון בג”צ פלונית (38379-12-24) שסקר את הנושא של “הזיות AI” ואיים להשית הוצאות על עורכי דין שיצטוו פסקי דין מומצאים בעקבות שימוש בכלי AI. “חובה לבדוק את כל האסמכתאות והמקורות המוגשים”, מדגישה עו”ד לנג.

בהנהלת בתי המשפט הבינו את הפוטנציאל הגלום בהטמעת טכנולוגיית AI לסיוע בעבודת השופט וצוותו, ולכן פיתחו במסגרת פיילוט מצומצם את “צ’אט המשפט”. לדבריהם, מדובר בפתרון חדשני שפותח ע”י צוות מפתחים פנימי באגף טכנולוגיות דיגיטליות ומידע המבוסס על פתרון GEMINI של GOOGLE, המוטמע בתוך מערכת “נט המשפט”.

הכלי שפועל בסביבת ענן סגורה ומוגנת, מאפשר לשופט וצוותו המשתתפים בפיילוט לבצע מגוון של פעולות טכניות כגון ניתוח והתמצאות במסמכי התיק המשפטי, איסוף וארגון חומרים כהכנה לדיון, מענה לשאלות ממוקדות לגבי תוכן התיק וסיוע בעריכה לשונית. מדובר בכלי עזר בלבד כאשר האחריות היא על המשתמש לבדוק את התוצאות שמספק הכלי.

דעה: המערכת האוטומטית בבית הדין לעבודה תיטיב עם הציבור,

אבל צריך להביא אותה לידיעתו

עו"ד ליאת שושן-ברק

הכותבת הינה עורכת דין,
בעלת משרד עריכת דין העוסק
בדיני עבודה

דין, על פניו יכולה להקל על ההידברות ומעלה את הפוטנציאל,
לעמדת, לסיום המחלוקת.

אפשרויות נוספות שהמערכת מציגה, הינן ניסוח מכתב התראה
למעסיק וכן ניסוח והגשה של כתב התביעה כנגד המעסיק.
בהמשך תהיה אפשרות גם למעסיק להגיש כתב הגנה. גם
בשלב הזה הפקת המסמכים היא יעילה, קלה ונגישה.

החידוש העיקרי הוא הסיוע בבירור הזכויות ובניסוח הדרישה למעסיק. המערכת מעודדת את העובד לנסות כנקודת מוצא להציג את מסמך הזכאויות למעסיק, בנסיון להגיע להבנות.

בסיכום הדברים, חשוב, לעמדת להתייחס לשתי נקודות מהותיות:
האחת, הינה הבאת המידע לציבור המשתמשים. כותבת המאמר
נחשפה לכך במעמד השתלמות של לשכת עורכי הדין. הגישה
למערכת היא באתר האינטרנט של בתי המשפט תחת הכותרת
"ניהול תביעות בדיון מהיר בבית הדין האזורי לעבודה", אתר
שציבור המשתמשים בו הינו, ככלל, עורכי הדין.

ברור, אם כך, כי הנהלת בתי המשפט נדרשת לפרסום נרחב
של הכלים שהמערכת נותנת לציבור העובדים וכן להכשרת
עובדי בתי הדין לעבודה לעידוד ולהכוונה של ציבור העובדים
להשתמש במערכת. רצוי, לטעמי, לאפשר גישה למערכת בבתי
הדין האזוריים לעבודה באמצעות הצבת עמדות מחשוב עם
הדרכה וליווי של העובדים במערכת.

השניה, היא הדיון בשאלה האם המערכת, ביכולתה הנוכחית,
יכולה לשנות משמעותית ניהול הסכסוכים בבתי הדין לעבודה
ולמלא את התפקיד שלנו, עורכי הדין.

כיום המעסיק אינו משתמש פעיל במערכת, אין לו יכולת
לעשות בדיקה על בסיס מידע שהוא מזין למערכת ולא
התגבשה עדיין האפשרות שהצדדים ינהלו משא ומתן ביניהם
במסגרת המערכת. שילובו של המעסיק במערכת והטמעתה
של המערכת בקרב מעסיקים, בין היתר, באמצעות פרסום
בפלטפורמות שונות, הינה הכרחית על מנת שתכליתה של
היוזמה תישא פירות. ■

נקודת המוצא בפערי הכוחות בין עובד למעסיק, מובילה
בין היתר לקשיים במימוש זכות הגישה לערכאות בבתי הדין
לעבודה. הקושי בא לביטוי בייחוד בתביעות של עובדים
בהיקף כספי שאינו גבוה, כאשר לעיתים מימון ייצוג משפטי
אינו בר השגה, בין אם ידו של העובד אינו משגת, ובין אם עלות
הייצוג לא משתלמת ביחס לסכום התביעה.

ס' 31 לחוק בית הדין לעבודה, תשכ"ט-1969 הסדיר את מנגנון
הדיון המהיר, המתנהל בתביעות כספיות בין עובד למעסיק,
בהיקף של עד 39,500 ₪ (הסכום המעודכן להיום). שאיפת
המחוקק ביצירת מנגנון זה היא ניהול קצר ויעיל של ההליך,
כך שכל ההתדיינות תסתיים במועד אחד. בפרקטיקה - מדובר
במנגנון טוב ויעיל, אך אין בו פתרון לבעיית המשאב המוגבל
של העובד, שאינו מתמצא בניהול ההליכים, וזקוק לייצוג
משפטי גם לצורך קבלת סעד בדיון מהיר.

יוזמה חדשה של הנהלת בתי המשפט, שיש בה, לעמדת,
פוטנציאל להשפיע לטובה על ניהול הסכסוכים בדיון המהיר,
היא המערכת המקוונת לישוב סכסוכים בבתי הדין לעבודה.
המערכת הושקה לאחרונה והיא מצויה בשלבי הרצה. כמי
שהתנסתה במערכת, מדובר במערכת ידידותית למשתמש,
כאשר החידוש העיקרי בה הוא הסיוע בבירור הזכויות ובניסוח
הדרישה למעסיק, כל זאת ללא עלות עבור המשתמש.

בשלב הראשון, מתבצעת בדיקה ראשונית של הזכויות
המגיעות לעובד, וחישוב הסכומים שלהם הוא זכאי. הבדיקה
מתבססת על תשובות העובד לשאלות שונות, כאשר הוא
נדרש לבחור תשובה אחת מתוך מספר אפשרויות. השאלות
והתשובות מנוסחות באופן ברור ופשוט. בסיום השלב מופק
מסמך סיכום זכאויות, המרכז את רשימת הזכויות להן זכאי
העובד, והסכומים בצידן.

בשלב השני המערכת מציגה לעובד אפשרויות שונות לניהול
המחלוקת. האפשרות הראשונה המוצעת לעובד הינה שייציג
למעסיק את מסמך סיכום הזכאויות. בצד כל זכות, המסמך
מפרט את תשובות העובד לשאלות הרלוונטיות, כך שהמעסיק
המעין במסמך יכול להבין את המידע שעליו מתבססת
הדרישה ולהביאו בחשבון כשהוא מתנהל למול העובד.

המערכת מעודדת את העובד המשתמש בה, לנסות כנקודת
מוצא לדרישת זכויות, את האפשרות שהוא יציג את מסמך
הזכאויות למעסיק, בניסיון להגיע להבנות. העובדה כי מדובר
במסמך פשוט המפרט את הבסיס לכל דרישה וכי ההתנהלות
בשלב הזה הינה בין העובד למעסיק, ללא מעורבות של עורכי

הכי משתלם במועדון!

הצטרפו למעל 65,000 חברים שנהנים **EXTRA**
במועדון הצרכנות של לשכת עורכי הדין

להצטרפות לכרטיס האשראי
לחצו כאן <<

או בסריקת הקוד

למגוון מבצעים והטבות ייחודיות לחברי המועדון היכנסו לאתר המועדון
extramembers.co.il

הנפקת הכרטיס וגובה המסגרת נתונים לשיקול דעתה הבלעדי של ישראלכרט בע"מ ו/או אמריקן אקספרס בע"מ ו/או ישראלכרט מימון בע"מ ו/או הבנק המנפיק. | אי עמידה בפירעון ההלוואה או האשראי עלולה לגרור חיוב בריבית פיגורים והליכי הוצאה לפועל.

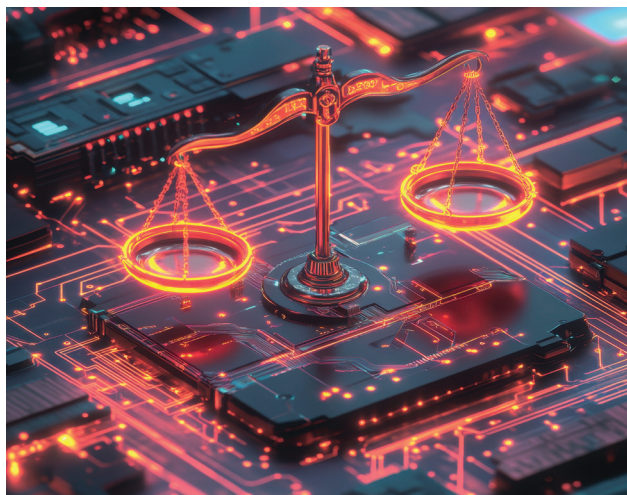
הדיגיטציה של ועדת האתיקה הארצית

עבודת עורכי הדין משתנה בהתאם לכלים הטכנולוגיים, ועם השינוי מגיעות גם סוגיות חדשות בנושאי אתיקה מקצועית של עורכי דין < שאלות ותשובות עם יו"ר ועדת האתיקה הארצית, עו"ד מנחם מושקוביץ | מאת: מערכת עורך הדין

ש. בתקופת ההתפתחות הטכנולוגית המואצת, וכמו שנוהגים בשאר התחומים והמקצועות, כך יש לבצע התאמות בעולם המשפט. בנוס, אנו מצויים במלחמה מתמשכת כבר כמעט שנתיים, לקוחות ועורכי דין נמצאים במילואים, אנשים רבים מפונים מביתם הן בעקבות מלחמת 'חרבות ברזל' והן אנשים שבינם נחרב בעקבות מבצע 'עם כלביא', והחלטה זו מספקת מענה רחב גם למקרים מסוג זה.

ש. כיצד ניתן לשמור על איזון בין חדשנות טכנולוגית לבין שמירה על כללי האתיקה?

ת. לעורך דין, בשונה מבעלי מקצוע אחרים, ישנן חובות אתיות אשר חיסיון עו"ד-לקוח וסודיות הינן מאבני היסוד של מקצוע עריכת הדין, החלטות הוועדה באות לתת אפשרות להשתמש בכלים הטכנולוגיים תוך שמירת כללי האתיקה ומקצוע עריכת הדין, כאשר בכל החלטה נקבעים תנאים מעשיים וישימים ברורים ומפורטים כמו חובת התייעוד, נוסחים ספציפיים לאימות, שמירת התייעוד, וכו'.

ש. מדוע יש צורך באימות חתימה דיגיטלי בעסקאות מקרקעין? מה היתרון בכך?

ת. כפי שצינתי קודם לכן, בתקופה שבה העולם עובר להתקשרות באופן דיגיטלי, אנו נדרשים לבצע התאמות. אימות דיגיטלי מאפשר לייעל את תהליך העבודה באופן משמעותי והתקדמות לעבר "משרד ללא נייר", ואני יכול להעיד כי כיום, מרבית העסקאות נעשות בדרך זו, של אימות דיגיטלי. כלל התהליך נעשה בשיתוף פעולה מלא מול כלל הרגולטורים ומשרד המשפטים, אשר אימצו את ההחלטות שלנו וכיום השוק פועל בהתאם להחלטות אלה.

ש. בשנים האחרונות ועדת האתיקה הארצית בראשותך מובילה את הדיגיטציה של עולם המשפט, ואף פרסמה מספר החלטות מרכזיות בנושא הדיגיטציה של אימות חתימות ותצהירים. אשמח שתשוחח איתנו על כל אחת מהן ועל ההשלכות האפשריות.

ת. ועדת האתיקה הארצית מתאימה את עולם המשפט למציאות העדכנית ולתחום הדיגיטציה בפרט. חלק מתפקידי הוועדה הם להנחות את עורכי הדין ולהעניק כלים מעשיים שיסייעו בעבודתם השוטפת, ולכן פרסמנו את ההחלטות בנושאים הללו.

ש. למה בכלל נדרשה ועדת האתיקה הארצית לעסוק בנושא הדיגיטציה?

ת. בתקופה זו שבה אנו מצויים, לא ניתן להפריד בין ההתפתחות הטכנולוגית לבין עולם המשפט ועבודת עורכי הדין. המעבר לעבודה מרחוק, חתימות דיגיטליות, מסמכים מקוונים, AI וכו' - כל אלה משפיעים ישירות על עבודתו של עורך הדין, על חובת הזהירות, על חיסיון עו"ד-לקוח ועל אמון הציבור במקצוע. במקרים אלה, על ועדת האתיקה הארצית לתת מענה מתאים ולפקח שהחדשנות וההתפתחות הטכנולוגית לא באה על חשבון הערכים האתיים והמקצועיים מצד אחד, ולתת כלים והנחיות ישימות לציבור עורכי הדין מהצד השני.

ש. האם היוזמה לקבלת ההחלטות בנושא זה הגיעה מהוועדה או מעורכי הדין עצמם?

ת. ועדת האתיקה קיבלה פניות רבות מעורכי דין אשר העלו את הצורך בהתאמת נהלי העבודה למציאות המשתנה (מלחמות/מילואים/סגרים/שהייה ממושכת בחו"ל ועוד). הוועדה בחנה את הסוגיה לעומק, בשים לב לכלל ההיבטים המשפטיים, האתיים והטכנולוגיים, והחלטה לגבש הנחיות ברורות המאפשרות לעורכי הדין להמשיך בשגרת העבודה גם כאשר המציאות משתנה.

ש. מה הייתה הסיבה מלכתחילה להחלטה המאפשרת אימות בהיוועדות חזותית ללקוח שנמצא בארץ?

ת. בעקבות התפרצות נגיף הקורונה, נאלצנו להתמודד עם מצב חדש שבו ישנן מגבלות תנועה, סגר ואיסור על פגישות פרונטליות. על מנת להקל ולאפשר לעורכי הדין להמשיך בעבודתם תוך שמירה על כללי האתיקה, קיבלה הוועדה החלטה זו המאפשרת לאמת חתימה בהיוועדות חזותית בכפוף לתנאים הקבועים. החלטה זו נועדה לתת מענה אפקטיבי למציאות המשתנה, תוך שמירה על האיזון בין הגנת הציבור ועורכי הדין, לבין צורכי המקצוע. החלטה זו הייתה חדשנית ופורצת דרך אשר היוותה את הצעד הראשון להחלטות הוועדה בתחום זה. אני סבור כי ועדת האתיקה הארצית נדרשת להתאים עצמה

עו"ד מנחם מושקוביץ

ש. האם ניתן לבצע אימות חתימה דיגיטלי בעסקאות מקרקעין גם בדרך של היוועדות חזותית?

ת. עד לפרסום החלטת הוועדה המאפשרת לבצע אימות בהיוועדות חזותית ללקוח שנמצא בחו"ל, אימות חתימה דיגיטלי בעסקאות מקרקעין היה אפשרי רק בנוכחות עו"ד במעמד החתימות. ואולם, עם פרסום ההחלטה המאפשרת אימות בהיוועדות חזותית ללקוח שנמצא בחו"ל, הרחיבה הוועדה את ההחלטה, כך שתחול גם על אימות דיגיטלי בעסקאות מקרקעין.

ש. מה הסיבה שהחלטתם לאפשר אימות בהיוועדות חזותית ללקוח שנמצא בחו"ל?

ת. בהמשך להחלטת הוועדה המאפשרת לבצע אימות בהיוועדות חזותית ללקוח שנמצא בארץ, אשר הגיעה כאמור בעקבות התפרצות נגיף הקורונה, ובעקבות פניות רבות שהגיעו לפתחה של הוועדה, הוחלט כי יש לתת מכנה גם למקרים שבהם הלקוח נמצא בחו"ל (כל עוד עורך הדין נמצא בישראל). החלטה זו נועדה לתת מענה למקום שבהם הלקוח לא יכול להגיע לקונסוליה בארץ שבה הוא נמצא (בעיקר בשל מרחקים ארוכים), למקרים שבהם הלקוח "תקוע" בחו"ל, ועוד. לאחר פרסום החלטה זו, הרשו תלרישום והסדר זכויות במקרקעין (טאבו) פרסמה נוהל ליישום לפי החלטת הוועדה, לפיו ניתן לקבל אימות חתימה על מסמכים שנעשו בהיוועדות חזותית מרחוק גם על מסמכים המחייבים יאמות בהתאם לתקנות המקרקעין (ניהול ורישום), התשע"ב-2022. חשוב לציין כי זה לא מאיין את האפשרות הרגילה להחתים את הלקוח רגיל זה עוד מסלול אשר עורכי הדין יכולים לפעול בו.

ש. האם אימות בהתאם להחלטה זו תקף גם להליכים משפטיים?

ת. בשלב זה ההחלטה חלה רק על שימוש מנהלי ואזרחי בלבד - כמו רשויות המס, ביטוח לאומי, לשכת רישום המקרקעין, גופים פרטיים וחברות. בכל הנוגע לבתי המשפט, הדרישה היא עדיין לאימות פיזי בהתאם להוראת פקודת הראיות, כפי שפורסם בסעיף 30 לפקודה.

ש. מדובר בהחלטה מאוד משמעותית. מה הסיבה שהיא לא חלה גם על תצהירים המוגשים לבית המשפט?

ת. על מנת שזה יקרה נדרשים שינוי חקיקה או פרשנות, שאנו בוחנים אותה ביחד עם גורמי המקצוע בהנהלת בתי המשפט ובמשרד המשפטים, וזה דבר שלוקח זמן. אנו פועלים בשיתוף פעולה מול הגורמים הרלוונטיים לשם כך.

ש. מה היו האתגרים ביישום החלטה זו?

ת. ראשית, היה צורך בשינוי תפיסתי וחיבובי, היות שמדובר בחידוש של ממש. שנית, בפן המשפטי, על מנת לאפשר את ביצוע האימות כאשר הלקוח בחו"ל, דבר שלא היה אפשרי בטרם פרסום החלטה, בחרה הוועדה לפרש את סעיפי החוק הרלוונטיים באופן רחב ולא מצומצם, פרשנות אשר הייתה מקובלת גם על שטר גורמי המקצוע. כך לדוגמה, סעיף 91 לחוק לשכת עורכי הדין קובע כי ייפוי הכוח יינתן בישראל. על מנת לאפשר את ביצוע האימות כאשר הלקוח בחו"ל, בחרנו לפרש את הסעיף כך שעורך הדין צריך להימצא בעת האימות בישראל, פרשנות אשר התקבלה גם על ידי משרד המשפטים.

ש. מה בנוגע ליפויי כח אחרים? האם ניתן לבצע גם כן לפי החלטה המאפשרת לאמת כשהלקוח בחו"ל?

ת. אנו התייחסנו רק ליפויי כח לפי סעיף 91 לחוק לשכת עורכי הדין.

ש. מה הרעיון של ההחלטה העוסקת בחתימה על שטרות לטאבו באמצעות היוועדות חזותית? מדוע היה זה צורך?

ת. ברוח ההחלטות האחרונות שפרסמנו בנושא אימות בהיוועדות חזותית, ולאור שיתוף הפעולה עם הרשות לרישום והסדר זכויות במקרקעין (טאבו), מצאה הוועדה לאפשר ביצוע חתימה על שטרות לטאבו באמצעות היוועדות חזותית, הן כשהלקוח נמצא בארץ והן כשנמצא בחו"ל.

גם כאן התנאי ההכרחי הוא, בין היתר, כי עורך הדין נמצא בעת האימות בישראל, וכן לפעול לפי הנוהל שפורסם. ■

האם הבינה המלאכותית תחליף את עורכי הדין?

עו"ד ד"ר אייל ברק

שוותף וראש תחום בינה מלאכותית במשרד עורכי דין ש. הורוביץ ושות'

באולמות בתי המשפט עדיין לא רואים רובוטים יצירי בינה מלאכותית עושים גלימה וטוענים בלהט, ולמרות זאת היא כבר ממש כאן, נוכחת במשרדי עורכי הדין, ומחלחלת לעבודה היומיומית של עורכי הדין ברחבי העולם, וגם כאן אצלינו בארץ. | **ד"ר אייל ברק, ראש תחום בינה מלאכותית במשרד ש.**

הורוביץ כותב על השינויים בעבודת עורך הדין

טכנולוגיית הבינה המלאכותית תוארה כ"מהפכה התעשייתית הרביעית". הבינה המלאכותית מעצבת מחדש תעשיות רבות ומגוונות, ובכללן עולם המשפט. עולם זה, שנחשב מסורתי לתחום שמרני הנשען על תקדימים, עומד בפני מהפכה דיגיטלית חסרת תקדים. כלי בינה מלאכותית כבר חודרים למשרדי עורכי דין ברחבי העולם, ומחוללים תמורות ביחס לעיסוק המשפטי. הדבר עשוי להוביל לשינוי בתפקיד המסורתי של עורך הדין, אשר יידרש לפתח מיומנויות חדשות. לאחרונה פורסם כי מתקיים פיילוט להטמעת כלי בינה מלאכותית גם ברשות השופטת.

שינוי בשגרת העבודה: ממסמכים לאלגוריתמים

בינה מלאכותית מאפשרת יתרונות רבים ומשמעותיים, ושימוש בכלים אלה בכוחו לייעל תהליכים משפטיים. בשעה שבעבר עורך הדין נדרש להקדיש חלק ניכר מעבודתו לסריקת מסמכים, חיפוש אחר תקדימים משפטיים ולניסוח חוזים, הרי שכיום, כלי בינה מלאכותית מסוגלים לבצע את המשימות הללו תוך זמן קצר משמעותית. קיימים כיום כלים ייעודיים לעולם המשפט, אשר תוכננו במיוחד למחקר משפטי, ואשר מאפשרים ייעול פעילות והפחתת עלויות התפעול; ניתוח

כמויות עתק של נתונים, וסיוע בקבלת החלטות מושכלות ומבוססות נתונים; ואף נגישות משופרת והקלה על אנשים עם מוגבלויות.

בין השימושים אשר כבר נעשה בהם שימוש בעולם המשפט, ניתן למנות את הפעולות הבאות:

- **מחקר משפטי מבוסס בינה מלאכותית** חיפוש ואיתור מידע (לרבות פסיקה) במאגרי מידע משפטיים גדולים תוך זמן קצר.
- **כתיבה, עריכה, ניסוח חוזים ובדיקת מסמכים משפטיים** יצירה ואוטומציה של מסמכים משפטיים - עזרה בכתיבה ועריכת תוכן, לרבות הכנת טיוטות, זיהוי סעיפים בעייתיים והצעת שיפורים, סיוע בבדיקת נאותות.

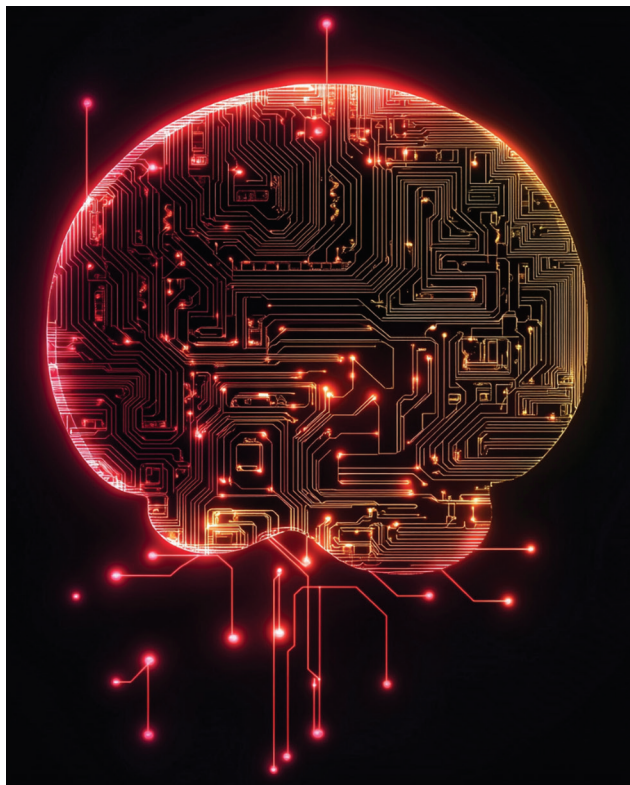
המודל, או מהאופן שבו המודל מיושם בפועל), עשויות לגרום למערכות כאלה להפלות חלק מן המשתמשים.

אתגר מהותי נוסף, הינו מצב המכונה "קופסה שחורה של בינה מלאכותית" (Black Box) - דהיינו, בשל מורכבותן, והעובדה כי הן מאומנות על נתוני עתק (Big Data) המורכבים פעמים רבות מיליארדי ואף טריליוני פרמטרים, לא ניתן להתחקות אחרי האופן בו נוצרו תוצרי המערכת. פירוש הדבר הוא כי קיים קושי להבין את אופן פעולת המערכת, וכיצד הגיעה להחלטה מסוימת.

חוסר יכולת הבנת התהליך עלול לגרום בין היתר לאמון נמוך הן בכלי והן במשתמש, וכן לחוסר יכולת להתמודד עם טענות בקשר עם החלטות שהתקבלו. מונח חשוב בהקשר זה הינו "הסבריות", המתייחס ליכולת להסביר את אופן פעולת המערכת או את נימוקי ההחלטה שלה, איך ומדוע הגיעה מערכת הבינה המלאכותית לתוצר אליה הגיעה באופן שיהיה מובן לבני אדם. לפיכך, קיימת חשיבות עליונה להבנה באשר לאופן פעילותה של המערכת.

סיכון חמור נוסף קשור **לפגיעה בפרטיות ולסודיות עורך דין-לקוח**. שימוש בכלי בינה מלאכותית לעיבוד מידע אישי עלול להעצים סיכונים לפגיעה בפרטיות וחשיפת מידע אישי וכן להקשות על היכולת לשלול (או למתן) את הסיכונים וליישם את עקרונות וכללי דיני הגנת הפרטיות במידע. אשר על כן מומלץ, בין היתר, להימנע מהעברת מידע מזהה של לקוחות למערכות AI, וליישום פרוטוקולי אבטחה מותאמים.

יש לציין כי לשכת עורכי הדין פרסמה בשנת 2024 גילוי דעת מקדים בעניין שימוש בבינה מלאכותית בעבודת עורכי הדין (החלטה את/60/24) הקובע כללים מנחים ביחס לשימוש כאמור.

•עיבוד וניתוח נתונים לצורך קבלת החלטות משפטיות
עיבוד כמויות עתק של מידע משפטי, כאשר בכוחה של הבינה לחשוף ולזהות דפוסים במערכי נתונים עצומים, ובכך לאפשר קבלת החלטות על בסיס פרו-אקטיביות.

•אנליטיקה וחיזוי תוצאות ניתוח נתונים היסטוריים על מנת לנבא ולהעריך סיכויי הסתברות של הצלחה בתיק, רישום סימן מסחר וכיו"ב, והסקת תובנות לשיפור סיכויי ההצלחה בתיק ולבחירת אסטרטגיה מיטבית. בנוסף, ניתן להשתמש בכל בינה מלאכותית לצרכים נוספים דוגמת **תרגום, יצירת מצגות, המרה לפורמטים** שונים וכיו"ב.

המשמעות המעשית אינה מבוטלת: עורכי דין, שבעבר השקיעו חלק ניכר ומשמעותי מזמנם בעבודה מנהלית ובחיפוש מידע, יכולים כעת להתמקד במשימות אסטרטגיות יותר - ייעוץ ללקוחות, ניהול משא ומתן מורכב וחשיבה יצירתית על פתרונות משפטיים. השינוי הזה מחייב התאמה ורכישת כישורים: עורכי דין צריכים לפתח כישורים חדשים ולהבין כיצד לעבוד יחד עם כלים טכנולוגיים בעידן הבינה המלאכותית.

האתגרים השונים הכרוכים בהטמעה ובשימוש בכלי AI ומגבלותיה של הבינה המלאכותית

למרות היתרונות הבולטים של הבינה המלאכותית, הרי ששימוש בכלים אלה מציב אתגרים לא מבוטלים, כגון שמירה על פרטיות, היבטים של קניין רוחני, אבטחת מידע, והתמודדות עם שאלות אתיות, ואף טומן בחובו סיכונים משמעותיים, אשר עלולים לערער את אמינות ההליך המשפטי.

בין האתגרים המהותיים, ניתן למנות מספר דוגמאות:

הזיות - אחת הסכנות המרכזיות עליהן הצביעו בתי המשפט בשורה של מקרים היא תופעת "הזיות בינה מלאכותית" (AI Hallucinations) במסגרתה מערכות בינה מלאכותית מייצרות מידע שגוי או מפוברק ומציגות אותו כעובדה, קרי, תגובות הנחזות להיות סמכותיות וענייניות, אך שאינן נכונות עובדתית ולעיתים מומצאות לחלוטין. הסכנה היא שעורכי דין עלולים להסתמך על מידע זה ללא בדיקה מספקת, ולהגיש כתבי טענות שכוללים הפניות לפסקי דין שלא קיימים, כפי שאירע לאחרונה בשורת מקרים.

בית המשפט התריע מפני הסכנות הגלומות בכך וכינה זאת "גל עכור", תוך התרעה כי הסתמכות עיוורת על כלים טכנולוגיים עלולה לפגוע באמון הציבור, במערכת המשפט וביושרתה. בתי המשפט הדגישו את חשיבות חובתם של עורכי הדין להמשיך לשאת באחריות מקצועית, גם כאשר הם משתמשים בכלי בינה מלאכותית. עליהם לוודא את אמינות ודיוק המידע המוגש לבית המשפט, ולא להסתמך בצורה עיוורת על תוצרי המערכות.

אפליה והטיה סיכון מהותי בשימוש בכלי בינה מלאכותית הינו אפליה (Discrimination) והטיה (Biases) אלגוריתמיות. מערכות מבוססות בינה מלאכותית עושות שימוש רב בבסיסי נתונים קיימים ובמידע המוזן אליהן ומשמש כדי לאפשר להן ללמוד. הטיה בבסיסי הנתונים או בהנחיות המוזנות למערכות כאלה, לצד טעויות מערכת אחרות (אשר יכולות לנבוע ממקורות שונים: מנתוני האימון, מהנחות היסוד בבסיס

הליך משפטי אינו מתבסס בדרך כלל על יישום חד ערכי של החוק. במקרים רבים הוא כרוך בהבנת אזורי "אפורים", גישה יצירתית המציעה פרשנות, שכנוע וחזיון טענות מנוגדות. בכך יכולה לסייע אינטואיציה משפטית אנושית אשר שוכללה במשך שנים של ניסיון.

לפיכך, נדמה כי עדיין יש חשיבות לאינטליגנציה רגשית, כישורי שכנוע, חשיבה אסטרטגית, לצד שיפוט אנושי, אתיקה או דיון במקרים בעלי השלכות מהותיות, כך שבתחומים הדורשים יצירתיות, אמפתיה, הבנה בנפש האדם, ייעוץ אסטרטגי, יכולת פרשנות מורכבת או ליטיגציה חדשנית - נראה כי עורכי הדין ימשיכו להוות, בשלב זה, את עמוד התווך של המקצוע. הבינה המלאכותית תשרת אותם ככלי עבודה מתקדם, ותסייע לצד היכולות האנושיות הנדרשות. על כן יש להתייחס לבינה המלאכותית ככלי משלים ליכולות האנושיות, ולא בהכרח כתחליף. בנוסף לכך, צפויים להתפתח תחומי משפט חדשים, אשר יצריכו אף הם מומחיות משפטית חדשה.

עורכי הדין,

**שבעבר השקיעו חלק ניכר
ומשמעותי מזמנם בעבודה מנהלית
ובחיפוש מידע,**

**יכולים כעת להתמקד במשימות
אסטרטגיות יותר - ייעוץ ללקוחות,
ניהול משא ומתן מורכב וחשיבה
יצירתית על פתרונות משפטיים**

לסיכום, בינה מלאכותית מהווה כוח מניע משמעותי בשינוי פני התעשייה, ובכלל זאת בעולם המשפט. שיתוף פעולה בין האדם לבינה המלאכותית בכוחה לספק שירותים משפטיים חכמים יותר ויעילים יותר. נדמה כי אלו שיבחרו להתעלם מהמגמה עלולים למצוא את עצמם מאחור. העתיד שייך לעורכי דין שיהפכו ל"היברידיים" - משלבים בין החכמה האנושית לכוח המחשובי של הבינה המלאכותית. השאלה איננה אם הטכנולוגיה תגיע למשפט, אלא כיצד כל אחד מאיתנו יתמודד עם השינוי הבלתי נמנע הזה. על מנת לשלב נכון את הבינה המלאכותית במסגרת עבודתו של עורך הדין מומלץ לרכוש כישורים ולפתח מיומנויות של שימוש ב-AI, להבין את המגבלות של הטכנולוגיה, ליישם בצורה הדרגתית ומבוקרת, לפתח מדיניות ברורה לשימוש בכלי בינה מלאכותית, ולוודא שהתשתית הטכנולוגית מתאימה לשימוש בכלי בינה מלאכותית בצורה בטוחה ואחראית. ■

בנוסף, יש להתייחס לאתגר הכלכלי - השקעה ברישוי תוכנות מתקדמות, הכשרת צוותים ושדרוג תשתיות IT כרוכה בעלויות לא מבוטלות. משרדי עורכי דין קטנים ובינוניים עלולים להתקשות להתחרות עם משרדים גדולים שכבר השקיעו בתשתית טכנולוגית. התוצאה עלולה להיות פער הולך וגדל בין "המשרדים החכמים" לשאר השוק.

בין אוטומציה לאינטואיציה: העתיד ההיברידי של עבודת עורכי הדין

מהפכת הבינה המלאכותית במשפט אינה עוד חזון עתידני, היא נוכחת כאן ועכשיו. עורכי דין ומשרדים שיצליחו לשלב בחוכמה את הטכנולוגיה החדשה לצד המומחיות האנושית ירוויחו יתרון תחרותי חשוב. הם יוכלו להציע שירותים מהירים יותר, מדויקים יותר וחסכוניים יותר ללקוחותיהם. הטכנולוגיה הנוכחית מצטיינת במשימות הדורשות עיבוד מידע רחב ומהיר. מערכות AI מסוגלות לנתח חוזים מורכבים תוך דקות, לזהות דפוסים במאות פסקי דין ולחזות הסתברות הצלחה בהליכים משפטיים על בסיס נתונים היסטוריים. בתחום המחקר המשפטי, נדמה שהטכנולוגיה כבר כיום מתעלה על יכולותיו של עורך דין ממוצע.

עולה השאלה כיצד הבינה המלאכותית תשנה את עבודת עורכי הדין? התשובה המורכבת היא כי התמונה שונה בתחומים שונים. בהתאם לתחזיות שונות, הבינה המלאכותית תחלחל לתחומים שונים, ועלולה לצמצם פעילות אנושית נדרשת. בינה מלאכותית מסוגלת לשמש ככלי תמיכה, ולטפל במשימות "טכניות", דוגמת מחקר, כתיבה, ניתוח מסמכים וכיו"ב. על בסיס קצב ההתפתחות המהיר של הטכנולוגיה, לא מן הנמנע כי בתחומי המשפט המתאפיינים בעיסוק טכני וחזרתי, דוגמת עריכת חוזים סטנדרטיים, הסיכוי להחלפה חלקית או מלאה של עורכי דין הינו ממשי ומוחשי.

אך למרות קצב ההתקדמות המהיר של הטכנולוגיה, הרי שבינה מלאכותית אינה מחליפה, בעת הזו, כישורים אנושיים נדרשים. כך למשל, בינה מלאכותית מתקשה עם הקשרים מורכבים, אינטואיציה אנושית, ויכולת הערכה של נסיבות ייחודיות. כאשר מדובר בהליכים המצריכים רגישות אנושית דוגמת משא ומתן עדין, בהבנת רגשות הלקוח, או בזיהוי הזדמנויות יצירתיות לפתרון סכסוכים, האלמנט האנושי נותר, נכון לעת הזו, בעל חשיבות רבה.

ISRAEL
LEGAL WEEK
2025

19-23 אוקטובר

חודש המודעות לסרטן השד

סרקו לצפייה ולהרשמה

מדנס

האזריק לשלחת חיים

יאנה דרום

21.10.25 | שלישי

דניאל פריש 10, תל אביב

איך לגדל שמחת חיים?

לשמוח זה לא מותרות, אפשר ללמוד את זה בכל גיל וכן, זה מנבא הצלחה ומחובר ישירות לחוסן שלנו, האישי והארגוני.

בהרצאה אנרגטית שבה לא תדעו אם קודם לצחוק או לבכות, יאנה משתפת בסיפורים מהחיים, שגורמים לזוז בכיסא ולהרגיש שהחיים הם כאן ועכשיו והבחירה היא רק שלנו.

בשעה שעוברת מהר מדי, מחזקת יאנה את יכולת ההתמודדות של עובדים ומנהלים עם אתגרים אישיים, משפחתיים ומקצועיים.

בהרצאה יאנה מלמדת על מונח חדש שעלה לאחרונה במחקרי האושר – מקדם המצוקה, שנמצא כמנבא הצלחה בהתמודדות טובה עם מצבי חוסר ודאות ומראה כיצד ניתן למנף אותו לטובתנו.

במפגש משוחרר, מצליחה יאנה לכבוש גם את אחרוני הציניים והמקטרים (או כמו שיאנה מכנה אותם משרידי המרמרה) ובונה בכנות והומור, שלב אחרי שלב, את הדרך לבחור בחיים שמחים, גם כשהמציאות מתפרקת לרסיסים ומראה איך חול לווהט, 10 אצבעות וכוס קפה יכולים לעשות מהפכה של שמחה.

ניידת בדיקות ממוגרפיה תוצב מחוץ לבית הלשכה
בואי להיבדק. בדיקה יכולה להציל חיים.

חמלה וחדשנות: דיני בעלי החיים במראה שחורה

עו"ד ד"ר אסף הרדוף

מרצה בכיר במכללה האקדמית צפת; מלמד וחוקר משפט כללי ודיני בעלי חיים; מבעוני משנת 2008 ופעיל לשחרור בעלי חיים; מפעיל ערוץ היוטיוב "משפטים בקמנה"

אתגרי הקיימות יחייבו את העולם המשפטי לשים במרכז את דיני בעלי החיים ואת זכויותיהם

אחר בלי לשלם לו משום שהוא לוקה בפיגור שכלי, לכלוא אדם מפאת צבע עורו, לנצל מאפיינים ביולוגיים של אדם לרעתו בגין מגדרו, להטיל מום באדם בגין דתו, לקטול אדם בגין הלאום שלו.

עם זאת, המשפט כמעט שאינו נאבק בסוג של פוגענות שאין שני לו מבחינת היקף וחומרה. בישראל ובכל מדינה בעולם, הנצלנות והפגיעה האנושית בבעלי החיים רחבות, עמוקות וחמורות. באופן שיטתי, סטנדרטי ומסודר, המין האנושי מענה, מנצל, מטיל מומים וקוטל עשרות מיליארד חיות יבשה וטריליון חיות ים בתעשיית המזון בלבד.

כפרקטיקות סטנדרטיות, האדם הנאור טוחן את בשרם למזונו ולמזונם של בעלי חיים שהוא מפיך הנאה מנוכחותם, וגורס את עצמותיהם לממתקים; פושט את עורם, פרוותם, נוצותיהם וצמרם, לובש אותם, מקשט את בתיו בחלקי גופם, ומניח ראשו על כרית המלאה בחלקי גופם; יוצר מוזיקה על חלקי גופם, ובחלקים אחרים משתמש כדבק; שופך כימיקלים בעיניהם ומרעילים כדי שיוכל להתבשם ולנקות את בגדיו וביתו בלי חשש; מדביקם במחלותיו כדי לרפא את גופו החולה, ומתעלל בנפשם כדי להעשיר את ידיעותיו; פולש לשטחי מחייתם, מחסל או מגרש אותם; שולל מהם את חייהם, סביבתם, משפחתם, הפוטנציאל שלהם, ומכנה אותם בשמות גנאי על טיפשותם, פחדנותם, רוע לבם, חמדנותם, ושאר תכונות אנושיות שאינו אוהד. כולנו תרמנו וכולנו עדיין תורמים למציאות עגומה זו.

מבחינה משפטית, בעולם ובישראל, מתאפיינות הפגיעות בבעלי החיים במסגרות ובהמשגה מיוחדות. השמת בעלי החיים בקבוצה נפרדת מאפשרת לאדם ריחוק רגשי, שבתורו חיוני ליחסים נצלניים, משום שקשה לנצל את מי שמזדהים עמו. ההמשגה המקטינה, המשטיחה, המערפלת והמעמעמת שהאדם נתן לפגיעותיו השיטתיות בבעלי חיים מקלה על המחוקק, השופט והפרקליטה להתעלם מעוצמת הפגיעות ומהיקפן. באופן שיטתי, סבלם מועלם מבחינת נראות חברתית, ומגומד מבחינת השפה. הכלכלה היא ההורה העיקרי של הסבל. המשפט הוא הורה נוסף, שמעלים עין מהסבל, מנציח אותו ולעיתים אף מחייב אותו.

בנוגע לפגיעה באנשים בגין סטטוס, המשפט התפתח לטובה: מה שנראה בעבר דמיוני לחלוטין, הפך בחלוף השנים למציאות

בעבר האנושי היוו מאפיינים כגון צבע עור, מוצא אתני, מגדר, דת, גיל או מצב רפואי מדדים משפטיים שחרצו מי יהנה מזכויות מסוימות, או בכלל. המשפט איפשר לפגוע קשות באנשים ולהפלותם בגין מיהותם, ולא בגין בחירותיהם ומעשיהם. עבדות הייתה מעמד משפטי, שלפחות לעיתים נגע לצבע עור או למוצא, והתקשר לתפיסת עליונות אנושית; הפליית נשים בחסות המשפט היא מסורת פטריארכלית ארוכה, עמוקה ורחבה, אפילו במשטרים דמוקרטיים; רדיפה וכפייה דתית הובילו לפגיעות קשות במחזיקי דתות אחרים, בחילונים ובהומוסקסואלים. מי שנהנה בעבר מהכוח המשפטי, דוגמת אדון לעבדים, דחה בזמן אמת כל צקצוק מוסרי כלפיה.

להסדרת העולם האנושי, על מורכבותו, יצרה מערכת המשפט שפע שדות ובתוכם שפע מושגים וכלי הסדרה. למשל, המשפט החוקתי מכונן זכויות עבור הפרט, מגביל את כוחן של המדינה ורשויותיה לקדם את האינטרס הציבורי על חשבון הפרט, ותובע פעולה אקטיבית מצד המדינה להגנה על זכויות מסוימות. המשפט המנהלי מכונן סטנדרטים מינימליים של פעולה עבור הרשויות, בעיקר לקראת פגיעה בפרט. המשפט הפלילי משקף הגנה על אנשים מפני אנשים אחרים, תוך הפעלת כוח מדינתי תוקפני מצנן, מעניש ומונע. דיני הנזיקין מגנים על פרטים מפני פגיעות מגוונות של פרטים, תאגידים ואפילו רשויות, מצננים אותן בסנקציה כלכלית נזיקית, בשאיפה להשבת המצב לקדמותו. דיני הקניין ודיני העבודה מקדמים השקפה כלכלית וחברתית ומנהלים חלק חשוב במשאבים האנושיים, תוך עידוד קשירת קשרים בין אנושיים, יצירת סטנדרטים מינימליים לקשרים, והכרזה על סוגי התנהגות ככאלו שיובילו לתגובה משפטית נוגדת.

עדיין, המשפט המודרני אינו מופת לשוויון וחמלה. תפיסות עליונות לא פסו מהעולם, וכמוהן גם האלימות, הנצלנות והאפליה. אולם הרבה יותר מבעבר, המשפט המודרני מגן על חלשים מפני חזקים, נפגעים מפני פוגעים, מנוצלים מפני נצלנים, ומקדם שוויון, התחשבות, רגישות והגינות. איש בעולם המשפט הדמוקרטי לא יעז לטעון כיום שניתן להעביד אדם

* הרשימה מתבססת על מאמרי "אילו היו מוגנים: המשגה מחודשת של הפגיעות האנושיות בבעלי חיים בדרך למשפט העתיד" משפט וממשל כה 2021-2023. תודה רבה לעורך על הערות מועילות.

מחכה לתגובות: asafharidof@gmail.com

כוחות כלכליים קצרי טווח עדיין גוברים על הבינה האנושית ועל הדאגה לעתיד הכוכב ולמצער עתיד ילדינו. ליברלי או שמרן, דמוקרטי או דיקטטורי, האדם ומשפטו ממשיכים להעלים עין ולעצום עיניים.

מי שנהנה כיום משעבוד, ניצול וטבח של בעלי חיים - דוחה את הקריאות להגן על בעלי החיים. כרגע נהנים כולנו: מדינות, רשויות, תאגידי ענק ושפע צרכנים שנולדו למציאות זו ולמוצריה, התמכרו שלא ברצונם, ואינם מסוגלים לדמיין את חייהם בלעדיהם. כך, המשפט העכשווי ונציגיו ממשיכים לדבר על הגנה על חלשים ומאבק בניצול ובפוגענות, בפה הלועס חלקי גוף מדממים, בפנים מבושמות בנוזל שהותז על עיניים של גוף חי כפות, ובחגורה שנקרעה מגוף שהאדם המית.

כוכב הלכת שלנו לא ישרוד את האפתיה הסביבתית שלנו עוד זמן רב: נקודת ההכרעה הולכת וקרבה. הכלכלה של הנצלנות האכזרית משגשגת עדיין, בחסות המשפט ובעצימת עיניו; אך החמצן שלה הולך ואוזל. המין האנושי לא יוכל להמשיך לייצר טריליוני בעלי חיים כדי לטבוח בהם. חורף תאוות הדם שלנו, ניאליץ לעבור לצריכה בת קיימא. הדור שאחרי, שיגדל על צריכה זו, ייהנה מטעמיה ומיתרונותיה הבריאותיים והסביבתיים, יביט אל העבר האנושי בסלידה, ויתקשה להאמין שכך היה פעם. אז, ורק אז, יגיע החידוש המשפטי ויצקצק על מוסר וערכים, כפי שהמשפט מצטיין לעשות בנוגע לתופעות רחוקות בזמן ומקום. כורח שינוי תחילה, ורק בסוף חמלה חדשנית. ■

משפטית ועובדתית. לעומת הרוחב של קטלוג המשפט מצד אחד ושל קטלוג הפגיעות האנושיות בבעלי חיים מצד אחר, הקטלוג המשפטי העכשווי של פגיעות וניצול אנושי של בעלי החיים הוא מראה שחורה שטוחה, אדישה, דלה וזנוחה. משפט העתיד יחדש וירחיב את השימוש בארגז הכלים המשפטי הזמין כיום לאדם לכל "בעלי-החישה". משפט העתיד לא ינציח עוד חומות מושגיות, וידחה את התפיסה המודרנית, שכמעט כל מה שאסור לעשות לאדם, מותר לעשות לבעל חיים, נוכח גבול האלימות, החפצון והנצלנות המסומן בין אדם לבעל חיים. גבול זה הצטמצם מעט עם השנים, והמשפט אינו מתיר עוד לאדם לעשות בבעל החיים כל העולה על רוחו; אך הוא עדיין מתיר לאדם לעשות בבעל החיים רוב העולה על רוחו, בעיקר ניצול וקטל שיטתיים בשמם של כסף וצרכנות.

בעתיד, דיני בעלי החיים יפסיקו להתקיים כענף נפרד קטנטן וזנוח, ויהיו אך בבואה המתחייבת מהתאמות הדין, למשל מינוי אפוטרופוסות ונציגות עבור בעלי החיים, כפי שנעשה כיום ביחס לאנשים שאינם מסוגלים להתבטא באופן שנבין. פרט לכך, יהיה די בענפי המשפט המגוונים. המשפט החוקתי העתידי יגן על זכותם לחיים, לשלמות גוף, לחירות, לאוטונומיה, לקיום משפחתי, ולחינוך מסביבתם הטבעית. המשפט הפלילי העתידי יגן על האינטרסים של בעלי החיים באופן שלם ורציני, כפי הגנתו כיום על האדם, מפני רצח, אונס, שוד וגניבה של אנשים, ולא יסתפק עוד בעבירות נישא קלות וזנוחות. המשפט המנהלי העתידי לא יתיר עוד פגיעה אנושית בבעלי חיים ללא הסמכה חקיקתית מפורשת, כפי שנעשה כיום בדרך כלל ביחס לצבא, המשטרה ורשויות מקומיות.

דיני בעלי החיים יפסיקו להתקיים כענף נפרד קטנטן וזנוח, ויהיו אך בבואה המתחייבת מהתאמות הדין, למשל מינוי אפוטרופוסות ונציגות עבור בעלי החיים

דיני הנזיקין העתידיים יגנו על בעלי החיים מפני תקיפה אנושית, כליאת שווא, הסגת גבול, נזקי גוף ונפש. דיני הקניין העתידיים יאיינו את המשגת בעלי החיים כקניין אנושי, ויכירו בזכות בעלי החיים לפרי עמלם ובזכותם לחיות בשלום בקרקע ובאוקיינוס. דיני העבודה העתידיים לא יסבלו עבדות של בעלי חיים בהמשגה פיקטיבית של שעבוד כ"עבודה" מצד מי שמעולם לא הסכים לכך, ללא שכר, בתנאים שמטרתם היחידה היא להמשיך את קיומו של כוח העבודה החינמי.

מתי יגיע החידוש? כמו בהקשרים אחרים, השינוי לא יגיע מתפיסה מוסרית, אלא בגין כורח המציאות. בהקשרים אחרים כורח זה היה מלחמה, מאבק חברתי, שינוי טכנולוגי, כלכלי וכדומה. בענייננו, מדובר באתגר הקיימות.

אנו בנשימות האחרונות של ניצול חסר-אחריות של בעלי החיים, של בירוא היערות הנעשה כדי להזין את בעלי החיים בטרם נאכל אותם, של הרס האוקיינוסים בדיג חסר-גבולות, של זיהום האוויר, האדמה והים כתוצאה מהתעשיות הנצלניות, של בזבז משאבי המים, של שינוי האקלים, ושל השמדת מינים החיוניים לאקולוגיה בריאה.

אתגרי מערכת המשפט הצבאית אחרי 7 באוקטובר

עו"ד רן כהן רונברגר

אלוף משנה במיל', לשעבר הסגור הצבאי הראשי בצה"ל, מנהל משרד עורכי דין
רן כהן רונברגר ושות'

מה יהיה דינם של מאות מחבלי חמאס המצויים במעצר מנהלי? כיצד מתייחסת מערכת המשפט הצבאי לחיילים

המבצעים עבירות על רקע של פוסט טראומה? האם צפוי שינוי בהכרה במעמד "חלל צה"ל"? האירועים הרצחניים הביאו לפתחה של מערכת המשפט הצבאי סוגיות והתמודדויות קשות, אשר לחלקן עדיין אין מענה מלא

האסון הנורא של שבעה באוקטובר טלטל באופן העמוק ביותר את כל אורחות חיינו. מטבע הדברים, גם עולם המשפט, שנועד להסדיר את חיי החברה והפרט במדינה, הושפע באופנים רבים. איך הושפע עולם המשפט הצבאי - ומהם האתגרים מכאן והלאה? נציג כאן כמה מההיבטים המשמעותיים.

העמדה לדין של הנוח'בות ומחבלי חמאס

בפתח הדברים נקדים נוריד מהשולחן סוגיה אחת, שהגם שהיא אולי היסודית ביותר - למעשה לא טופלה כלל. הכוונה היא לשאלה של איך לפעול משפטית מול כל אותם מחבלים נתעבים, נוח'בות ומרצחים אחרים, שפשטו בשבעה באוקטובר על יישובינו וזרעו מוות וחורבן - מעשים שהם כמובן גם בבחינת פשעים חמורים ונפשעים.

עד היום, בחלוף כמעט שנתיים מהאירועים, לא נתקבלה החלטה מצד קברניטי המשפט במדינה איך לנהוג באותם מחבלים. האם יועמדו לדין פלילי? האם יישפטו בפני בית משפט צבאי ייעודי (כדוגמת מה שהיה בעבר 'בית המשפט הצבאי בלוד') או בפני בתי המשפט האזרחיים בישראל או שמא יוקם טריבונל ייעודי אד-הוק לכך? אילו עבירות ייוחסו למחבלים? לפי איזה סדרי דין ינוהלו המשפטים ומה הדין המהותי שבנתיבו תצעד התביעה?

הלכה למעשה, אותם מחבלים מוחזקים מאז ועתה עתה כברירת מחדל במסגרת מעצר מנהלי, ככלל מתוקף חוק הלוחמים הבלתי חוקיים, כשמעצרים מוארך מעת לעת. ההחלטה שלא להחליט באשר למסגרת המשפטית נובעת משורה ארוכה של אתגרים משפטיים ומעשיים הכרוכים בהחלטה זו, ולצידם גם היבטים אסטרטגיים.

לפני מספר חודשים נדמה היה כאילו מערכת המשפט בישראל תתכוון להגעה להחלטה עקרונית בעניין בקרוב, כמענה ליוזמה שננקטה דווקא בארה"ב, עם הקמת 'כוח משימה מיוחד' שנועד להביא צדק לקורבנות הטבח, מתוך חשש שהמשפט בישראל יישאר מאחור. אך נראה לפי שעה שלא חלה התקדמות אמיתית

בעניין באופן הטיפול המשפטי במחבלים.

צריך לומר דבר נוסף בהקשר זה. כפי שלאחר השואה, אחרי שתיאודור אדורנו, הפילוסוף הגרמני-יהודי, טען שלא ניתן (או שברברי) לכתוב שירה, ואחרי שמאליה עלתה אז גם השאלה איך ניתן בכלל להחיל את המשפט האנושי על אותן זוועות בלתי נתפסות, שאלה דומה עלתה במידת מה גם ביחס לתוחלת הפעלת הכלי המשפטי המוגבל למול פלצות טבח השבעה באוקטובר; לצידה עלו גם שאלות נוקבות ביחס לאיך נכון לפעול לנוכח היות חטופינו מוחזקים בידי אותם מרצחים וכנראה אלה הכריעו לבסוף את הכף, כך שלא צפוי כנראה קידום של הליכים פליליים נגד אותם אנשי דמים.

נתייחס אפוא לשלושה תחומים אחרים שבהם אסון שבעה באוקטובר ומלחמת 'חרבות ברזל' הביאו להשפעה משפטית ניכרת על דיני הצבא והביטחון.

החמרת מדיניות ההעמדה לדין פלילי

מערכת המשפט הצבאית עצמאית ונפרדת מזו האזרחית. התביעה הצבאית היא האמונה על האכיפה בצבא בהקשרים הפליליים והיא שמגישה במקרים שהיא רואה בהם לנכון כתיב אישום לבית הדין הצבאי.

ככלל, מערכת המשפט הצבאית הפלילית מקבילה לזו שב'אזרחות' וחיילים נידונים במסגרתה גם בגין עבירות פליליות 'רגילות' שבדיני העונשין וגם בגין 'עבירות צבאיות' ייחודיות הקבועות בחוק השיפוט הצבאי שאין להן מקבילה באזרחות.

מדיניות התביעה הצבאית עצמאית ושונה מזו של התביעה הכללית, וככלל היא מחמירה יותר. עניינים מסוימים שבאזרחות היו מסתיימים בגניזת תיק - כמו תיק סמים קל - עלולים להפוך לאישום פלילי בפני בית הדין הצבאי, על כל המשתמע. עניינים מסוימים שבאזרחות כלל לא מהווים עבירה עלולים להיחשב עבירה צבאית מצד חייל, שתידון בהליך פלילי מלא.

מדיניות ההעמדה לדין של התביעה הצבאית היא שקובעת אם אירוע יטופל בפלילים או בכלים משמעותיים או פיקודיים בלבד. מדיניות התביעה הצבאית היא-היא המשתנה המשמעותי ביותר מבחינת החיילים ביחס לאופן שבו יידון עניינם.

במהלך המלחמה החמירה התביעה הצבאית את מדיניות ההעמדה לדין כלפי חיילים באופן משמעותי.

ההחמרה נעשתה בתכוף לאחר פרוץ המלחמה, באופן מפורש ורשמי, ביחס לעבירות של היעדר מן השירות שלא ברשות (עריקות) בנוגע לחיילי סדיר ולחיילי מילואים. רף ההעמדה לדין בעבירות אלה הופחת באופן משמעותי, כך שגם היעדרויות קצרות למדי הובילו עתה להגשת כתב אישום במקום הסתפקות בדין משמעותי. השינוי החרף ביותר היה ביחס

המשתמטים והעריקים למיניהם ב'הסדרי שילוב' שיקומיים, שמשמעם מתן הזדמנות שנייה לשירות תקין; וכן נקבעה מדיניות של (מעין) 'החזרת ציוד', במובן שגם ביחס להשתמטויות ממושכות ביותר, שעד כה דינן היה כתב אישום ומעצר עד תום ההליכים, מאפשרת כעת התביעה את אותם 'הסדרי שילוב' בשירות.

כל זאת קורה בצל סוגיית הגיוס בני הישיבות החרדים, כאשר בעיצומה של המלחמה, ביוני 2024, קבע בג"ץ בהרכב מורחב שלפי המצב המשפטי הקיים ובראי הוראות חוק שירות ביטחון, חובה על הממשלה לפעול לגיוס של אותם בני ישיבות.

בפרק הזמן שעבר מאז הפסיקה, ובעיקר בתקופה האחרונה, החל הצבא לפעול באופן משמעותי מצידו להוצאה לפועל של פסיקה זו, גם במשלוח של רבבות צווי גיוס לבני הישיבות המלש"בים וגם בהידוק נהלים שנוגעים בין היתר להכרזה בפועל בלשכות הגיוס על מעמד 'משתמט' ועל הקפדה על קיום איסור היציאה מן הארץ למי שלא הסדיר מעמד.

הממשלה מצדה מנסה לקדם חקיקה להסדרת 'חוק גיוס', שיתכן שמשמעותו היא דווקא 'חוק פטור', וברור שהנושא הכאוב על היבטיו המשפטיים ימשיך להסעיר את המדינה גם בשנים הבאות.

מדיניות נוקשה של אי הכרה במעמד 'חלל צה"ל'

לא ניתן לסיים סקירה זו מבלי לעמוד על סוגיה כאובה שהיא כפצע שותת דם בליבותיהן של משפחות שכוחות רבות. הכוונה היא למדיניות הפורמלית והנוקשה של מערכת הביטחון ביחס להכרה במעמד 'חלל צה"ל' בשני סוגי מקרים מכמירי לב.

האחד - מי שנפלו במלחמה אך לא נחשבים כמי שהיו חיילים בשירות פעיל. הכוונה היא למי שמסיבות כאלה ואחרות לא היו בשירות מילואים פעיל במועד שנהרגו - מטעם זה הצבא אינו רואה בהם כבסטטוס 'חייל' וכפועל יוצא מכך גם לא 'חללי צה"ל'. לעניין זה אציין שלוש טרגדיות שבהן אני מלווה משפחות נופלים שהוכרו כמשפחות 'חללי פעולות איבה', אך הן אינן משלימות עם כך ועל כן הגשנו באותם מקרים עתירות לבג"ץ על מנת שהוא יורה למדינה להכיר בנופלים כ'חללי צה"ל'. אלו שמרזי ז"ל שנהרג מאש כוחותינו בעזה בעת שנמלט משבי החמאס עם שני חטופים נוספים, גם הם נורו בשגגה למוות; ניב איוס ז"ל שנורה למוות מאש כוחותינו ב-8.10 בעודו עושה את דרכו לבית הוריו על מנת לאסוף מדים כדי להתייצב ביחידה; ולירון יצחק ז"ל שנפל מפגיעת פצצת מרגמה של חמאס בעודו מתלווה לכוחות ב'ציר פילדלפי' במסגרת ביצוע פעולות הנדסיות. אלה מקרים נוראים שמחייבים בעיני הכרה.

השני - הוא אי הכרה כ'חלל' של מי שלדאבון הלב שלחו יד בנפשם כאשר לא היו בשירות פעיל. במקרים רבים מדי כאלה, כאשר הם לא היו בסטטוס 'חייל' בעת מותם, הם אינם מוכרים כ'חללי צה"ל' גם אם ביצעו את המעשה הנואש מחמת ייסורי הנפש שלא עמדו בהם בשל פוסט-טראומה. גם מקרים כאלה הגיעו לפתחו של בג"ץ.

הצורך מכמיר הלב של המשפחות השכולות להיאבק מול מערכת הביטחון מכפיל את צערן מהאסון הנורא שממילא פקד אותן. ראוי ומתחייב בעיניי להביא לתיקון משפטי של המצב הנוהג, כך שייחסו ייסורי הנפש הללו ותינתן ההכרה הראויה למי ששילמו את המחיר הכבד ביותר. בנפשנו הדבר. ■

למשרתי מילואים שזומנו לשירות ב'צו 8'. ביחס אליהם, גם היעדרות קצרה מאוד הובילה מאז השינוי במדיניות התביעה לכתב אישום חמור, לצד עתירה למעצר עד תום ההליכים ולענישה כבדה. ניתן בהחלט להבין את הטעמים להחמרה כזו בזמן מלחמה במדיניות האכיפה הפלילית ביחס לעריקים, אם כי בלטה בהיעדרה, מסיבה שאינה מחוורת, החמרה מקבילה גם ביחס למשתמטי גיוס.

לצד ההחמרה באכיפה כלפי עריקים, ניכרה החמרה בפועל כלפי לוחמים גם בהקשרים אחרים לחלוטין שנבעו מנסיבות המלחמה. וכך, הוצגה מדיניות קשוחה במיוחד ביחס לחיילים - מטבע הדברים לוחמים - שנמצא שהם לקחו עמם פריטי נשק ותחמושת משדה הקרב, גם אם מדובר היה לצרכי 'מזכרת' בלבד. כך קרה גם בהקשרים נוספים. החמרה זו בפלילים מצד התביעה הייתה לא פעם, לטעמי, מעבר למידה הראויה, בהינתן שמדובר בחיילים נורמטיביים, לוחמים ותומכי לחימה, שחירפו נפשם בקרב.

תופעה שנתקלים בה יותר ויותר בימים אלה, שנובעת מהמלחמה הממושכת, היא חיילים שסובלים מפוסט-טראומה, לא אחת בלתי מאובחנת באופן סדור. אותם חיילים, שראו מראות קשים מנשוא וחוו סטרט שאין כמותו, טועים לעתים ומבצעים מעשים שנחשבים עבירות. דוגמה בולטת היא שימוש בסמים, לעתים על מנת להקל על עצמם את ההתמודדות עם קשיי שינה ושירות שנובעים ממצבים הנפשי החריף. שימוש כזה, שהוא כמעין 'טיפול עצמי' (Self Treatment) עדיין נחשב בלתי חוקי והתביעה הצבאית מגישה אישומים גם ביחס לאירועים אלה. נראה שהתביעה מגלה קשב והתחשבות במקרים אלה במיתון העונש מצידה, אך בעיני יש מקום להתחשבות משמעותית רבה יותר, בשים לב לנסיבות הקיצון שבהן החיילים היו נתונים, למצוקה הקשה שבה פעלו ולהיבטי השיקום הברורים.

למרבה הצער ניתן להניח שמקרים אלה של חיילים הלוקים בפוסט-טראומה ימשיכו להגיע בהיקף משמעותי ויחייבו טיפול משפטי רגיש וחומל במיוחד מצד מערכת המשפט הצבאית.

אכיפה כלפי משתמטים - וסוגיית גיוס בני הישיבות

הזכרנו קודם כי התביעה הצבאית לא החמירה באופן רשמי במדיניות ההעמדה לדין של משתמטי הגיוס - גם לא אלה שנמנעו מלהתייצב במלחמה - אך ניתן לומר שהענישה ביחס אליהם כן הוחמרה במידה מסוימת, בהשפעת בתי הדין הצבאיים.

ככל שהמלחמה התארכה וככל שגבר הצורך בעוד חיילים בשירות, נרתמה גם התביעה הצבאית 'למאמץ המלחמתי' בהקשר זה, בשני מובנים: לפני מספר חודשים הוחזרה האפשרות, ש'הוקפאה' עם תחילת המלחמה, לשלב את

עו"ד דוד פולק

ירושה, עזבון וביטוח חיים של נפגעי שבעה באוקטובר

עורך דין בתחום דיני המשפחה והירושה, מתברם של הספרים: "אפומרפוס לרכוש - דין ודברים", "כונס נכסים לפירוק שיתוף במקרקעין בבית המשפט לענייני משפחה" ועוד.

המערכת המשפטית נאלצת לדון בסוגיות קשות הנובעות מאירוע הטרור הרצחני, ועושה את כל המאמצים להמנע מהתדיינות, כדי שלא להעצים את הסבל של הקורבנות ובני משפחתם.

גמישות מסוימת לבית המשפט לסטות מעט מדיני החלוקה המקובלים של עזבונות, וזאת מסיבות משפטיות או אומד דעת המוריש. תיקון זה מתייחס לאירועי 7 באוקטובר בלבד (עד 8 באוקטובר 2023) ולא יותר מכך.

הבעיות המשפטיות-משפטיות שנוצרו עקב אירועי 7 באוקטובר לא הצטמצמו רק לשאלות המשפטיות של מי המוריש הראשון ומי השני, אלא יצרו גם קונפליקטים משפחתיים עקב המוות הטרגי של בן המשפחה. נוצרו סכסוכי ירושה, סכסוכים של מימוש הסכמי גירושין, ומצוקות משפטיות של בני הנרצח, גרושתו, הוריו ויתר בני משפחתו שהמוות הטרגי הציף.

בעקבות אירועי 7 באוקטובר, גם רבו המקרים שבהם היה צורך במינוי מנהלי עזבונות לנרצחים שהוטל עליהם לפעול בשיתופי פעולה נרחבים עד כמה שאפשר עם קרובי המשפחה של הנרצח, כאשר העננה הכבדה של 7 באוקטובר מעיבה על כלל ההליכים והפעולות שהוטל על מנהל העיזבון לבצע.

הייחוד בעזבונות של הרוגי אירועי 7 באוקטובר, היה בכך שמדובר היה בריבוי הרוגים צעירים, בעלי משפחות, עובדים, חלקם בענף ההייטק, דבר שדרש התייחסות מקצועית אחרת לעזבונות אלו, כניסה לנעלי האדם הצעיר שנהרג, הכרת נכסי הקריירה המיוחדים שלו, ופעילות ברגישות מירבית מול בני המשפחה של ההרוג - הן מצד הוריו והן מצד בני המשפחה הגרעינית שלו לשעבר ולהווה.

נציין כי אירועים טרגיים אלו של 7 באוקטובר היו בעלי השפעה גם על קונפליקטים מול חברות ביטוח בתשלומי פוליסות ביטוחי חיים. בהתאם לפרסומים השונים - בעקבות אירועי 7 באוקטובר, חברות הביטוח נדרשו לשלם כ-900 מיליון ש"ח עקב כיסויי מוות. נציין כי בחלק מהמקרים היה פוטנציאל סכסוך משפטי ביחסים בין חברת הביטוח ובין השאירים, אולם חברות הביטוח העדיפו להסדיר את התשלומים מחוץ לכותלי בית המשפט כדי שלא להתדיין בבתי משפט בסוגיות הכיסוי הביטוחי של הפוליסות ביחס לאירועי 7 באוקטובר, ולא להחשף לביקורת שיפוטית צפויה נגדם, בשל הטרגדיה האנושית הכה גדולה.

לסיכום הדברים - אירועי 7 באוקטובר בחריפותם, ובתקדים החמור והקשה שהם גרמו במישור הלאומי ציבורי - גרמו גם לשינויי חקיקה, למתווים מיוחדים של ניהול עזבונות הנרצחים, והיו בעלי השפעה גם במישור מערכות היחסים הכלכליות-משפטיות בענייני ביטוח חיים - רישק. אירועים אלו הינם מיוחדים במינם, ויהיו להם השפעות משפטיות גם לעתיד לבוא. ■

ביום 7 באוקטובר 2023 חוותה מדינה ישראל אסון לאומי עצום, שבמהלכו בוצעה פעולת טרור מהקשים בעולם ובהיסטוריה האנושית, שבמהלכו נרצחו מאות אנשים ובוצעו פשעים רבים נוספים נגד המדינה המהווים ככלל וכפרט - פשעים נגד האנושות. אירוע מכונן זה בתולדות מדינת ישראל הוליד בעיות משפטיות ומשפטיות מיוחדות שקיבלו ביטוי משפטי מיוחד הן ברמת החקיקה במדינת ישראל והן ברמת הפרקטיקה המשפטית. בעקבות מעשי הרצח הרבים, שהיוו גם רציחה של משפחות שלמות, ובשפה משפטית - רציחה של מורשים רבים בו זמנית, נוצרו שאלות משפטיות הקשורות לזכויות יורשים

כך למשל השאלה מהבחינה הכרונולוגית - מי הוא המוריש הראשון שנרצח ומי המוריש השני שנרצח. לשאלה זו משמעויות רבות בתחום דיני הירושה. אם לאב ילדים מנישואין ראשונים ולאשה ילדים מנישואין ראשונים - הרי שאם האב נרצח ראשון מחצית עזבונו עוברת לאישתו ואחרי הרצחה - חלק זה עובר לילדיה. ואילו אם האישה נרצחת ראשונה - כל עזבונו של האב עובר רק לילדיה שלו.

אמנם לכאורה השאלה מי נרצח לפני מי הינה שאלה של ראייה והוכחה, אולם מנגד נקל להבין שהאינטרס החברתי-סוציאלי במדינת ישראל הינו להפחית מהעימותים המשפטיים-משפחתיים בין בני המשפחה, ולשחרר את בני המשפחה האבלים מהצורך לבצע חקירות מעמיקות וכניסה לעימותים, שנאות, יריבויות וקונפליקטים משפטיים ביניהם.

בעיה משפטית זו בשאלה 'מי מת לפני מי' - האם המוריש הראשון או המוריש השני - אינה חידוש של 7 לאוקטובר והיא נדונה בשיטות משפט קדמוניות, כמו גם בספרות העניפה של מורשת ישראל, התלמוד, ספרות השו"ת הרחבה ועוד, אולם ההיקף האדיר של מעשי הרצח, הסימולטניות והבעיות המשפטיות הזוהות שנוצרו ב 7 באוקטובר גרמו לצורך בתיקון החקיקה בחוק הירושה המתייחס למיתתם של מורשים רבים בו זמנית, כשלא ידוע מיתת מי מהם קדמה למי.

התיקון לחוק הירושה (סעיף 9א' לחוק הירושה) פוטר למעשה מהצורך הראייתי להוכיח מי מת ראשון, ובהתאם לכך ניתנת

חברי לשכת עורכי הדין, רק בבנק לאומי תקבלו עו"ד, עו"ד ועו"ד!

הטבות ללקוחות קיימים וחדשים בעלי חשבון פרטי

וגם מהחזר דמי החבר לשנת 2025

**מחזיקי כרטיס אשראי של מועדון
EXTRA MEMBERS נהנים מהטבות המועדון**

**הטבות בעמלות בניירות ערך
בהתאם לשווי תיק ניירות ערך**

**הלוואה מיוחדת בגובה של עד 150,000 ₪
בפרסה של עד 120 חודשים**

הטבה בלעדית לחברי לשכת עו"ד שיפתחו חשבון פרטי חדש

מענק כספי בסך 1,800 ₪*

או

**הלוואה בסך 30,000 ₪
ללא ריבית, ב-30 תשלומים***

ובנוסף

**מענק בסך 200 ₪
בניוד הפעילות לחשבון החדש***

וגם

**פטור
מעמלות עו"ש ל-5 שנים***

* בכפוף לעמידה בתנאים

לפרטים המלאים <

לשכת עורכי הדין בישראל
ISRAEL BAR ASSOCIATION
نقابة المحامين في إسرائيل

EXTRA MEMBERS
מועדון לשכת עורכי הדין בישראל

כרטיס האשראי מתופעל ע"י ישראל כרטיס
קבוצת ישראל כרטיס

*ההטבה מיועדת ללקוחות פרטיים מצטרפים חדשים ללאומי אשר יעבירו לחשבונם בלאומי באינטגרציה משכורת חודשית ויבצעו חיוב חודשי מינימלי בכרטיס אשראי שהונפק על ידי לאומי, בסכומים ובתנאים שיקבעו על ידי הבנק, וזאת לראשונה בתוך 6 חודשים מפתיחת החשבון ולאורך תקופת המבצע. בהטבת פטור מעמלות עו"ש ל-5 שנים ניתן במקום העברת משכורת חודשית להעביר פקדונות כספיים/ני"ע בסכומים שיקבעו על ידי הבנק, וזאת בנוסף לביצוע חיוב חודשי מינימלי בכרטיס אשראי שהונפק על ידי לאומי. קצבת נכות מביטוח לאומי או ממשרד הבטחון תחשב כמשכורת לבחינת הסכום הקובע. כל לקוח זכאי ליהנות מהטבה בנקאית אחת בגין פתיחת חשבון מבין מבצעי הבנק כפי שיהיו מעת לעת <הלוואות וכרטיס אשראי: פרסום זה אינו מהווה הצעה או התחייבות למתן הלוואה > אישור כל הלוואה, סכומה, שיעור הריבית ותנאיה כפופים לשיקול דעת הבנק > סוג הכרטיס, העמדת המסגרת וסכומה כפופים לקריטריונים הנהוגים בבנק ולשיקול דעתו > אי עמידה בפירעון ההלוואה או האשראי עלול לגרור חיוב בריבית פיגורים והליכי הוצאה לפועל <הלוואה ללא ריבית: ההלוואה נושאת ריבית שנתית קבועה, הלקוח יזכה בסכום הריבית מידי חודש בכפוף לעמידת הלקוח בתנאי המבצע <פטור מעמלות עו"ש ל-5 שנים: חשבון הלקוח יזכה מדי חודש בסכום עמלות העו"ש בכפוף לעמידת הלקוח בתנאי המבצע <מענק 1,800: המענק ישולם ב-3 תשלומים שנתיים בכפוף לעמידת הלקוח בתנאי המבצע. <החזר דמי חבר: גובה החזר יהיה עד לסכום דמי החבר לתשלום (בהנחה) עד 15.12.2025 הנקוב בשובר שיוציג עו"ד לבנק לא יאוחר מיום 31.12.2025. החזר ישולם ב-12 תשלומים חודשיים בכפוף לביצוע חיובים בכרטיס אשראי שהונפק על ידי לאומי בחשבון הלקוח המשווין למועדון EXTRA MEMBERS או למועדון עורכי דין, בסכום חודשי של 4,000 ש"ח לפחות, ובכפוף לתנאי המבצע <החזר לא יינתן לחבר לשכה אשר קיבל החזר דומה מהבנק בגין דמי חבר אחרים <כללי: כל ההטבות כפופות לעמלת מינימום <הטבות המועדון הן בכפוף לתנאים המפורטים באתר המועדון ובאחריותו, ועשויות להשתנות מעת לעת <פתיחת חשבון באפליקציה בכפוף לתנאי הבנק. <ההצטרפות לכל אחת מההטבות מותנית בחתימה על מסמכים מתאימים ובאישור הבנק. <המבצע בתוקף עד 31.12.2025 <לאומי רשאי להפסיק או לשנות את תנאי המבצע בכל עת וללא הודעה מוקדמת. <תנאי המבצע המלאים והמחייבים נמצאים בסניפים <ההטבות אינן תקפות לפתיחת חשבון בפפר.

בג"ץ הסבירות בראי מהפכת השפיטות

עו"ד אורן רום

שותף במשרד ארנון, תדמור-לי וחבר בוועדת האתיקה הארצית

השופטת כנפי-שטייניץ מכוונת למגבלות שהכנסת הטילה על עצמה בחקיקתה, גם אם במשתמע, באופן שמתיישב עם התפיסה המסורתית בדבר הכנסת ה"כול-יכולה", ונראה כתואם את גישתו של שמגר בדבר תורת הריבונות הבלתי מוגבלת. לעומת זאת, גישתה של הנשיאה חיות, שנראה כי היא מובילה את ה"סיעה" הגדולה ביותר בפסק הדין, מעוגנת בנתונים החוקתיים שהולידו את הסמכות המכוננת, כך שסמכות זו הייתה מוגבלת לכתחילה. לעומת זאת, הנמקת השופט גרוסקופף נראית כמעוגנת בהצטרבות של נתונים חוקתיים לאורך השנים. השופטים עמית ורון אינם מתחייבים להנמקה מסוימת אלא לתוצאה לפיה מגבלה על סמכות הכנסת קיימת (בתוך כך מנמק עמית את התוצאה בקלות "הבלתי נסבלת" של תיקוני חוקי יסוד ביקורת שלה שותפים שופטים רבים ואשר מתיישבת עם תורת שני הכובעים). לעומתם, השופט כבוב ראה את המגבלה כמעוגנת בעקרונות יסוד, שעניינם רצון משוער של העם, שמעולם לא הסמיך את הכנסת להיות כול-יכולה. לצד זאת, מחזיקים השופטים שטיין וברק-ארז בתפיסה לפיה הכרזת העצמאות היא המקור למגבלה על סמכות הכנסת, ובמשתמע קובעים כי תפיסת העליון במשך 40 שנה ויותר בדבר כנסת שאינה מוגבלת בסמכות החקיקה שלה, הייתה שגויה לכל אורך הדרך.

לעניין סמכות בית המשפט לקיים ביקורת שיפוטית על חקיקת יסוד, הרי שמעבר להישענות על סעיף 15 לחוק יסוד: השפיטה, לא ניתן להצביע על מקור פוזיטיבי ברור המשותף לרוב השופטים, ונראה כי בפועל ההנמקות השונות מצביעות על עצם תפקידו של בית המשפט כמקור לסמכותו לאכוף את המגבלה על הסמכות המכוננת של הכנסת.

במאמר מוסגר יצוין כי ההישענות על סעיף 15 כמקור סמכות לביקורת שיפוטית על חקיקת יסוד נראית בעייתית, שכן חוק יסוד: השפיטה הוא בעל אותו מעמד נורמטיבי כמו חקיקת יסוד אחרת; אין בו הסמכה מפורשת לביקורת על חקיקת יסוד; סעיף 15 מוקדם וכללי לעומת כל חוק יסוד עתידי או תיקון לו (יזכר כי תיקון מס' 3 לחוק יסוד: השפיטה שעמד לדיון בבג"ץ הסבירות, תיקן את סעיף 15); סעיף 15 מעולם לא שימש בסיס לביקורת חוקתית, והוראתו הייתה קיימת גם בשעה ששלטה במשפטנו תפיסת המחוקק הכול יכול.

ואכן, השופטת ברק-ארז, ששללה את ההסתמכות על סעיף 15, העלתה את האפשרות כי הסעיף עצמו יבוטל ומשכך הייתה בעמדה כי אסור שהוא ייחשב כמקור הסמכות לעריכת ביקורת שיפוטית על חקיקת היסוד. בהתאם, קבעה ברק-ארז כי מקור הסמכות הוא בהכרח מחוץ לשיטה המשפטית. אחרת, ייווצר "פרדוקס מובנה" שעה שעסקינן בתיקון חוקתי המשמיט את הבסיס לעקרונות

על פי פסק דינם של 13 מתוך 15 שופטים בבג"ץ הסבירות (בג"ץ 5658/23), מסורה לבית המשפט העליון סמכות לערוך ביקורת שיפוטית על חקיקת יסוד של הכנסת. בכך מהווה בג"ץ הסבירות פסק דין מכונן (תרתי משמע), אשר השלים מהפך ביחסי בית המשפט העליון והכנסת. עיון בבג"ץ הסבירות, מעלה כי קיימות גישות שונות ואף חוסר הסכמה בין השופטים בשאלות היסודיות שבפניהם. עניין זה דורש הסבר, ולהלן אציע את תפיסת השפיטות כמכנה המשותף העומד בלב פסק הדין.

כידוע, במשך למעלה מ-40 שנות המדינה הראשונות, שלטה בפסיקת העליון התפיסה בדבר "המחוקק הריבוני" או "המחוקק הכול-יכול", אשר אינו מוגבל בסמכויות החקיקה שלו ובית המשפט העליון אינו מוסמך להתערב בדברי החקיקה שיוצאים תחת ידיו. בעניין **בנק המזרחי** (ע"א 6821/93) נקבע, לאור חקיקת היסוד של ראשית שנות התשעים, כי חוקי היסוד משמשים עילה מכוחה רשאי בית המשפט לערוך ביקורת חוקתית על החקיקה. לעניין זה הוצגו שתי גישות מובילות: (1) תורת שני הכובעים של הנשיא ברק, לפיה הכנסת מהווה למעשה שני גופים משטריים בית מחוקקים ואספה מכוננת, והיא מחליפה את כובעיה כאשר היא מחוקקת חוקים או מכוננת חוקי יסוד; (2) "תורת הריבונות הבלתי מוגבלת של הכנסת", בה דגל הנשיא שמגר, לפיה הביקורת השיפוטית מכוח חוקי היסוד, נותנת ביטוי למגבלה עצמית שהכנסת קבעה (לטעם הח"מ, תפיסה זו תואמת הן את ההיסטוריה של המשפט הישראלי, הן את לשונה של "החלטת הררי" והן את סדרי עבודתה של הכנסת, שפועלת כגוף "מוניסטי", ללא אבחנה בין סמכויות החקיקה השונות שלה). בעניין **בנק המזרחי**, לא נקבע כי ניתן לבצע ביקורת שיפוטית על חקיקת היסוד; אך בחלוף 30 שנה, בבג"ץ **הסבירות** נקבע כי גם חקיקת היסוד נתונה לביקורת שיפוטית. למרות שגם הפעם לא ניתן להצביע על חקיקה של הכנסת שקבעה מגבלות על סמכויותיה או הרחיבה את סמכות בית המשפט. בכך, שלל בית המשפט מהכנסת את מעמדה ה"כול-יכול", בו הכיר לאורך למעלה ממחצית שנות המדינה.

כאשר מעיינים בהנמקות השונות בבג"ץ הסבירות, ניתן לראות כי השופטים מנתחים את הסוגיה באופן דומה: על מנת לקיים ביקורת שיפוטית על חוקי יסוד, יש להשיב בחיוב על שתי שאלות. השאלה הראשונה היא האם הכנסת מוגבלת בסמכותה לחוקק חקיקת יסוד; השאלה השנייה היא האם בית המשפט מוסמך לאכוף מגבלה זו. ואכן, לשתי שאלות אלה משיבים 12 שופטים בחיוב (וגם השופט אילרון מכיר בסמכות לערוך ביקורת שיפוטית ב"מקרים חריגים וקיצוניים של פגיעה בזכויות היסוד של הפרט וכמוצא אחרון בלבד"). ואולם, התשובות שונות ולעתים אף סותרות.

היסוד של המשטר. במילים אחרות - ביקורת שיפוטית בהעדר מקור הסמכה פורמלי, היא רצויה ומוצדקת במקרה מעין זה.

נראה אפוא כי ניתן להצביע על מבוכה מסוימת: שופטים, המחויבים כולם לעקרונות המשפט הפוזיטיבי ("המשפט כעובדה", כדברי השופט שטיין), ואשר מכירים להלכה כי יכול להיות פער בין הדין המצוי לבין הדין הרצוי, מגיעים כולם לאותה תוצאה, בדרכים שונות, באופן שמשקף אי הסכמה בשאלות יסוד שעניינן היחסים בין הרשויות, ואף סותר, לפחות לפי חלק מהגישות, את פסיקת בית המשפט לאורך עשרות בשנים בדבר מעמדה של הכנסת. מבוכה זו, דורשת הסבר.

ההסבר אותו אציע, נעוץ בתפיסת השיפוט, המתבטאת בשני אליו: (1) זיהוי ואף פיתוח של נורמה החלה על הנושא הנדון בפני בית המשפט; (2) קיומה של סמכות לבית המשפט לדון בנושא בשל עצם קיומה של אותה נורמה, וזאת הגם שלהלכה נושא השיפוט נפרד הוא משאלת הסמכות. במילים אחרות, המשותף לגישות השופטים בג"ץ הסבירות, הוא תפיסה שלפיה בית המשפט העליון רשאי לפתח עילות משפטיות חדשות גם אם אלה אינן נובעות מהוראות ברורות הקבועות בחוק או בחוקה, והוא קונה סמכות להתערב בשל עצם קיומן של עילות אלה. כל זאת, כאשר טיבן של אותן עילות והבסיס התאורטי שמאחוריהן שנוי במחלוקת בין השופטים ואף סובל מחולשות בולטות. במילים אחרות, בית המשפט יוצר את הדין, וקונה את הסמכות לפסול אקטים של רשויות השלטון האחרות, ואף של הרשות שמיוחס לה מעמד של אספה מכוננת, מתוך תפיסה לפיה מקום בו יש דין, בהכרח יש גם דיין; ומאחר שהשאלה מהו הדין (כלומר, במקרה זה, מהי העילה מכוחה ניתן לבקר את חקיקת היסוד; ומהו מקור

הסמכות של בג"ץ לעשות כן), אינה מקבלת תשובה ברורה, נמצא כי העמדה בדבר היות הנושא **שפיט**, היא המכנה המשותף של ההלכה שנפסקה. אפרט עוד בעניין זה.

התפיסה המסורתית של דוקטרינת השיפוט הייתה כי בית המשפט לא יתערב בנושאים שאופיים הדומיננטי פוליטי או מדיני. דוקטרינה זו, כפי שהובהר בפסיקת בית המשפט במרוצת השנים, היא **נפרדת** משאלת הסמכות. אמנם, בראשית שנות המדינה האבחנה בין דוקטרינות השיפוט והסמכות הייתה מטושטשת בחלקה וניתן למצוא פסקי דין שבהם דחיית העתירות נומקה בחוסר שפיטות, מה שהוביל בשורת הסעד לדחייתן מחמת חוסר סמכות (עניין **ערי ז'בוטינסקי ועניין גדעון ריינר**). ברם, ברבות השנים התחדדה האבחנה בין שפיטות ובין סמכות. כך, בעניין **גנים לאומיים**, עמדו השופטים זילברג וויתקון, כל אחד בנפרד, כי השיפוט והסמכות הם עניינים נפרדים. שם גם תיאר זילברג את דוקטרינת השיפוט כהעדר "מסגרת משפטית" לדון בעניין מסוים.

תפיסה זו השתנתה מקצה לקצה **בעניין רסלר**. שם, הונחה על ידי הנשיא ברוך התפיסה לפיה "הכול שפיט" מבחינה נורמטיבית (לאמור: ניתן לנקוט עמדה משפטית ביחס לכל פעולה אנושית), וכי מוצדק וראוי למסור להכרעת בית המשפט כל סכסוך או מחלוקת בין פרטים או בין הפרטים לבין השלטון ("שפיטות מוסדית"). זאת, בחריג הנוגע לאמון הציבור, שעשוי להביא לכך שבית המשפט ימשוך את ידיו מעיסוק בנושא מסוים. השיפוט המוסדית, נתפסת כהמשך טבעי ומתבקש של תפיסת השיפוט הנורמטיבית, שכן מקום בו קיימת נורמה, קיימות אמות מידה משפטיות להפעלתה וקשה למצוא הצדקה לכך שבית משפט ימשוך את ידו מהכרעה בעניין שבפניו. בתוך כך, תפיסת שפיטות זו, שהיא כמובן פרי בחירה ערכית להעצים את מעמד המשפט בחברה, מתאפיינת ברתיעה חזקה מפני מצב של "חלל נורמטיבי", או מצב בו "יש דין ואין דיין" (ודין, כאמור, קיים בהכרח) ובו כבולות ידיו של בית המשפט מלהושיט סעד, מה שנתפס כהתנערות מהתפקיד השיפוטי ואף כחוסר רצינות, לאור התפיסה הכוללנית של המשפט.

בנקודה זו, נראה כי מתלכדים הקווים: בניגוד לדיון בדבר המגבלה על סמכותה המכוננת של הכנסת ומקורות סמכות בית המשפט לערוך ביקורת שיפוטית על חקיקת היסוד, שהעלה כאמור נימוקים שונים בקרב השופטים, הרי ששאלת השיפוט מצויה בקונצנזוס בקרב רוב שופטי בג"ץ, שהניחו את שפיטותה של הסוגיה שבפניהם כמובן מאליו. יתר על כן, ראיית בית המשפט את עצמו כמי שמעצם תפקידו מוקנית לו הסמכות להתערב בחקיקת יסוד, דומה לדוקטרינת השיפוט ולטעמים שבגינם אין להכיר, ככלל, בא-שפיטות מוסדית. יש דין (לאמור: הכנסת מוגבלת בסמכותה לחוקק חקיקת יסוד), ומשכך אין הצדקה כי לא יהיה דיין (לאמור: תפקיד בית המשפט הוא לאכוף מגבלה זו). אם בית המשפט לא ידון בנושא, ביקום בו אין "חלל נורמטיבי", המשמעות היא כי בית המשפט איפשר פעולה בניגוד לדין ולמעשה מעל בתפקידו. בכך, שאלת השיפוט ושאלת הסמכות התמזגו וניתנה להן תשובה אחת - הכול שפיט, וכל אקט שלטוני כפוף לביקורת שיפוטית. ■

הטעות שיכולה לעלות ביוקר: כשאתיקה נופלת בין השורות

עו"ד יוסף יצמן

הכותב בעלים של פירמת עורכי דין יוסף יצמן, ובין היתר סגור בתיקי אתיקה מקצועית

גם בלהט הדיון וגם אם הלקוח לוחץ, חשוב שעורך הדין יפעל בזהירות וימנע מביצוע עבירות אתיות, שכן התיק נגמר - אבל העבירה עלולה להישאר

להלן נתון חשוב. רוב תיקי האתיקה שנפתחים בלשכת עורכי הדין - אינם תוצאה של כוונה פלילית או זדון, אלא נובעים מהיסח דעת, חוסר תשומת לב, או שגרה יומיומית שמסתירה את הסכנה.

שנים רבות שאני מייצג עורכי דין באתיקה מקצועית, בעבר אף כיהנתי כדיין בבית הדין המשמעתי. רוב התיקים שהגיעו אלי לא היו כאלו שהפרו ברגל גסה ומתוך כוונה תחילה את חוקי האתיקה, חלק גדול מהם גם לא ידע בכלל שהוא עובר עבירה אתית.

הרגעים שבהם עורך דין פועל מתוך לחץ, מתוך להט הדיון או מתוך תחושת שליחות כלפי הלקוח הם בדיוק הרגעים שבהם קל לשכוח את הכללים. וכשזה קורה, ההשלכות עלולות להיות חמורות.

לדוגמה, העבירה שנעשית "בלי לשים לב": **חשיפת מידע מגישור**. הפרת חיסיון הגישור היא דוגמה מובהקת שאני רואה שוב ושוב. עורך הדין, בתוך אולם הדיונים, מנסה לסתור טענה של הצד השני, וכדי לעשות זאת, הוא מזכיר משהו שנאמר בגישור. לפעמים זו רק שורה, חצי רעיון או מסמך שנדון "בינינו" במהלך הגישור.

בלי כוונה רעה, בלי תכנון מוקדם - אבל זו עבירת אתיקה חמורה.

למה זה קורה דווקא לטובים?

כי עורכי הדין שפועלים במהירות, שמנהלים הרבה תיקים, שמייצגים נאמנה, הם גם אלה שפועלים לעיתים בלי לעצור לרגע לחשוב על ההיבט האתי.

בדיוק כמו שנהג טוב עשוי להיקלע לתאונה לא בגלל רשלנות, אלא בגלל חוסר תשומת לב של שנייה אחת, כך גם עורך דין - טעות קטנה יכולה להוביל להליך משמעתי, לעיכוב מקצועי ולעיתים אף לפגיעה במוניטין.

תשומת לב לא פחות ממיומנות משפטית

במשך שנותיי בתחום, אני מדגיש בפני עורכי דין צעירים וותיקים כאחד: האתיקה אינה משהו שנזכרים בו כשפותחים תיק בלשכה - אלא דרך עבודה שצריכה להיות חלק בלתי נפרד מהיום יום. ולכן, רגע לפני שמצרפים מסמך, מצטטים אמירה, או משחזרים דברים מהליך קודם - עוצרים. חושבים. נזהרים.

לסיכום - עם כל הכבוד ללקוח, הוא לא שווה שתעמוד לדין עבורו ותנהל הליך אתיקה שגורם לעגמת נפש גדולה ולהאטה בעבודה. גם שהלקוח לוחץ, יש פסים אדומים שלא חוצים. בסוף התיק נגמר, והתלונה נשארת.

לטעמי, עורך דין טוב נמדד לא רק ביכולת שלו לייצג - אלא גם ביכולת שלו לזהות מראש את הגבולות, ולשמור עליהם בקפדנות. וזכרו: מה שנאמר בגישור - נשאר בגישור.

זו לא המלצה. זה כלל אתי. וכל חריגה ממנו עלולה להפוך לטעות יקרה. ■

ענישה כלכלית בעבירות כלכליות: חלופה ראויה ואף כדאית למאסר

עו"ד בן זוריון

סניגור פילי העוסק בעבירות צווארון לבן

הגיעה העת לקבוע רשימת עבירות, שהרשעה בהן לראשונה תגרור סנקציה כספית ולא מאסר

שנים ארוכות שעל כף המאזניים נחים השיקולים בעד ונגד ענישה כלכלית במקרים של עבירות כלכליות, הדיון על כדאיותה של ענישה כלכלית בעבירות כלכליות, חלף מאסר, הולך וצובר תאוצה בשנים האחרונות אך עדיין, כינור שני לשיקולי ההרתעה להם נותנת המדינה משקל מוגבר.

האם צודקת המדינה בתעדוף שיקולי ההרתעה? התשובה איננה חד משמעית ולעניות דעתי, היא משתנה בהתאם לנסיבות העבירה ובעיקר, לעברייני עצמו, אבאר:

המונח "עבירות כלכליות" הינו סל גדול ורחב, ובתוכו מגוון ומנעד משמעותי של עבירות. בקצה האחד - איחורים בהגשת דוחות, ובקצה השני - הלבנת הון, הפקת חשבוניות פיקטיביות ואף ניהול ארגון פשיעה.

לכן, על מנת לסווג את ההליכים באופן יעיל, המדינה, בבואה לשקול שינוי במדיניות הענישה, צריכה לבצע תת סיווג כפול לאותן העבירות, ולאחר מכן גם לנאשמים, ולהוציא ממסת התיקים עבירות ועבריינים אשר מהווים יחד מקרים שבהם יעיל, גם מבחינתה, להימנע מדרישה של עונשי מאסר (בפועל או בדרך של עבודות שירות), למול עבירות שבהן יש רציונל אמיתי בכך.

ניתן לקבוע רשימה סגורה של עבירות, שכאשר הנאשם בהן מואשם בהן בפעם הראשונה או השנייה, הן לכתחילה יהוו עבירה מנהלית ולא פלילית, כאשר בצדן סנקציה מנהלית משמעותית, כאשר אם מדובר בעבירה אשר גרעה סכום מסוים מקופת המדינה, למשל אי תשלום בצד הדיווח, אזי תבוצע גם הגבלה מסוימת בסכום, כלומר מעל סכום מסוים יהווה הדבר עבירה פלילית.

הנ"ל מחויב המציאות משעה שהענישה הכלכלית קורית ממילא, כך לדוגמא כאשר ישנו אישום על אי הגשת דוח, ברור כי בעבירה של הגשת דוח באיחור, או אי הגשת דוח, לא תעתור המדינה מראש למאסר בפועל (אלא במקרים קיצוניים), אך סניגור שיעשה מלאכתו נאמנה באישומים מעין אלו, יפעל להסרת המחדל מול הנאשם, ולאחר מכן, יעתור בבקשה להמרת כתב האישום בכופר - כפועל

יוצא, הוטרחה המערכת הפלילית לחינם, שעה שלכתחילה, יכולה הייתה המדינה להטיל קנס - ולחסוך את ההליך כולו.

בבסיס ההצעה הנ"ל, עומדת הנחה כי שלילת חירות צריכה להיות מוצא אחרון. לא כל שכן כאשר אנו מודעים לעומס העצום על בתי המשפט הפליליים, לתועלת הנמוכה שמפיקה המדינה ממאסר של עבריינים בעבירות כלכליות, ולעובדה כי ישנן חלופות שישרתו טוב יותר את תועלת המדינה מבלי להקל ראש בהתחשבות בהשלכות חברתיות והכלכליות הרחבות יותר.

ניתן לקבוע רשימה סגורה של עבירות, שכאשר הנאשם מואשם בהן בפעם הראשונה או השנייה, הן לכתחילה יהוו עבירה מנהלית ולא פלילית

לצד זאת יש לזכור כי עבריינים כלכליים, על פי מחקרים שונים, מטבעם, מונעים בד"כ ממטרות רווח אישי. פגיעה ישירה בכיסם, באמצעות קנסות מנהליים, חילוט רכוש שהושג בעבירה, או פיצוי לנפגעים, עשויה להיות גם מרתיעה, לצד היתרונות הנ"ל.

מנגד, לעיתים לא רחוקות, מאסר עשוי לנתק את העברייני מסביבתו, להקשות על שיקומו, ואף לדחוף אותו חזרה לעולם הפשע - דבר אשר בהכרח יסב לחברה נזק ולא תועלת. לכן שימוש במאסר בעבירות מס, ראוי לו שיעשה לאחר שהפן המנהלי באמת מוצא לחלוטין.

לסיכום אתייחס למצב בתי הכלא בנקודת הזמן הנוכחית - מהתקופות העמוסות ביותר מאז קום המדינה ולעובדה כי הקלה על מערכת הכליאה, הינה שיקול מרכזי של המדינה שאף לו יש ליתן את הדעת בקביעת מדיניות לצד התרומה לקופה הציבורית וההקלה על העומס שבבתי המשפט. ■

איך להימנע משותפויות כפויים במתחמים מרובי בעלים

עו"ד נעמה שיף

שותפה במשרד עורכי דין שוב ושוב, מטפלת בעסקאות נדל"ן, לרבות מורכבות

במתחמי נדל"ן מרובי בעלים, קיים יתרון לבעלי קרקעות שיתאגדו יחדיו עוד טרם הקצאת הזכויות במסגרת התכנון המפורט. ההתאגדות תאפשר לקבוצה לקבל מגרש שיוקצה לה במשותף, וכך יוכלו בעלי הקרקעות המאוגדים לקדם את מימוש זכויותיהם מיד לאחר אישורה של התוכנית

עשרות שותפים, הם עלולים למצוא עצמם בפני תביעה לפירוק שיתוף ללא שליטה בתהליך, לכל אחד מהם תהיה זכות ליזום הליך של פירוק שיתוף, אשר בעקבותיו המגרש יימכר למרבה במחיר. זאת אומרת שאחרי כל השנים שבהן המתינו לקבל דירה או שתיים בפרויקט (בהתאם לחלקם), הקרקע תימכר ליזם חיצוני או לבעלים אחרים שישתתפו במכרז, והבעלים יקבלו רק את שוויה בכסף - בהתאם לחלקם ולתמורה שתתקבל במסגרת המכירה.

הליכי פירוק השיתוף הם הליכים ארוכים שבהם בית המשפט ממנה כונס נכסים מטעמו שמוציא את הקרקע למכירה ומטפל במכירה.

לדוגמה בתיק ע"א (מחוזי ת"א) 3860/07 **בעלי זכויות בגוש 6884 חלקה 10 נ' יוסמן שאול בעניין "הגוש הגדול" בתל אביב** (נבו 13.1.09), בעלי כ-95% מהזכויות ביקשו שבית המשפט יורה לבעלי המיעוט למכור את חלקם בלבד. בית המשפט דחה את הבקשה וקבע שאין לאפשר לרוב לכפות על מיעוט למכור את זכויותיו; הפירוק יכול להיעשות רק על ידי מכירת המקרקעין כולו או באמצעות התמחרות פנימית בין כל השותפים. כפיית המיעוט למכור את חלקו בלבד נתפסה כהפקעה של זכות קניין, ולכן נדחתה.

ואכן, אם לוקחים את שכונת הגוש הגדול כדוגמה, שכונה שבנייתה החלה לפני למעלה מ-20 שנה אחרי חלוקת הזכויות לבעלים, הרי שניתן לראות שם פרויקטים שבהם בעלי הקרקעות התאגדו - שנבנו ואוכלסו בזמן קצר, לצד מגרשים שהמתינו שנים לפתרון המחלוקות בין הבעלים.

לכן קיימת חשיבות רבה לבעלי קרקעות להתאגד עוד טרם הקצאת הזכויות במסגרת התכנון המפורט, כדי שיוכלו להגיע להליך כקבוצה מאוחדת. בזכות התכנית המפורטת, יוקצה לקבוצה מאוגדת זו מגרש במשותף והם יוכלו מיד לאחר אישורה של התוכנית לקדם את מימוש זכויותיהם בדרך של בנייה עצמית - קידום הוצאת היתר הבניה באמצעות אדריכל ויועצים נוספים, ולאחר מכן בניית הפרויקט באמצעות קבלן מבצע, או במסגרת ביצוע עסקת קומבינציה עם יזם, עסקה שבמסגרתה היזם רוכש חלק מהקרקע, והתמורה שניתנת לבעלי הקרקע היא בניית הדירות על החלק שנותר בבעלותם.

היום אנחנו עדים לכך שהוועדות המקומיות מברכות על הליך ההתאגדות ואף ממליצות לבעלים הפרטיים להתאגד ולהגיע לשלב האיחוד והחלוקה כקבוצה מאוגדת ומיוצגת, כי זה משקף אף אינטרס של הרשות, כי התוכניות יצאו לפועל ואכן תקודם הבניה חלף הליכים משפטיים שעלולים להיות בין השותפים.

ניתן לראות היום כי במתחמים מרובי בעלים, כגון מתחם האלף במערב ראשון לציון, תכנית בי/410 דרום מערב בת ים, גוש 6716 בגני תקווה, מתוך אלפי יחידות שאושרו במסגרת התוכניות, הבעלים הראשונים שקידמו הסכמי קומבינציה ושירותי בנייה והתחילו בבנייה, הם הבעלים שהיו מאוגדים בהסכמי שיתוף.

יש לקחת בחשבון גם שמרבית התוכניות הן תוכניות מעורבות שימושים, ויש סיכוי רב שלבעלי הקרקע לא יוקצו זכויות עם ייעוד למגורים, אלא זכויות עם ייעוד לבניית משרדים, שטחי מסחר או אפילו מלונות. גם כאן יש משמעות להתאגדות לצורך מו"מ נכון יותר מול יזמים המתעניינים דווקא בבניית פרויקטים מסוג זה. ■

מתחם שדה דב לא יורד לאחרונה מהכותרות, זאת על רקע תחרות המחירים שהציתה חברת גינדי החזקות, שהציעה דירות חדשות במתחם בהנחות (לכאורה) של כ-35% ממחירי השוק. אולם לא רבים יודעים שלצד היזמים שכבר משווקים דירות במתחם, ולצד אלו שיחלו לשווק בתקופה הקרובה עוד אלפי דירות חדשות, בשטחו של נמל התעופה שפונה - ממוקמת חלקה 204, שבה ייבנו כ-2,000 יחידות דיור חדשות על ידי בעלי הקרקע הפרטיים המחזיקים בקרקעות. מדובר בקרקעות פרטיות בבעלות אלפי בעלים, שנוהלו עד עתה על ידי מנהלי הגוש הגדול שמינה בית המשפט, ועתידות להיכנס לחלוקה בתקופה הקרובה.

תופעה זו אינה ייחודית לשדה דב. חלקה 204 היא אחת מתוך מספר מתחמים מרובי בעלי קרקעות פרטיים שעומדים לקראת מימוש.

קיימים מתחמים גדולים בארץ, שבהם מקודמות תכניות בנין עיר הכוללות אלפי יחיד, מסחר ותעסוקה על מקרקעין אשר הינם מרובי בעלים פרטיים וכך בעת קידום התכנון המפורט "נכפה" שיתוף בין בעלי הזכויות.

בין המתחמים במרכז הארץ שבהם יש ריכוז גדול של בעלים פרטיים והם נמצאים בשלבי אישור שונים, ניתן לציין את תוכנית 3700 לבניית למעלה מ-12,000 יחידות דיור בצפון מערב תל אביב, תוכנית 3388 ליד שדה דב שבה ניתן לבנות כאלף יחידות דיור, מתחם חוף התכלת בהרצליה שבו פוטנציאל לבניית כ-12,500 יחידות דיור, ותוכנית גלילות לבניית כ-18,000 יחידות דיור, ועוד.

חלק גדול מבעלי הקרקעות במתחמים המדוברים רכשו את הקרקע לפני עשרות שנים, בהיותן ביעוד עתידי, ומאז פוצלו הבעלויות כתוצאה מירושות או רכישות של חלקים קטנים.

קידום התוכניות והפשרת הקרקע הם הליכים מבורכים לבעלים, שחלקם ממתינים להם עשרות שנים, אולם יש בהם גם איום לא מבוטל במקרים שבהם בעלי הקרקעות מקבלים חלקי זכויות במושעא במגרשים, יחד עם עוד עשרות בעלים נוספים, ולמעשה נכפית עליהם שותפות במגרש זמין שמובילה בהרבה מקרים לאי הסכמות ולפירוק השותפות על ידי בית המשפט.

סעיף 37(א) לחוק המקרקעין קובע שכל שותף במקרקעין רשאי לדרוש את פירוק השותפות בכל עת, כאשר הזכות אינה מותנית בגודל החלק היחסי של השותף ואינה דורשת הסכמה של יתר השותפים. לכן, אם בעלי קרקע מקבלים מגרש משותף יחד עם

מגמות חדשות באחריות המשפטית של קצין ציות

ד"ר עו"ד רמי ששון
סגן יו"ר של אגודה ישראלית לצייות

עו"ד אלון קוחלני
יו"ר של אגודה ישראלית לצייות

ד"ר עו"ד אילנה ליפסקר מודעי
מנהלת מחלקת אכיפה מנהלית
ברשות לניירות ערך

מאכיפה פנימית לצייות - על התגבשות הצייות כפרופסיה

למן ימיה הראשונים של האכיפה המשפטית על תאגידים ציבוריים - שבין היתר נועדה להבטיח את ההגנה על כספי המשקיעים ויציבות המשק - צמחה ההבנה כי הפיקוח על גופים אינו יכול להישען על טוב לבם של המנהלים. וכך, לאחר שנוצרו חוקים הצובעים בצבעים פליליים התנהלות של חברות ותאגידים (כחוק שרמן)⁴, הוקמו גופי אכיפה, ובראשם הרשות לניירות הערך (SEC), שיצרה דרישות גילוי נרחבות ופרסמה הוראות נגד הונאה, במטרה להבטיח שווקים הוגנים ולהגן על משקיעים.⁵

מכיוון שלא הייתה קיימת בעבר "אחריות שלוחית בשטח הפלילי"⁶, חשו מנהלים בנוח להסתתר תחת המסך התאגידי. כך לדוגמה בפס"ד *Graham v. Allis-Chalmers Mfg. Co* מ-1963 קבע בית המשפט כי הדירקטוריון לא חייב להקים מנגנון מעקב אחר העובדים, וכי הדירקטוריון רשאי לסמוך על יושרם האישי של עובדי החברה, כל עוד לא הגיע לידיהם מידע מחשיד על פעילות בלתי חוקית. בהעדר מידע כזה, לא חלה על הדירקטורים אחריות אישית על ההפסדים שנגרמו לחברה בשל עבירות שביצעו עובדיה.

כל זאת החל להשתנות בפס"ד *United States v. Hilton Hotels Corp* מ-1973, שבו נקבעה הלכה ולפיה תאגידים יכולים לשאת באחריות לפעילותם הפלילית של עובדיהם ושולחיהם, וזאת גם אם העובד או הסוכן פעל בניגוד למדיניות או להוראת נושא משרה, אך פעל במסגרת סמכות ומתוך כוונה - ולו בחלקה - כדי לקדם את מטרות התאגידי. פסיקה זו הפכה לתמרון אזהרה כאשר חוקק הקונגרס ב-1977 את חוק איסור מתן שוחד לגורמים זרים (FCPA), ויצר לראשונה משטר אכיפה פרואקטיבי.⁷

אולם השינוי המהותי ביותר אירע בפס"ד *Caremark* מ-1996, שבו נקבעה החובה החלה על חברי דירקטוריון לפעול בתום לב, וזאת במטרה להבטיח כי מערכת המידע והדיווח בארגון,

האם קציני ציות בישראל חשופים לאחריות אישית במסגרת ביצוע תפקידם, ועלולים לעמוד לדין? סקירה בעקבות המגמות מעבר לים

האחריות המשפטית של קצין ציות, סוגייה המעסיקה בשנים האחרונות גופי אכיפה בארה"ב, אינה זרה למשפט הישראלי.¹ כחלק מכך קיימת הנחיה ארוכת שנים מטעם פרקליט המדינה הבוחנת באופן דומה את יישום פרקטיקת הצייות בתאגידים.² לנוכח המציאות הקיימת בארה"ב, שבה שומרי סף אלה נמצאים בליבן של חקירות פליליות בתאגידים ציבוריים, עולה השאלה אם מציאות זו היא גזרת גורל, והאם נראה גם בישראל קציני ציות עומדים לדין?

אין זה סוד שרגולטורים בישראל, בדומה למדינות ה-OECD, נושאים עיניהם אל מעבר לים ועם הזמן אף נוטים לייער קו עם הנעשה ברגולציה בארה"ב. ביטוי מובהק לכך הוא עיבוי המבנה של ההנהלות בתאגידים הציבוריים, הכולל את בעלי התפקידים הנדרשים על פי הממשל התאגידי, ולצד פונקציות מטה ייעודיות המשמשות כשומרי סף,³ כך שלצד רגולציה מרתיעה, הנשענת על אכיפה מנהלית, יש גם אכיפה פלילית.

לכאורה, שינויים אלה הביאו להיווצרותו של מקצוע הצייות ותרמו רבות לחיזוק ולאפקטיביות של הממשל התאגידי בחברות ציבוריות ובתאגידים פיננסיים. אולם, כפי שנראה להלן, עם השנים הפכה פונקציה זו בארה"ב לכתובת שבה חקירות פליליות ומנהליות מתחילות ומסתיימות. כדי להבין זאת ולהעריך אם גישה זו צפויה להכות שורש בישראל, נסקור תחילה את התפתחות מקצוע הצייות ואת התמורות שהביאו למיקוד מאמצי האכיפה ביחס לקצין הצייות בארה"ב. לאחר מכן נבחן את מידת יישומה של הגישה הזו בישראל, וכמקרה בוחן נמקד את הדיון בחברות הציבוריות.

1 ת"פ (מחוזי ת"א) 40131/08 מדינת ישראל פרקליטות מחוז ת"א-מיסיו וכלכלה נ' גרבי (נבו 1.9.13).

2 הנחית פרקליט המדינה 1.14 "מדיניות התביעה בהעמדה לדין פלילי וענישה של תאגיד" (2.10.19).

3 עם אלה ניתן למנות את מבקר הפנים, מנהל הסיכונים, קצין ציות (ראה מודל שלושת הקווים, IIA 2017).

4 The Sherman Antitrust Act of 1890

5 David A. Skeel, Jr., *Icarus and American Corporate Regulations*, 160-161 THE BUSINESS LAWYER November 2005

6 ע"פ 131/56 לחס נ' היועץ המשפטי לממשלה, פ"ד יב 334, 320 (1958).

7 עד אז עיקר האכיפה נעשתה על בסיס חוק שרמן מ-1890 שנועד לטפל במונופולים ובחובות גילוי וכי שפרסמה ה-SEC.

8 In re Caremark International Inc. Derivative Litigation, 698 A.2d 959 (Del. Ch. 1996)

ופועלם של קציני הציות למחזה שכיח בגופים פיננסיים וחברות ציבוריות. ההכרה בחשיבותה של פונקציית ציות, הרצון לצמצם סיכונים ציות, וההבנה שגורמי האכיפה בוחנים את פונקציית הציות בבואם להכריע אם להעמיד לדין (ואם כן, באילו עילות), הביאו להכרה בחשיבות קציני הציות. ואולם, כפי שנראה להלן, קיבלה חשיבות זו משמעות אחרת עם הזמן, באופן שחידד את השאלה ביחס לנכונותם של גורמי האכיפה "לשפוך את התינוק עם המים".

בעקבות כמה החלטות אכיפה של רגולטורים שנגעו בנושא זה, פרסמה בשנת 2020 ועדת הציות של לשכת עורכי הדין בניו יורק דוח, ולפיו קציני הציות חשופים לסיכון שתוטל עליהם אחריות אישית,¹³ וזאת גם אם פעלו בתום לב ואף תיקנו את הליקויים. מאז, החלו גורמי האכיפה לבחון העמדה לדין של קציני ציות. ביטוי מוחשי נוסף לכך אירע כאשר רשות הפיקוח על מגזר הפיננסי בארה"ב (FINRA) קבעה ב-22.2.2022, כי קצין הציות כשל בתפקידו כשלא יישם כהלכה את תוכנית הציות ולא ביצע ביקורות כדי להבטיח שתחום הלבנת ההון מנוהל כראוי, וזאת במסגרת הסדר פשרה שחייב חברת ברוקרים לשלם פיצויים בסכום של 38 מיליון דולר עקב הפרות של חוק הלבנת הון. גם רשות ניירות ערך (SEC) נקטה בהליכים נגד קציני ציות, וכך נהג משרד המשפטים (DOJ), שהגיש לאחרונה כתב אישום נגד קצין ציות.¹⁴

המצב בישראל (בחברות ציבוריות)

בשונה מארה"ב, רשויות החוק בישראל אינן ממקדות את תשומת לבן בקצין הציות, זולת הנחיית פרקליט המדינה משנת

שעליה הם נשענים בתהליכי קבלת החלטות, מהימנה. עוד נקבע, כי אי עמידה בחובה זו עלולה להטיל על חבר הדירקטוריון אחריות להפסדים שנגרמו לתאגיד. פס"ד Caremark יצר אם כן תקדים המאפשר להטיל אחריות אישית על דירקטור בעילה של התנהגות בלתי הולמת (לדוגמה באמצעות קנסות ומאסר לדירקטורים עצמם), והבהיר למנהלים שעליהם להבטיח כי הארגון שלהם אכן מציית לחוקים.⁹

עם זאת, השינוי שהביא לעליית פונקציית הציות היה ב-1991 עם פרסום הוראות ענישה עבור תאגידים על ידי ועדת גזרי דין¹⁰ (FSGO¹¹), שכללו שבע דרישות מינימום על מנת ליתן לתאגידים "תמריץ חזק לקיים תוכנית ציות יעילה, או לקבל עונש מופחת".¹² בעקבות זאת, תאגידים רבים שביקשו לצמצם חשיפה לסיכונים רגולטורים החלו לקבוע תוכניות ציות ואתיקה. תופעה זו התרחבה לאחר שה-FSGO אומץ באופן נרחב וכחלק מכך הוחל גם על הפרות אזהרות רגולטוריות, וגם על הפרות חוק במדרג הפילי הנמוך, כגון דיני עבודה. בכך נסללה הדרך להקמת פונקציה ארגונית לציות שבראשה ניצב בעל תפקיד ייעודי - קצין ציות.

שינוי מגמה ביחס של גורמי אכיפה לקצין הציות?

החל משנות ה-80 של המאה הקודמת ועל רקע ההלכה שהטילה על מנהלים אחריות לעובדיהם, החלו גורמי אכיפה לפתח אינדיקטורים לקביעת אחריות פלילית של תאגיד, שבין השאר נשענים על קיומה של פונקציית ציות ועל יישום תוכנית ציות אפקטיבית. אינדיקטורים אלה הפכו את נוכחותם

9 Edward H. Freeman JD and MCP and MCT (2007) Regulatory Compliance and the Chief Compliance Officer, Information Systems Security, 16:6, 357-361

10 סוכנות עצמאית בתוך הרשות השופטת של ממשלת ארה"ב. המטרה העיקרית של ועדת העונשים היא לפתח ולתחזק את הנחיות הענישה הפדרליות לעבירות שונות, לרבות אלה הקשורות לארגונים.

11 Federal Sentencing Guidelines for Organizations

12 51, (Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Inc., 2008) (Martin T. Biegelman with Daniel R. Biegelman, Building a World-Class Compliance Program).

13 אלון קוחלני "קציני ציות חשופים לסיכונים בארה"ב" **ניוז** (7.11.2020).

14 אלון קוחלני "משרד המשפטים הגיש כתב אישום נגד קצין ציות" **ניוז** (22.5.2023).

2019, ולפיה יש לבחון במסגרת מכלול השיקולים להעמדתו לדין של תאגיד אם העבירה נובעת מכשל בתרבות הציות של התאגיד. עם זאת, קצין ציות שיימצא עובר עבירות על חוק ניירות ערך יועמד לדין ככל נושא משרה אחר, ומעמדו כשומר סף יכול אף להוות שיקול לחומרה בעונש המוטל עליו, כך שניתן יהיה ליחס לו הפרות מנהליות המקבילות לעבירות הליבה, אם התרשל.

בהשגת אחריות על הפרות דיווח מנהליות יש להביא בחשבון את התפקידים שמבצע קצין הציות בתאגיד. כלומר, אם קצין הציות עוסק בציות ואינו גורם מדווח מטעם החברה, הוא לא יישא באחריות מנהלית להפרות; אך אם יוכח כי קצין הציות מעורב בדיווח, מאחר שהוא מכהן גם כיועץ משפטי, הרי שעקרונית ניתן יהיה להעמידו לדין מנהלי בשל הפרות אלה. עבירות הדיווח במישור הפלילי רחבות יותר וכוללות גם מקרים שבהם קצין הציות שלא היה אמון על הדיווח העביר נתונים מטעים לגורם המדווח בחברה, או סייע להכללת פרט מטעה בדוח. במקרה כזה נדרש להוכיח כי קצין הציות פעל במחשבה פלילית ובכוונה להטעות משקיע סביר.¹⁵

אם קצין הציות פועל להטעות את הרשות לניירות ערך, אזי הוא עשוי לעמוד לדין בגין עבירה של שיבוש מהלכי משפט,¹⁶ כפי שנעשה בעבר בעניין דבורה תומר, מבקרת פנים של בנק שהועמדה לדין בעבירה זו,¹⁷ או בהפרה מנהלית של הטעיית רשות.¹⁸

אם כן, בכל הקשור למעורבות בעבירות פליליות דינו של קצין הציות הוא כשל כל עובד אחר. אך מה באשר לכשלים בעבודתו גופה? דהיינו יצירת נהלים לא סבירים, או אי יישומם באופן תקין?

בעניינים אלה, בכל הקשור לחברות ציבוריות אין לארגונים, לא כל שכן לקציני ציות, אחריות בעניין זה, כיוון שהציות במגזר זה הינו וולונטרי. עם זאת, בבנקים, בחברות קרנות נאמנות ובחברות ניהול תיקים גדולות, חויבו הדירקטוריונים משנת 2011 לאשר תוכנית אכיפה פנימית, שבצדה סמכות להטיל עליהם עיצומים כספיים, אם הם מפריס חובה זו.¹⁹ סמכות זו אינה מאפשרת הטלת סנקציות על עיצוב נהלי אכיפה פנימית לא מספקים, או אי יישום מלא של תוכנית האכיפה הפנימית.

עם זאת, הפרת עיצום כספי המתקרבת בניסוחה להפרות המצויות בדינים הזרים ביחס לתוכן נהלי האכיפה הפנימית שהתאגיד נדרש ליצור, נמצאת בצווי איסור הלבנת הון הנספחים לחוק איסור הלבנת הון, לגבי גופים המצויים בפיקוח של רשות ניירות ערך,²⁰ למשל הצו לגבי חברי בורסה,²¹ המחייב קביעת מדיניות, כלים וניהול סיכונים בנושא איסור הלבנת הון ומימון טרור לצורך מילוי חובותיו בעניין זיהוי דיווח וניהול רישומים לפי החוק. הפרת סעיפי הצווים מהווה הפרת עיצום כספי לפי חוק איסור הלבנת הון.²² העיצום הכספי על פי חוק

איסור הלבנת הון מוטל גם על התאגיד וגם על העובד והוא עשוי להגיע עד פי-10 מהסכום שנקוב בסעיף 61(א)(4) לחוק העונשין.²³ אם כן, בתחום זה יש סיכון אישי גם לקציני הציות ולא רק לתאגיד או לנושאי המשרה בו. יצוין כי למרות הסמכות בחוק הוטלו עד עתה עיצומים כספיים על פי חוק זה רק על תאגידים ולא על עובדיהם.

סיכום

בשנים האחרונות חווה תחום הציות מהפכה, הן ביחס הרגולציה והן עקב תמורות המציבות אותו כיום כמקצוע או תחום נפרד. כיום, ובראי המודל של Perks²⁴ הבוחן התפתחות פרופסיונלית, מהווה תחום הציות בישראל מקצוע מוסדר באמצעות תקנים מקצועיים וקוד אתי, עם איגוד מקצועי המסונף לאיגוד הבינ"ל לציות (ICA) וקורסי הסמכה (CCO).

בצד אלו, ניצבת הפרופסיה בפני חזית חדשה בארה"ב שבה, אלו שיצרו אותה, מאיימים להצר את צעדיה על ידי בחינת הטלת אחריות אישית של קציני ציות לכשלים הרגולטוריים של מעסיקיהם.

לעומת זאת, נראה שבישראל התשתית הנורמטיבית אינה מאפשרת בשלב זה הטלה גורפת של אחריות מנהלית על קציני ציות ביחס לאפקטיביות עבודתם, מאחר שיצירת תוכנית אכיפה פנימית אפקטיבית ויישומה וולונטריות לגבי מרבית הגופים המפוקחים. אולם, ייתכנו מקרים מסוימים שבהם טוטל אחריות מנהלית על קצין הציות בשל הטעיית הרשות, או אי קיום דרישה של הרשות. בעניין הלבנת הון תיתכן העמדה לדין של קצין הציות על אי יצירת נהלים לפי דרישת הצו.

זווית נוספת למגמה זו ניכרת בזירה הבינלאומית ובפרט בחקיקה הבריטית החדשה, שנכנסה השנה לתוקף.²⁵ העבירה המכונה "עבירה של אי מניעת הונאה" (Failure to Prevent Fraud). חוק זה קובע כי תאגיד יהיה אחראי לעבירות הונאה שבוצעו על-ידי עובדיו, אלא אם כן יוכיחו כי היו לו נהלי סבירים למניעת העבירה. בכך מתגבשת גישה חדשה, המטילה אחריות על מנהל הציות עצמו – לא רק על מעשים או מחדלים מכוונים, אלא גם על כשלים ניהוליים או מקצועיים בתשתית האכיפה הפנימית.

יש לראות אם בעתיד יפעל הרגולטור הישראלי בדומה למגמות המצטיירות מעבר לים, וייצור אף הוא תשתית להפרות מנהליות העוסקות במישרין באי יצירת נהלי ציות סבירים ובאי אפקטיביות האכיפה הפנימית. עד אז מומלץ כי תאגידים יבטיחו שקציני ציות הם בעלי הסמכה, כי עומדים לרשותם משאבים נאותים, כי הם בעלי גישה לדירקטוריון וכי הם זוכים לשת"פ מצד העובדים. ■

15 עת"מ (מחוזי ת"א) 18156-12-17 גל חת נ' רשות ניירות ערך ואח' (נבו 19.9.19).

16 סעיף 244 לחוק עונשין, התשל"ז-1977.

17 ע"פ (מחוזי ת"א) 477/97 דבורה תומר נ' מדינת ישראל (נבו 29.6.99).

18 סעיף 52סד לחוק ניירות ערך התשכ"ח-1968.

19 חוק הסדרת העיסוק בניהול תיקי השקעות ושווקי התשנ"ה-1995 וחוק השקעות משותפות בנאמנות התשנ"ד-1994.

20 ר' סעי' 11ג' לחוק איסור הלבנת הון כי הרשות הממונה על אכיפת החוק כלפי חברי בורסה, מנהלי תיקים וזירות סוחר היא הרשות.

21 צו איסור הלבנת הון (חובות זיהוי, דיווח וניהול רישומים של חבר בורסה) למניעת הלבנת הון ומימון טרור) התשע"א - 2010, סעי' 18. ר' גם צו איסור הלבנת הון (חובות זיהוי, דיווח וניהול רישומים של מנהלי תיקים למניעת הלבנת הון ומימון טרור) התשע"א-2010, סעיף 16.

22 סעי' 7 לחוק איסור הלבנת הון הוא המקום את הסמכות להוציא צווים וסעי' 14 מורה כי הפרת הוראה 7 הינה הפרת עיצום כספי.

23 226,000 ₪.

24 PERKS, R.W. Accounting and Society. Chapman & Hall (London) p.2 (1993).

25 אלון קוחלני "עבירה פלילית חדשה בבריטניה תשפיע על קציני ציות" ניחא 1 (2.2.2025).

תקדים אמיץ ופורץ דרך: בית הדין הארצי לעבודה מסמן כיוון חדש ביחסי עבודה בענף הכדורגל (ואולי בספורט בכלל)

עו"ד אבישי איפרגן

ייצג את ההתאחדות לכדורגל בישראל (ע"ר)

**פסיקה שקובעת כי ניתן לקיים
דיון בזכויות קוגנטיות של
שחקני כדורגל במוסדות שיפוט
פנימיים בהתאחדות הכדורגל,**

**ולא בבית הדין לעבודה, מהווה הבעת אמון
בטריבונלים המקצועיים הללו**

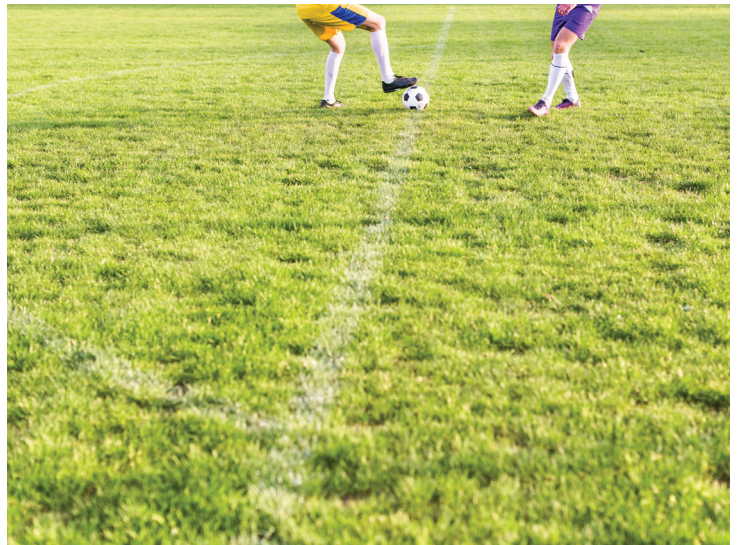
נדמה כי, מתחילתו של ההליך, שהחל בחודש ינואר 2021, הבין בית הדין הארצי (בראשות כב' הנשיאה (דאז) ורדה וירט-ליבנה, סגן הנשיאה (כתוארו דאז) אילן איטח וכב' השופט רועי פוליאק), את חשיבות העניין וכובד משקל הטענות, ועל-כן, בין היתר, גם היועצת המשפטית לממשלה חוותה את דעתה בנושא, וכך גם ההתאחדות לכדורגל, מנהלת הליגות וההסתדרות-ארגון השחקנים. מאז החל ההליך, התקיימו ארבעה דיונים (עניין חריג כשלעצמו כאשר מדובר בערכאת ערעור), ארוכים ומעמיקים, בהם בית הדין הארצי בדק, העמיק והעיר (והאיר) על-מנת לוודא שנשמרות זכויותיהם הקוגנטיות של השחקנים (העובדים) והעקרונות הנגזרים מכך.

סופו של דבר, ולאחר שהוטמעו ההערות כמצוות בית הדין הארצי, ניתנה לראשונה הקביעה העקרונית והמפורשת כי גם זכויות קוגנטיות של שחקני כדורגל תוכלנה להתברר בטריבונל שיפוט פנימי-מקצועי, שלדעת בית הדין הארצי "מביא בחשבון את מאפייניו הייחודיים של הענף, מקצר את משך ההתדיינות ומעודד יעילות והגנה על זכויותיהם של השחקנים". בית הדין הארצי ממשיך בשבחים החריגים, ומציין כעניין עקרוני כי הוא סבור שזהו "פתרון נכון ומתאים לענף" ושמעתה ניתן יהיה לדון בסכסוכים לפני "פורום שיש לו המומחיות הייחודית והמיומנות לכך" חלף בתי הדין לעבודה.

יש להבין את גודל השעה, ואת ההישג הכפול: ראשית, במשך שנים התקיים תחום דמדומים בו לא הייתה כל וודאות באשר לפורום המוסמך לדון במחלוקות שבין שחקני כדורגל למועדונים המעסיקים אותם, האם בתי הדין לעבודה או שמא מוסדות השיפוט הפנימיים שבהתאחדות לכדורגל. מצב זה הוביל לא אחת לפסיקות סותרות ואי-בהירות משפטית קרדינלית. שנית, בית הדין הארצי לעבודה מפגין אומץ רב ותקדימי כאשר הוא בוחר לבכר בסכסוכים בנושאים קוגנטיים את מוסדות השיפוט הפנימיים (על התיקונים החדשים שהוטעמו כמצוותו) על-פני בתי הדין לעבודה, שיהיו מעתה סמכות בקרה ופיקוח על החלטות מוסד השיפוט הפנימי.

לסיכום, בית הדין הארצי לעבודה בחר באומץ בדרך המשפטית הנכונה, המביאה בחשבון מארג של איזונים נדרשים, וזאת על-פני הדרך ה"רגילה". בית הדין הארצי הציב סטנדרט חדש שישפיע (כנראה) לא רק על שחקני כדורגל. ברוח הדברים, ניתן לומר שנפתח שער חדש, להחלת עקרונות דומים בענפים דומים. חשיבותו ומהותו של פסק הדין המתואר אינו ביישוב סכסוך, אלא ביצירת הסדר וודאות. ■

סכסוך שגרתי בין שחקני כדורגל למועדונים המעסיקים אותם (בית"ר ירושלים והפועל רעננה). לטענת שחקני הכדורגל, המועדונים פגעו בין היתר בזכויות קוגנטיות הנתונות להן מכוח דין. שאלה עקרונית זאת - מהו הפורום הנכון והמוסמך לדון בסכסוך - היא שעמדה להכרעת בית הדין הארצי.

פסק הדין שניתן ביום 18 למרץ 2025 על-ידי בית הדין הארצי לעבודה (בר"ע 19063-02-21 ו-בר"ע 44937-01-21), אינו רק הליך משפטי נוסף - אלא רגע מכונן בעולם דיני העבודה והספורט, העשוי לשנות מן היסוד את בירור המחלוקות שבין שחקני הכדורגל בישראל לבין המועדונים המעסיקים אותם. מדובר בהישג תקדימי חשוב ובמהלך אמיץ ביותר של בית הדין הארצי לעבודה, שסבר שהגיעה העת לשנות מעט מ"המצב המשפטי הקיים", היינו אותה פסיקה שמרנית-מסורתית לפיה סכסוכים בזכויות קוגנטיות יתבררו אך ורק בבתי הדין לעבודה ולא בבוררות.

טיפול מיטבי או רק טיפול "הולם והוגן", במסגרת תביעות רשלנות רפואית ברפואת שיניים

ד"ר עו"ד דנה אברמוב

ד"ר לרפואת שיניים

- ב. מהן הנכונות הזמניות שיש לקבוע לתובע ולאלו תקופות.
- ג. האם יש לצפות לשיפור או להחמרה במצבו בעתיד.
- ד. מהן המגבלות התפקודיות של התובע, אם בכלל, ובמיוחד בשים לב לעבודתו ולמקצועו.
- ה. האם יהיה התובע זקוק לטיפולים רפואיים בעתיד, ואם כן, מהם סוגי הטיפולים להם יזדקק.

אם מסקנתו של המומחה היא כי הרופא המטפל העניק טיפול הסוטה מאמות המידה המקובלות, שבעקבותיו נגרם לתובע/ת נזק - הרי שהפרק הבא בחוות דעתו יעסוק בשאלת הנזק - מהותו והעלויות הכרוכות בתיקונו. מאמר זה מתמקד בעמדת המומחה הממונה בשאלת הנזק.

במסגרת ניהולה של תביעת רשלנות רפואית, ולאחר שבית המשפט נוכח כי קיימים פערים משמעותיים בין עמדות המומחים מטעם הצדדים, ממנה בית המשפט מומחה מטעמו. חוות דעתו של המומחה מטעם בית המשפט זוכה למעמד מיוחד. אמנם, אין בית המשפט כבול לחוות דעתו¹ אולם, המומחה הממונה מחווה דעתו תחת חזקה של אובייקטיביות, והוא מוחזק כ"זרועו הארוכה של בית המשפט" בסוגיות בתחום המומחיות שלו.² לנוכח האמור, רק לעיתים נדירות יסטה בית המשפט מקביעותיו.³

במקרים שבהם נזנחות חוות הדעת מטעם הצדדים וההכרעה נעשית על פי חוות דעתו של המומחה הממונה (כפי שקורה בפועל במרבית המקרים), הדבר עלול לעלות כדי פגיעה באופיו האדוורסרי של ההליך המשפטי. לפיכך, יש חשיבות רבה לשאלות שעליהן מתבקש המומחה הממונה להשיב במסגרת ההחלטה על מינויו.

הסוגיות שאליהן נדרש המומחה הממונה

בחוות דעתו של המומחה הממונה מתבקש המומחה להתייחס הן לשאלת האחריות - האם הטיפול שניתן לתובע היה תקין או שמא הייתה בו סטייה מסטנדרט הזהירות ומן הרפואה הסבירה הנוהגת, הן לשאלת הנזק.

לדוגמא: כך נראות שאלות בהחלטת מינוי בתיק רשלנות ברפואת שיניים⁴:

"המומחה יעיין במסמכים הרפואיים אשר יומצאו לו מאת באיכוח בעלי-הדין, יבדוק את התובע ויקבע ממצאים באשר למצבו הרפואי בעקבות הטיפולים הרפואיים המפורטים בכתב התביעה, ובמיוחד יקבע:

- א. האם התובע לוקה כיום בנכות בעקבות הטיפולים, ואם כן, לאיזו תקופה ומהו שיעור הנכות. כן יתייחס המומחה לטיב הטיפולים שהתובע עבר והאם דבק בהם רבב.

השאלה שעליה מתבקש

המומחה הממונה

להשיב במסגרת תביעת

רשלנות רפואית

לא צריכה להיות

"מה הטיפול הדרוש למתרפא כיום",

אלא: "מה הטיפול הנדרש כיום

כדי להשיב את המצב לקדמותו,

לאור הטיפול הרפואי

שניתן לתובע על ידי הנתבע".

1 ע"א 9598-05 פלוני נ' חברת ביטוח "המגן" בע"מ (נבו 28.3.07).
ע"א 2160/90 רז נ' לאץ, פ"ד מז (5) 174, 170 (1993).

2 ע"א 916/05 כדר נ' הרישנו, עמ' 30 לפסק הדין (נבו 28.11.07).

רע"א 337/02 מזרחי נ' כלל חברה לביטוח בע"מ, פ"ד נו (4) 673, 675 (2002), ע"א 9418/04 צוות ברקוביץ מאגרי בניה בע"מ נ' דמארי (נבו 9.4.06).

3 ע"א 9598-05 פלוני נ' חברת ביטוח "המגן" בע"מ (נבו 28.3.07), ת"א (שלום ב"ש) 17-06-55016 פלונית נ' ד"ר תגרי, סע' 30 לפסק הדין והמובאות שם (נבו 12.12.23).
4 ת"א (שלום ת"א) 21-05-31711 פלוני נ' ברבארה (נבו 20.2.22), שם ייצגה הכותבת את התובע.

ג. ביצוע שיקום באמצעות השתלת עצם, וגשר (תח"ק) שיישען על גבי שתלים.

יש הבדלים כבירים בין התכניות השונות:

תותבת נשלפת שלמה - כשמה כן היא - אביזר נשלף. **זהו טיפול פחות נוח למטופל כיוון שיש צורך בניקוי יום יומי ובתחזוקה במרפאת השיניים.** מצד שני - משך הטיפול עצמו הוא קצר, והעלות נמוכה.

תותבת על גבי שתלים - זהו טיפול יציב יותר מאשר תותבת נשלפת, אך עדיין דורש תחזוקה קבועה במרפאת השיניים - העלות גבוהה יותר.

גשר קבוע על גבי שתלים - טיפול זה אמור להיות יציב ביותר. הוא מחקה בצורה הטובה ביותר את המשנן הטבעי שאבד, יכולת הניקוי של החניכיים סביב השתלים משופרת לאין ערוך, הדבר מנבא הישרדות לתקופה ארוכה בגלל שליטה ברובד חיידקי הפה. לטיפול מסוג זה נדרשים יותר שתלים, ובהתאם - היקף תשתית העצם הנדרשת להחדרתם. העלויות - מדובר בטיפול יקר יחסית לחלופות האחרות.

נשווה בין שני מטופלים מחוסרי שיניים וללא די עצם בלסת העליונה שיש להציע להם תכנית טיפול:

במקרה הראשון - המתרפא המבקש תכנית טיפול מאת המומחה - המומחה כרופא מטפל יציע למתרפא את החלופות המתאימות לו ויסביר לו אודות היתרונות והחסרונות של כל צורת טיפול. בסופו של דבר המתרפא אמור לבחור - לאחר שיש בידו הדעת כדי לתת הסכמה-מדעת - והטיפול יוכל לצאת לדרך. במקרה כזה, קרוב לוודאי שהמומחה ימליץ על תותבת נשלפת - טיפול זול וקל לביצוע.

במקרה השני, אדם בן 60, המגיע לחוות דעת משפטית, שעבר

חלק נכבד מהפיצויים הנפסקים בתיקי רשלנות רפואית ברפואת שיניים הוא בגין טיפול מתקן. לפיכך, לנושא זה של קביעת תכנית הטיפול המתקן על ידי המומחה הממונה, יש השפעה מכרעת על היקף הפיצוי ועל האפשרות להשיג את מטרת העל של דיני הנזיקין - השבת המצב לקדמותו.

המתח שבין תפיסות העולם הרפואית והמשפטית

המומחה הממונה מטעם בית המשפט בתיק רשלנות רפואית הוא רופא, ונקודת השקפתו היא בהתאם. דא עקא - קיים שוני עמוק ומהותי בין ה"סביבה" הרפואית לבין העולם המשפטי-בעוד שהחינוך המקצועי של רופאים מכון כולו **להתאמת הטיפול לצרכי המתרפא.** בראי דיני הנזיקין - עמוד התווך כאמור הוא **עקרון השבת המצב לקדמותו.**

השאלה המופנית כלפי המומחים הממונים היא לרוב, מה הטיפול שהמתרפא זקוק לו כעת. נא ראו פסקה ב' לעיל. אטען, כי השאלה עליה מתבקש המומחה הממונה להשיב במסגרת תביעת רשלנות רפואית לא צריכה להיות **"מה הטיפול הדרוש למתרפא כיום"**, אלא: **"מה הטיפול הנדרש כיום כדי להשיב את המצב לקדמותו, לאור הטיפול הרפואי שניתן לתובע על ידי הנתבע"**.

אדגים את הפער בין שתי צורות ההסתכלות במקרה הבא: אדם בן 60, עם חסר שיניים מוחלט בלסת העליונה. מצילומי הסי טי העדכניים עולה כי אין די עצם להחדרת שתלים. אם זהו מתרפא חדש המבקש תכנית טיפול, לאחר אנמנזה, בדיקה קלינית ורנטגנית מקיפה - ניתן לחשוב על מספר תכניות טיפול, למשל:

א. ביצוע תותבת נשלפת שלמה שתשען על הרקמה הרכה;

ב. ביצוע תותבת על גבי שתלים;

טיפול רשלני במסגרתו נעקרו לו כל שיניו העליונות ללא הצדקה, ומבלי שקיבל את מלוא המידע שהיה דרוש לו כדי לתת הסכמה-מדעת, לעיתים גם מבלי שהוחתם על טופס הסכמה, והוא נותר כעת מחוסר שיניים בלסת העליונה, וכתוצאה מכך, ללא עצם מספיקה לביצוע שתלים.

אמנם, גם במקרה השני יוכל אותו אדם להשתמש בתותבת נשלפת. אולם אפשר לחוש כיצד טיפול זה חוטא לתחושת הצדק. מכל מקום, בוודאי שאין בו משום השבת המצב לקדמותו. למתפרא עומדת הזכות (המשפטית) לעמוד במקום בו היה עומד ללא מעשה הרשלנות.⁵

כעת כבר נעשה ברור יותר, שיש להציע למתפרא השני טיפול שיחזיר אותו במידת האפשר, למצבו ללא מעשה הרשלנות, קרי: שיקום קבוע על גבי מספר נאות של שתלים.

לעיתים הדבר כרוך בהשבת מסת העצם הנדרשת לצורך החדרתם של די שתלים: ביצוע ניתוחים להרמת הסינוס, ניתוח לייצוב הרכס, לעיתים השתלת בלוק עצם. טיפולים יקרים, האורכים זמן וצורכים משאבים. אולם זו היא הדרך אותה נאלץ התובע לעבור כדי להשיב את המצב לקדמותו. אלה הם הטיפולים ואלה הן עלויותיהם, שהנתבע נדרש לפצות בגינם, אם נבקש לענות על הצרכים שנוצרו בעקבות הטיפול הרשלני.

במקרה כזה היה מתבקש, כי המומחה מטעם בית המשפט לא "יחוס" על התובע ויחסוך לו טיפולים ארוכים ומכאיבים, או על הנתבע שיאלץ לפצות בגינם - אלא יראה לנגד עיניו את הצורך המשפטי שיש למלא כעת - להחזיר את המתפרא לנקודה בה היה ללא מעשה הרשלנות וימליץ על פיצוי גבוה בעבור השתלת עצם, החדרת שתלים ושיקום עליהם.

טיפול הולם והוגן או טיפול מיטבי?

בעניין ברדה נדונה שאלת טיפול "הולם והוגן" לעומת "טיפול מלא", וההלכה שנקבעה היא שהטיפול שיש להציע לנפגע גוף הוא טיפול "הולם והוגן".

עם זאת, דעת הרוב,⁶ וההלכה הנוהגת כיום, קובעים, שככל שיש בטיפול שהוא יקר יותר כדי לשפר את הסיכוי לרפא, ולו אף במידה קטנה - הרי שמועדף הטיפול היקר.

בתביעות רשלנות רפואת שיניים, כאשר נדונה שאלת הנזק - לא יכולה להיות מחלוקת לגבי עדיפותו של הטיפול הקבוע הנשען על גבי שתלים לעומת החלופות הפשוטות יותר.

המצב הקיים

לעיתים קרובות - נמנעים המומחים הממונים מ"לכת את כל הדרך" בנוגע לטיפול המתקן. כך, נקבע בחוות דעת שונות כי הטיפול המתקן יהיה מצומצם הרבה יותר לעומת המצב בו יכול היה התובע להסתמך שיהיה בו, לולא מעשה העוולה (שזוהי ההגדרה להשבת המצב לקדמותו).

לדוגמא: הכותבת ייצגה תובע אשר בפיו הותקנו שמונה שתלים ועליהם גשר חרסניה בן 14 יחידות. הטיפול נכשל והשתלים אבדו - נעקרו או נפלו. הטיפול היה לקוי והוכח

קשר סיבתי בין ההתרשלות לבין הנזק. מן ההיבט המשפטי, בזאת התמלאו יסודות עוולת הרשלנות. אולם כאשר המומחה הממונה דן בשאלת הפיצוי הוא קבע כי הטיפול המתקן אמור לכלול תותבת נשלפת על גבי שני שתלים בלבד. טיפול, שהוא נחות וקצר תוחלת לעומת הטיפול המלא אותו ביקש התובע לקבל, ושעבורו שילם לרופא.

בשאלות ההבהרה בעניין זה אישר המומחה הממונה, כי טיפול זה של תותבת נשלפת על גבי שני שתלים נופל ברמתו בהיבטים רבים, מן הטיפול של גשר קבוע על גבי שמונה שתלים.

התובע באותו מקרה איבד מן העצם התומכת בעטיו של הטיפול הרשלני ומתבקש היה שהפיצוי אותו יקבל יאפשר לו להשיב את העצם שאבדה. המומחה נמנע מלקבוע זאת ותחת זאת זיכה את התובע בטיפול נחות הנשען על העצם המופחתת (שנותרה בפה התובע לאחר הטיפול הלקוי) בלבד.

מתבקשת השאלה מדוע יש הפרש כה משמעותי בין הטיפול שלו זכאי היה התובע לצפות, לבין הטיפול שזיכה אותו המומחה הממונה. הכותבת העלתה השערה בשאלת ההפרש הנ"ל: המומחה ניתח את המקרה מנקודת השקפתו של רופא והמליץ על תוכנית שתיתן פתרון אמנם חלקי לבעיית הנתבע אך לא תצריך טיפולים וניתוחים מרובים. המומחה לא ראה לנגד עיניו את הצורך המשפטי של השבת המצב לקדמותו.

על פי ניסיונה של הכותבת, מדובר בהטייה חוזרת המופיעה בקביעות המומחים הממונים המובילה לפיצוי בחסר של תובעים ברשלנות של רופאי שיניים.

נראה, כי למומחים הממונים על ידי בית המשפט טבעי יותר לענות על השאלה - מה מתאים כעת כאפשרות טיפולית. וזאת, במקום לענות על השאלה המפורשת, מהו הטיפול שישביח בצורה מיטבית את מצבו של התובע לקדמותו.⁷

הפתרון המוצע

ראוי כי השאלה שמפנה בית המשפט אל המומחה מטעמו, תהלו **מלכתחילה** את דיני הנזיקין ואת מטרת העל שלהם - השבת המצב לקדמותו. **שאלה זו אינה קיימת בעולם הרפואי.**

במאמר זה מבוקש כי בית המשפט יפנה אל המומחה הממונה מטעם בית המשפט בהחלטת המינוי, לחוות דעתו בשים לב לשאלה: מהו הטיפול הנדרש כדי להשיב את המצב לקדמותו בצורה המיטבית. נוכח הטיפול שקיבל/ה מן הנתבע, ולכוון לשם את סוג הטיפולים עליהם ימליץ.

שאלה כזו תייתר הליכי המשך בניסיון לקבל מענה מדויק, כגון העברת שאלות הבהרה וחקירה נגדית, בהם יתבקש המומחה להשיב על השאלה המתאימה. לא תמיד קל למומחה לחרוג מקביעותיו בחוות הדעת המקורית, והפניית השאלה המתאימה מתחילת הדרך עשויה להקל על קבלת מענה הולם לשדה המשפטי בו נשאלה השאלה.

הדבר יאפשר לבית המשפט לעשות צדק עם התובעים, בצורה ההולמת את מטרתם העיקרית של דיני הנזיקין ואת ההלכה כפי שהתוותה בפסיקה. ■

5 ע"א 357/80 נעים נ' ברדה, פ"ד לו(3) 776, 772 (1982).

ע"א 140/00 עזבון המנוח מיכאל אטינגר ז"ל נ' החברה לשיקום ופיתוח הרובע היהודי, פ"ד נח(4) 506, 486 (2004). ע"א 9474/03 יורם גדיש תשתית ובנייה (1992) נ' מוסא, פ"ד סא(3) 603, פסקאות 8-9 על האסמכתאות (2006). רע"א 4285/16 סולטאן נ' מקורות חברת מים בע"מ, פסקה 19 על האסמכתאות הנזכרות (נבו 29.9.16), יצחק אנגלרד, אהרן ברק ומישאל חשין דיני הנזיקין - תורת הנזיקין הכללית כרך שלישי 571 (מהדורה שנייה).

6 כב' הנשיא השופט מאיר שמגר וכב' השופט מ. אלון.

7 יוברה: אין טענה של מישא פנים. המומחים עושים מלאכתם ומבקשים להשיב על השאלות המופנות אליהם מטעם בית המשפט בלי להעדיף צד זה או אחר.

עורכי דין עושים ביטוח בריאות במדנס

ניתוחים
וטיפולים
מחליפי ניתוח
בחו"ל

תרופות
שאינן בסל
הבריאות

שירותים
אמבולטוריים

השתלות
וטיפולים /
ניתוחים
מיוחדים בחו"ל

ניתוחים בארץ
(מסלול ניתוחים
משלים שב"ן /
מסלול ניתוחים
שקל ראשון)

בלעדי למחזיקי ביטוח בריאות קבוצתי של לשכת עורכי הדין!

עזרה באיתור ותיאום תור לבדיקה אבחנתית פרטית*

חבר חדש בלשכה? יש לך 90 ימים
להצטרפות לפוליסת הבריאות של הלשכה,
ללא הצהרת בריאות וללא חיתום

(תקף לפוליסת ביטוח הבריאות הקבוצתית של מנורה מבטחים)

להצטרפות ופרטים נוספים »

או חייגו: 03-6380233 (שלוחה 2)

ההודעה נשלחה על ידי מדנס סוכנות לביטוח בע"מ, ח.פ. 511187841, מורשית בתיווך ביטוח פנסיוני, כללי וימי. * יובהר כי אין באפשרות מדנס להבטיח קביעת תור מיידית או את עצם זמינותו של תור בכלל. הזמינות תלויה בלוחות הזמנים של ספקי השירות. כמו כן, מדנס אינה אחראית בכל צורה שהיא על טיב השירות הרפואי ו/או כל פעולה רפואית שתתבצע במסגרת השירות. כלל השירות מותרו לסייע למבוטח לתאם תור השירות ניתן כשירות נוסף וללא התחייבות. למדנס הזכות להפסיק את מתן השירות, בכל עת, ולפי שיקול דעתה הבלעדי.

עו"ד ליאור שפירא

יו"ר מחוז תל אביב
בלשכת עורכי הדין

עורכות ועורכי דין יקרים,

העדכונים, הפעילויות וההטבות זמינים באתר המחוז, בערוצי המדיה החברתית ובקבוצות הייעודיות - ואני קורא לכולכם להישאר מחוברים ולעקוב אחרינו.

ובנימה אישית - תקוותי היא כי השנה הבאה תביא עמה את השבת השקט, את שובם המהיר של כל 50 החטופים והחטופה, ואת חזרתם של חיילי צה"ל וכוחות הביטחון לביתם - בשלום, בבריאות ובחוסן הגוף והנפש.

שלכם, עו"ד ליאור שפירא, יו"ר מחוז תל אביב

אנו חיים בימים רוויי אתגרים - ימים של מלחמה מתמשכת וכאב עמוק. השנה שחלפה המחישה לכולנו את עוצמתה של האחדות, את חשיבותה של מנהיגות אחראית, ואת כוחה של קהילה מלוכדת להתמודד עם מציאות מורכבת.

כהונתי כיו"ר מחוז תל אביב בלשכת עורכי הדין בתקופה זו ממחישה ביתר שאת כי עריכת הדין איננה רק מקצוע, אלא שליחות ציבורית וחברתית מהמעלה הראשונה. לנו, עורכי הדין, ניתנה הזכות והחובה להגן על שלטון החוק, לחזק את חוסנה האזרחי והמוסרי של המדינה, ולפעול לתיקון החברה. תרומתכם - בשעת משבר ובסגרה - היא בסיס חיוני לתקומתה ולעתידה של מדינת ישראל.

השנה החולפת התאפיינה בעשייה רחבת היקף, מתוך חזון ברור של מציאות, חדשנות וקהילתיות. במסגרת זו יזמנו מהלך של מיתוג מחדש למחוז - לוגו בהשראת פסל ההתרוממות שבכיכר הבימה, בצבעי העיר תל אביב, המשקף את ערכינו ומחבר בין המורשת המפוארת של לשכת עורכי הדין לבין רוח הזמן והעתיד.

בראש הסמל החדש משובץ עיגול דינמי, שמשנה את אופיו בהתאם לנושא העומד על סדר היום. לצערנו, בימים אלו, העיגול נושא את סמל החטופים - סמל טעון ומכאיב, אשר אני מתפלל ומייחל כי נוכל להסירו במהרה, עם שובם של כולם הביתה.

פעלנו להעמקת הידע המקצועי ולהרחבת הכלים העומדים לרשותכם: הרצאות עומק, ימי עיון, וובינרים ותכניות ייחודיות, המשלבות בין תחומי הליבה המשפטיים לבין עולמות תוכן חדשניים - ניהול, יזמות, פרודוקטיביות, שיווק ופיתוח עסקי.

בשנה הקרובה נמשיך באותה הדרך, תוך חיזוק יסודות המצוינות, החדשנות והקהילתיות, והעמקת המנהיגות המקצועית. אני מזמין אתכן ואתכם להיות שותפים פעילים - להשתתף בתכניות האקדמיה והתרבות, להצטרף לוועדות המקצועיות, ולהביא לידי ביטוי רעיונות ויוזמות חדשות. מעורבותכם היא המפתח להשפעתנו ולעיצוב סדר היום הציבורי בתחומי המשפט והחברה.

עו"ד אלעד דנוך

יו"ר מחוז הדרום
בלשכת עורכי הדין

בין חירום לשגרה: ממשיכים בעשייה

מאחל הצלחה לחיילינו הגיבורים הנלחמים בכל החזיתות למען ביטחוננו, ומייחל לשובם במהרה של כל החטופים לחיק משפחותיהם.

שנה טובה!

עו"ד אלעד דנוך, יו"ר מחוז דרום בלשכת עורכי הדין

שנת המשפט החולפת הייתה מן המורכבות שידענו, ובו בזמן, מן הפעילות והמשמעותיות של המחוז עד כה.

נוכח אתגרי התקופה, מחוז דרום של לשכת עורכי הדין בחר לא לעמוד מן הצד, אלא לפעול בכל העוצמה למען עורכות ועורכי הדין ולמען הקהילה כולה.

מיד עם פרוץ המלחמה פתחנו מוקד סיוע משפטי לתושבי העוטף, ערכנו מיפוי פרטני של עורכי דין שנפגעו ישירות מהאירועים, ליווינו מתמחים ונבחנים בהתמודדות עם שיבוש ההכשרה והבחינות, ויזמנו טקס הוקרה למשרתי המילואים מקרב חברי המחוז.

במקביל, המשכנו לקדם עשייה שוטפת: חוברת אקדמיה חדשה יצאה באחרונה לאור, ובה 150 עמודים של תכנים מקצועיים עדכניים, בהם גם פעילויות אקדמיות מיוחדות המתקיימות במסגרת האקדמיה למצוינות. מערך ההשמה ממשיך כל העת בפעילות וביצירת חיבורים משמעותיים בין עשרות עורכי דין צעירים בצעדיהם הראשונים במקצוע למשרדים איכותיים הזקוקים לעורכי דין.

בתחום התרבות והפנאי השקנו חוברת פעילויות עשירה ומגוונת עם הטבות בלעדיות לעורכי הדין ולבני משפחותיהם, ואנו נערכים בימים אלו לכנס השנתי של מחוז דרום באילת, שיכנס גם השנה יחד אלפי עורכות ועורכי דין מהמחוז לאירוע המשפט הגדול של השנה.

בשנה החולפת ראינו את הלכידות והחוסן של קהילת עורכי הדין בדרום - בעשייה, בהתנדבות ובתמיכה הדדית. נמשיך לפעול, ליזום ולתת גב לכל אחת ואחד מכם, גם בשגרה וגם בעת חירום. אני מאחל לכולנו שנה טובה, שנה של ביטחון, שנה של עשייה משמעותית ותקווה מחודשת לשלום.

עו"ד שאדי סרוג'י

יו"ר מחוז חיפה
בלשכת עורכי הדין

יחד מאוחדים - קיום משותף במחוז אחד

לאחר מכן, במלחמה מול איראן, נאלצנו להתמודד גם עם פגיעות בלב העשייה: משרדי ממשלה, בתי המשפט ומשרדים פרטיים של חברי המחוז. מצאנו פתרונות מהירים שאיפשרו המשך עבודה, ואף חברנו למשרדי הממשלה כדי להבטיח מקום חלופי לפעילות.

ולצד כל זאת - לא זנחנו את העשייה המקצועית. קיימנו השתלמויות, ימי עיון ופעילות שוטפת, משום שדווקא בעת הזו חשוב לשמור על רצף מקצועי ועל תחושת חוסן פנימי. כחלק מכך השקנו גם סדרת השתלמויות חדשניות בתחום הבינה המלאכותית והמשפט, ושמנו דגש מיוחד על שילוב הטכנולוגיה במקצוע עריכת הדין - כדי להבטיח שעורכי הדין במחוז יהיו תמיד בחזית הידע והעשייה.

במקביל, חזרנו והדגשנו את חשיבות המאמץ להבטיח את עצמאותה של מערכת בתי המשפט - ללא כל מעורבות פוליטית - כדי שתמשיך להגן על זכויות כל אזרחי המדינה, באופן שוויוני, צודק וללא משוא פנים. זוהי אבן יסוד בדמוקרטיה ובחברה החופשית שלנו, ואנו רואים עצמנו מחויבים לשמור עליה בכל מצב.

שנה טובה ומתוקה.

שלכם תמיד,

עו"ד שאדי סרוג'י, יו"ר מחוז חיפה בלשכת עורכי הדין

ב-21.6 פתחנו את הקדנציה בתחושת התחדשות והתחייבות ברורה: לפעול למען ציבור עורכי הדין במחוז חיפה, לחזק את המקצועיות, ולבנות קהילה מלוכדת שתהווה בית אמיתי לכל אחת ואחד מעורכי הדין במחוז.

אולם, בעקבות אירועי 7.10 נוצר מצב חדש. המלחמה הקשה הציבה את כולנו בפני מציאות שונה, ומחוז חיפה התגייס כולו להיות לב פועם ותומך - לחברי המחוז, למשפחותיהם ולחברה הישראלית כולה.

כבר מהימים הראשונים חילקנו מעל 150 חבילות למשפחות עורכי דין אשר יקיריהם יצאו לשירות מילואים. דאגנו לצידוד חיוני לחיילים, ולקחנו חלק בקטיף לצד החקלאים שנשארו ללא ידיים עובדות. ידענו שחוסן לאומי מתחיל בערבות הדדית, ושמחוז חיפה חייב להיות שם - בחזית ובלב העשייה. במקביל, חיזקנו את הקשר הרציף עם כלל חברות וחברי המחוז. דווקא כשהעצבים חשופים והחברה כולה מתמודדת עם שבר עמוק, הוכחנו את חוזק הקיום במחוז: קיום המבוסס על אהבה, אחדות וערבות הדדית.

מחוז חיפה הוא הפסיפס היפה של החברה הישראלית - יהודים וערבים, ישראלים מכל העדות ומכל הדעות. ההבנה שדווקא השונות הזו היא מקור הכוח שלנו חיזקה את תחושת השותפות. שמרנו, חיזקנו והעצמנו את הערבות ההדדית, שהיא לא רק הבסיס לקיום המחוז, אלא גם הבסיס לחוסנה של החברה הישראלית כולה.

עם פרוץ המערכה בצפון עמדנו לצד המפונים - ובמיוחד לצד משפחות עורכי הדין שנאלצו לעזוב את בתיהם. דאגנו להם למענים מידיים ולתחושת שייכות ברורה שלא יישארו לבד ברגעים הקשים ביותר.

עו"ד רומי קנבל

יו"ר מחוז המרכז
בלשכת עורכי הדין

עוגן של יציבות במים סוערים

להמשיך ולשקוד על התפתחותו של המחוז ועל הרחבתה של העשייה למענם של עורכות ועורכי הדין.

ואכן, המשכנו לבנות - וראינו כיצד המחוז גדל ומתפתח: הקמנו לשכות קשר חדשות, חיזקנו את מערך האקדמיה, הרחבנו את פעילותו של האולפן הדיגיטלי והשקענו בקיומן של השתלמויות מקצועיות איכותיות במחירים מסובסדים. במקביל, חיזקנו גם את הקשר עם הפקולטות למשפטים. את כל העשייה הזאת הובלנו תוך הקפדה על נגישות, שקיפות ושירות אישי כערכים מרכזיים שניצבים לנגד עינינו.

כאחת מנקודות החוזקה שלנו, גם בשנתיים האחרונות כמוכן, המשלבות חירות ושגרה, מהווים שילוב הזרועות ושיתוף הפעולה אותם אנו מטפחים עם מערכת בתי המשפט במחוז. השותפות העמוקה לה אנו זוכים, בהובלתם של נשיאי בתי המשפט - כבוד השופטת רות לורר, נשיאת בית המשפט המחוזי מרכז, כבוד השופט מנחם מזרחי, נשיא בתי משפט השלום במחוז מרכז וכבוד השופטת הדס יהלום, נשיאת בית הדין האזורי לעבודה תל-אביב ומרכז, היא עמוד תווך חשוב בקידום העשייה המחוזית. אנו מקפידים על העברת עדכונים באופן תדיר ועל קיומו של שיח מתואם ואחראי לטובת כלל חברות וחברי המחוז.

זכות גדולה נפלה בחלקי להוביל מחוז שגם בתקופה סוערת ובלתי-צפויה, מצליח להמשיך ולהתחדש, ליזום, לתמוך ולהוות, עבור חבריו מגדלור מקצועי ואנושי. עוצמתו של המחוז נשענת על המעורבות, האכפתיות והשותפות של חברות וחברי ועד המחוז, הפעילות והפעילים בוועדות הקשר ובוועדות המקצועיות, מערך המתנדבים באתיקה ובבית הדין, וכמובן על עובדות מנגנון המחוז - ועל כך הם ראויים למלוא ההוקרה וההערכה של כולנו.

מכוח אותה תפישה בדיוק, המשלבת בין ראיית הקהילה ובין המחויבות לשגרה המקצועית, נמשיך לפעול יחד למול האתגרים שעוד נכוננו לנו.

שנה טובה!

עו"ד רומי קנבל, יו"ר מחוז מרכז בלשכת עורכי הדין

"כשאתה פועל מתוך

אהבה ושאיפה לעשות טוב, השליחות שלך נעשית קלה וברורה", כתב הסופר פאולו קואלו, ונדמה שבשנתיים האחרונות קיבלו הדברים הללו, משמעות מיוחדת. בתוך התקופה המורכבת שכולנו חווים, אנו משתדלים לפעול מתוך מחויבות למען הקהילה בזמנים מאתגרים מאין כמותם, ולצד זאת להמשיך ולהבטיח כי בימים של אי-ודאות, מחוז מרכז נותר איתן בשגרת העשייה המקצועית ופועל במגוון דרכים כדי להוות, אולי יותר מתמיד, בית לעורכות ולעורכי הדין - אי של מקצועיות, אנושיות וקהליות עבודה.

ביוני 2023, כאשר זכיתי באמונם המחודש של חברות וחברי המחוז, לא שיערנו כמובן אלו ימים ניצבים בפנינו - כמדינה, כחברה, כאזרחים. 7 באוקטובר היה אז עוד תאריך בלוח השנה, וגם המושגים "חטופים", "מפונים", או "עם כלביא" לא היו חלק משגרת יומנו.

אך לאחר ההלם הראשוני שחווינו כולנו באותה שבת נוראה, חלחלה ההבנה שלפנינו תקופה אחרת מכפי שיכולנו לדמיין, וברור כי גם אם השגרה השתנתה - השליחות שלנו נותרה בעינה, משום שלפני היותנו איגוד מקצועי, אנחנו, בראש ובראשונה, בני אדם. הבנו שזוהי השעה לחצות את הקווים המקצועיים - ולחבק את הקהילה.

בדיוק משום כך, פעל המחוז במהירות כדי להתאים את עצמו למציאות החדשה: עברנו לעבודה במתכונת חירום, פעלנו לחיזוק מערך הקשר עם השטח, יזמנו מערכי תמיכה וסיוע אישי לעורכות ועורכי דין שנקלעו לקשיים, הקפדנו לשמור על פעילות רציפה של המחוז, גם אם בדרכים מותאמות, והעמקנו את הקשר האישי והשוטף עם חברות וחברי המחוז, באמצעות קבוצת עדכוני וואטסאפ.

עשייה נוספת שאותה הוביל המחוז בהקשר זה נגעה לייזום פרויקטים חברתיים, תוך חיבור בין עורכי דין למשפחות שנפגעו במלחמה, ובסיוע לחיילי מילואים. במקביל, המשכנו לקיים גם אירועים של רווחה ותרבות במחוז, כדי לאפשר לכולנו רגעים של נשימה והפוגה, שהיו ועודם נחוצים כל-כך.

מתוך הבנת תפקידנו המרכזי כעוגן מקצועי יציב ונגיש, היה לנו ברור כי לצד ההתגייסות למען הקהילה, אנו מחויבים

עו"ד מוחמד נעאמנה

יו"ר מחוז הצפון בלשכת
 עורכי הדין

פסיפס חברתי מאוחד וקהילה אחת שלמה

ומרגש של יהודים, מוסלמים, נוצרים ודרוזים - כולנו יחד סביב שולחן אחד. זה הפסיפס החברתי שאנחנו במחוז הצפון גאים לטפח ולשמור עליו בכל דרך.

לצד זאת המשיך המחוז לקיים טיולים, ימי ספורט, נבחרת כדורגל פעילה, והרצאות השראה - כל אלה מתוך תפיסה שהלשכה היא קודם כל בית משותף. עורך דין בצפון לא נשאר לבד. הוא חלק מקהילה רחבה ומלוכדת שמסייעת, תומכת ומחזקת - גם בימים טובים וגם בימים קשים.

במישור הציבורי, המחוז לא חדל לעמוד על המשמר מול מוסדות המדינה ובתי המשפט, לדאוג לאינטרסים של עורכי הדין בצפון ולדרוש תנאים הוגנים לעבודה משפטית.

בכל שנה חדשה אני רואה הזדמנות ליזמות חדשה. אנחנו נמשיך להעמיק את הקשר עם החברים, נפתח יוזמות חדשניות, נמשיך להעניק ערך מקצועי גבוה - ובעיקר נשמור על הפסיפס החברתי המיוחד שלנו, שהוא הכוח האמיתי של מחוז הצפון.

בברכה,

עו"ד מוחמד נעאמנה, יו"ר מחוז צפון בלשכת עורכי הדין

השנים האחרונות, ובעיקר מאז אוקטובר 2023, עמדו בסימן מבחן קשה לחברה הישראלית כולה. המלחמה והקשיים הכלכליים לא פסחו גם על ציבור עורכות ועורכי הדין במחוז הצפון. אך מול האתגרים הללו, לשכת עורכי הדין במחוז הצפון בראשותי, בחרה שלא לשקוט על השמרים. היא התייצבה לצד חבריה, שמרה על קשר אישי עם עשרות אלפי עורכי דין, והמשיכה לספק מעטפת מקצועית וחברתית מגוונת.

אני גאה לומר, שגם בתקופות הקשות הצלחנו לשמור על הפסיפס החברתי שלנו - עורכות ועורכי דין מכל הדתות, התרבויות והאזורים במחוז הצפון, שפועלים יחד באחוזה אמיתית.

במרכז הפעילות המקצועית עמדו מערכי ההשתלמויות המורחבים. עשרות ימי עיון והרצאות הועברו באופן פרונטלי, בבית הפרקליט ובלשכות הקשר כדי לאפשר נגישות לכל עו"ד, גם במקומות המרוחקים ביותר.

היזומה כללה גם צילומי תדמית מקצועיים לכלל עורכי הדין במחוז במחירים מוזלים - מתוך הבנה עד כמה חשובה הנראות בעולם המשפטי של היום. נוסף על כך, נפתח פרויקט ייחודי: פודקאסטים משפטיים בהשתתפות עורכי הדין עצמם, במה שבה כל אחת ואחד יכולים להשמיע את קולם, לשתף מניסיונם ולהיות חלק מהשיח המשפטי המחוזי והארצי.

אך לא פחות מהצד המקצועי - המחוז שם דגש על החיבור החברתי והקהילתי. אירועים מגבשים הפכו למסורת של ממש: חגיגת ראש השנה לעורכי הדין בצפון ואירוע שבירת הצום בחודש הרמדאן, שבו השתתפו מעל אלף עורכות דין ועורכי דין מכל רחבי המחוז. זה היה אירוע יוצא דופן, מפגש אנושי

עו"ד ארז צ'צ'קס

יו"ר מחוז ירושלים
בלשכת עורכי הדין

עורכי הדין לפני הכל!

ובסביבתה, הקמת מערך מתנדבים שמעניק ייעוץ משפטי לזכאים, השקת יוזמות של מתן הרצאות לציבור ושת"פ מול עיריית ירושלים במתן סיוע לאוכלוסיות חלשות ועוד ועוד.

האיכות הצרופה במסגרת פעילות זו היא אתן ואתם! עורכות ועורכי הדין במחוז שעושים לילות כימים לטובת ציבור עורכי הדין והציבור הכללי, מכל הלב ומתוך ערכים של ערבות הדדית, חסד ושאיפה לצדק לכל.

אני גאה לשמש כיו"ר ועד מחוז ירושלים ולשרת כל אחת ואחד מכם. אני גאה בכם ובכן עורכות ועורכי הדין הירושלמים על הקהילה והבית החם שיצרנו. בית עם ערכים, עם אמת עם זהות ייחודית של סיוע ועזרה לזולת ונתינה עד בלי די. תודה לכם על הזכות.

את היצירה ו-"הבועה" הירושלמית הזו יצרנו יחד ועליה נשמור מכל משמר.

בשמי ובשם חברי ועד מחוז ירושלים, נבקש לאחל לכולם שנה טובה, שנה של בריאות ועשיה, שגשוג ופרנסה לטובה, שנה של שלום, שלום בינינו לבין עצמנו, בתוך עמנו, בינינו לבין הכלל וזאת לצד ביטחון וחירות עצמית.

ודה מיוחדת והערכתי הרבה לחברי ועד מחוז ירושלים וכן לעובדי מנגנון מחוז ירושלים בראשו הגב' צהלה סרמונטה מנכ"לית המחוז שכל יום מלמדת את כולנו איך הופכים את הבלתי אפשרי לאפשרי.

אסיים בתפילה מעומק הלב לשלומם ולהשבתם הביתה של כל החטופים, ביטחונם וחזרתם בשלום של חיילינו בכל החזיתות.

שלכם,

עו"ד ארז צ'צ'קס, יו"ר מחוז ירושלים בלשכת עורכי הדין

חברות וחברים יקרים, השנים האחרונות ובעיקר השנתיים האחרונות היו שנים מורכבות ביותר ומכוננות בעיצוב דמותה של לשכת עורכי הדין במדינת ישראל.

ברקע, התנהלות פוליטית בלתי פוסקת של לשכת עורכי הדין הארצית. הפוליטיקה שולטת בכל. ציבור שלם של עורכי הדין מצוי, בעל כורחו, במרכז של הסערה הציבורית שאוחזת בחברה הישראלית.

לנוכח הפוליטיזציה שכבשה את הלשכה, חלף איגוד מקצועי ארצי, ענייני, הדואג לביטחונם, פרנסתם ורווחתם של עורכות ועורכי הדין ומשפחותיהם אנו נאלצים להתמודד עם מאבקים שונים, בכל החזיתות, שמובילים להחלשת מעמדו של עורך הדין ופוגעים בציבור עורכות ועורכי הדין.

מחוז ירושלים עומד אל מול אלה כחומה בצורה ומתעקש על עיצוב דמותה של הלשכה כאיגוד מקצועי שבראש מעייניו דאגה אך ורק לטובתם של עורכות ועורכי הדין מתוך ראייה שעל הבית הזה - הבית של כולנו יש לשמור, ועל עורכי הדין יש להגן מכל הבחינות.

מחוז ירושלים חרט על דגלו מאז ומתמיד, לדאוג ולשמש בית לכלל עורכות ועורכי הדין, תהא עמדתם הפוליטית אשר תהא, ללא הבדל דת גזע ומין כמו גם דאגה אמיתית לכל מגזר המרכיב והיוצר את הפסיפס האנושי היחודי המרכיב את המחוז הנפלא שלנו.

זו הלשכה וכך היא צריכה להיראות!

המחוז מעניק שירותים רבים לציבור עורכות ועורכי הדין- מערך השתלמויות עשיר ומגוון, אירועי תרבות רבים, מתחם עבודה שיתופי לטובת עורכי הדין, סיוע לעורכי דין חדשים בפתיחת משרד ומציאת עבודה, פתיחת חדרי קשר בבתי המשפט השונים ושיפוץ החדרים הקיימים, זמינות מיידית לכל פניה של עורך דין תוך מאמץ למציאת פתרון לכל בעיה.

לכל אלה נוסיף פעילות ענפה ברמה החברתית הירושלמית הכללית-משפט מבוים בבית הספר השונים בירושלים

ד"ר אברהם מננבים

שופט בדימוס ומרצה במחלקה ללימודים רב תחומיים
במכללת ספיר

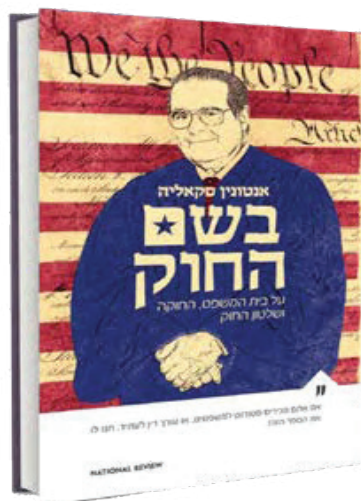
בשם החוק: על בית המשפט, החוקה ושלטון החוק

מאת: אנטונין סקאליה. תרגום מאנגלית: שמעון ותמי נטף,
הוצאת סלע מאיר, תשפ"ב-2202, 882 עמ'

פסק הדין שעסק בהפלות בעניין רונ. וויד, כידוע, בית המשפט העליון האמריקאי פסק כי על פי החוקה זכות האישה על גופה, ולכן אין כל אפשרות לאסור הפלות. סקאליה טען כי עובדתית, החוקה לא עסקה בהפלות כלל, לא תמכה ולא אסרה. ממילא אין כל אפשרות 'לפרש' את החוקה בתחום זה. השאלה איננה אם הפלות רצויות או אסורות, שכן הדעות יכולות להיות חלוקות. אך היות והחוקה לא עסקה בכך, אי אפשר 'לפרש' אותה כך שתכיל את הזכות להפלה. לטענתו, אם לא נעשה זאת, יוכל כל שופט לפרש את החוקה כרצונו, ואז יגלה כי החוקה אומרת בדיוק את מה שהוא חושב לנכון ולצודק (הפתעה!). לשיטתו, החוקה נוצרה בדיוק כדי למנוע שינויים מעין אלו, ולא כדי לתמוך בהם.

הספר שלפנינו הוא אוסף מאמרים קצרים יחסית, שכתב השופט אנטונין סקאליה, שמת בשנת 2016 כשהוא בן 79. סקאליה היה בן יחיד לזוג הורים קתוליים שהיגרו מאיטליה (אביו היה פרופ' לשפות לטיניות). הוא למד משפטים באוניברסיטת הרווארד, עבד כעורך דין מספר שנים לפני שעבר ללמד באקדמיה כפרופ' למשפטים, ואחר כך כיהן בממשל של הנשיאים ניקסון ופורד. בהמשך מונה על ידי הנשיא רונלד רייגן לשופט פדרלי, ואז לבית המשפט העליון. בסך הכל כיהן השופט סקאליה בבית המשפט העליון של ארצות הברית כשלושים שנה (1986-2016) ומת בשנתו באופן פתאומי.

הספר מומלץ לכל המתעניינים בפילוסופיה משפטית ובמיוחד בזרם השמרני שלה

סקאליה הוא בין התומכים העיקריים בזרמים "אוריגניליזם", ו-"טקסטואליזם", הטוענים כי יש להבין את החוקה האמריקאית כפשוטה, ולא לנסות לפרשה מעבר למילותיה. וכשמדברים על מילותיה של החוקה, אנו מדברים על הבנה פשוטה והוגנת של המילים, ללא חיפוש תכליות וכוונות. גישה זו מתנגדת לגישה הקרויה 'החוקה החיה', שלפיה יש להתאים את החוקה האמריקאית בכל דור ודור בהתאם ל-"אמות המידה המתפתחות של הגינות, המציינות את התקדמותה של חברה מתבגרת". כדי להבין את הגיונו של סקאליה נסתכל לדוגמה בדעתו על

הסקירות המובאות בגיליון זה הינן על דעת המפרסמים ועל אחריותם הבלעדית, ומהווה הבעת דעה אישית שהיא ביקורת על יצירה ספרותית. המערכת איננה אחראית לתוכן הסקירה.

כמובן שכל מדינה ומדינה יכולה לקבוע חוקים בעד או נגד, אך דבר אין להם עם החוקה.

נציין כי בתאריך 24.6.2022, בפס"ד דובס נגד הארגון לבריאות נשים בג'קסון-מיסיסיפי, ביטל בית המשפט העליון האמריקאי את פסק דין רו נ. וויד. הוא קבע כי כל מדינה בארצות הברית יכולה להחליט לבדה מתי ואיך לאסור על הפלות, ואין זה עניין פדרלי.

נימוקי הרוב השמרני היו בדיוק אלו של סקאליה (שצוטט רבות בפסק הדין). נראה שמורשתו של סקאליה משפיעה רבות אחרי מותו, אולי אפילו יותר מאשר בחייו.

השופט סקאליה היה עקבי בפסיקותיו. כך, למשל, הצטרף לדעת הרוב שקבעה כי שריפת הדגל האמריקאי מוגנת על ידי החוקה, וזאת משום שחופש הביטוי מוגן בפירוש בחוקה. מדינה אינה יכולה לחוקק חוק שיפגע בחופש הביטוי, אלא בדרך של תיקון החוקה. זאת, למרות שכשמרן, סקאליה התנגד מרות לשריפת הדגל האמריקאי.

הספר שלפנינו כולל עשרים ושבעה מאמרים קצרים. חלקם בני שניים שלושה עמודים בלבד. רובם שוכתבו מנאומים שנשא בפני קהלים שונים, מה שמסביר את סגנונם (כולל בדיחות והערות ייחודיות לקהל). לטעמי, היתרון הגדול הוא בכך שדווקא בגלל הקהל (שלא תמיד היה מורכב ממשפטנים) הסביר סקאליה את משנתו במלים השוות לכל נפש.

סקאליה טוען, בצורה משכנעת למדי, כי מגילת הזכויות המופיעה בחוקה האמריקאית (ליתר דיוק בתיקון לחוקה), היא החלק הפחות חשוב שבה. הוא מראה דוגמאות מחוקת ברית המועצות ומדינות טוטליטריות נוספות, שבהן יש אינספור זכויות. כך למשל, בחוקת ברית המועצות כתוב במפורש כי כל אזרח יכול לבקר את השלטון בכל עת, אסור לשלטון למנוע זאת ממנו, ועוד כהנה וכהנה. ואולם אלו הן מילים בעלמא. לעומת זאת, בארצות הברית נשמרות הזכויות בגלל החלק המשמעם שבחוקה. דהיינו, החלק שבו מבוזרות הסמכויות בין השלטון המרכזי למדינות, בין הקונגרס לנשיא, בין הסנאט לקונגרס, וכן הלאה. העובדה שהזכויות קיימות אינה נובעת מכך שהן כתובות בחוקה, אלא מכך שהחוקה מסדירה את מבני הכוח באופן שהשלטונות לא יוכלו לפגוע בזכויות, גם אם ירצו לעשות כן.

אעיר שגישתם של עורכי הספר קצת תמוהה. הם מנסים להראות בצורה מלאכותית לפעמים, את חשיבות רעיונותיו של סקאליה למערכת המשפט בישראל. לפני כל מאמר מצוטטת דעתם כיצד משליך מאמר זה על המצב בישראל, שאינו תקין מבחינתם. כך למשל, הם מצטטים (ובאותיות קידוש לבנה) דברים שאמר פעם סקאליה: "אני קורא פסקי דין זרים - כמו של בית המשפט העליון הישראלי, למשל - כאשר אני רוצה להיות ממש מזועזע ולהיזכר שבית המשפט שלי לא כזה גרוע אחרי הכל". הציטוט אכן מדויק להפליא, אולם סקאליה היה ידוע בלשונו הסרקסטית והתוקפנית. הוא גם הסביר בפסק דין כי יש "להפנות את תשומת הלב לאיום של בית המשפט הזה (בית המשפט העליון האמריקאי - א.ט.) על הדמוקרטיה האמריקאית". יש לסקאליה עוד מבחר ציטטות מעין אלה, כך שביקורתו על בית המשפט העליון הישראלי צנועה יחסית. עוד נציין כי באותו מקום שבו צוטטה ביקורתו על ישראל,

הוסיף סקאליה במפורש כי הוא לא נותן המלצות, או הצעות לבתי משפט בארצות אחרות, וכי כל ארץ צריכה לפעול לגופה, ובהתאם לתנאיה.

על רקע גישתו זו, ספק אם המבואות אכן משקפים את עמדתו. הוא אכן התנגד לפרשנות תכליתית, הרחבת זכות העמידה, ועילת הסבירות. אך עם זאת, הוא תמך בהפרדת מבני הכוח בכל מערכת שלטונית, ולכן נראה שהיה מתנגד בחריפות לכך שהקואליציה לבדה היא זו שתמנה את השופטים ואת היועצים המשפטיים.

סקאליה הוא בין התומכים העיקריים בזרמים "אוריגינליזם", ו-"טקסטואליזם", הטוענים כי יש להבין את החוקה האמריקאית כפשוטה, ולא לנסות לפרשה מעבר למילותיה

לדעתי, ראוי היה להביא את דעותיו של סקאליה ללא פרשנות נוספת, ולתת לקורא להסיק את מסקנותיו בעצמו. סקאליה כתב בצורה ברורה ומובנת, ונראה שאין צורך בפרשנויות אלה, שעלולות להיתפס כמגמתיות. נדמה כי הניסיון להסביר את דבריו גורע יותר מאשר מוסיף.

מעניינת וראויה לקנאה העובדה שלמרות הניצוח האינטלקטואלי, השופט סקאליה היה נוח לבריות והתרועע עם שופטים שדעותיהם היו הפוכות משלו. הוא היה ידיד של השופטת רות ביידר-גינסבורג, של אהרון ברק, ושאר אחרים. מה שמלמד כי חילוקי דעות אידיאולוגיים אינם בהכרח חייבים לגרום לעימותים אישיים.

הספר מומלץ לכל המתעניינים בפילוסופיה משפטית, ובמיוחד בזרם השמרני שלה, זרם שלא מוערך במיוחד בישראל, ככל הנראה מחוסר הכרות. ■

ד"ר עו"ד עמית גורביץ'

עורך דין, ד"ר לפילוסופיה.

ספר סלים ג'ובראן

עורכים - אהרן ברק, מוחמד ס' ותד, גד ברזילי, דורית פרידמן

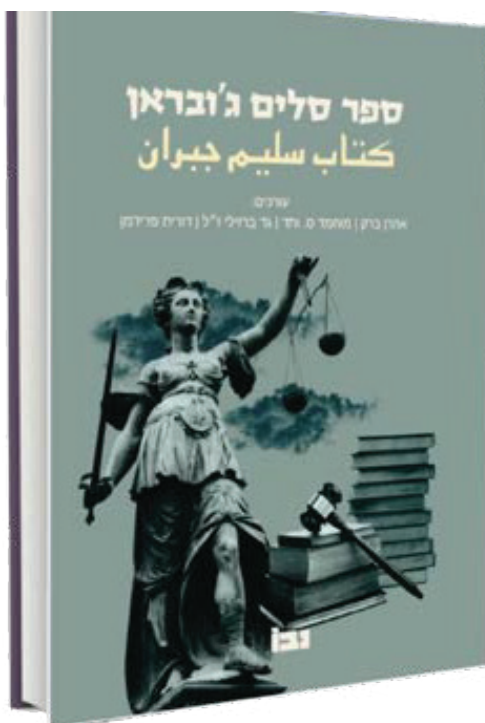

לא פעם לדחות את "דוקטרינת הבשלות", מבלי שהזדרז לקבוע כי העתירה מוקדמת מדי; ופירש את החוקים ב"צורה מודעת צבעים", כך שלא הסתפק בלשון החוק הפורמלית בענייני מגדר ואתניות. בענייני זכויות המיעוט הערבי כתב ג'ובראן את דעתו המפורשת, ולא רק הסכים עם דעות הרוב, במחצית מפסקי הדין. "ההתמקדות של השופט ג'ובראן בפן הליברלי דמוקרטי של המדינה, תוך התחמקות מעימות בין המאפיין היהודי והדמוקרטי, הציבה אותו במקום בטוח ופחות מבוקר מבחינה ציבורית ומשפטית" (עמ' 837), מציינת תותרי-ג'ובראן.

ספר לכבוד פועלו של השופט סלים ג'ובראן ז"ל יצא ערב שבעה באוקטובר, ודומה שאין מדויק ממנו כדי לסמן את השינוי המצער שעברה החברה הישראלית מאז. מבין שלל מאמריו עולה דמות של שופט שנאבק באפליה ובדעות קדומות, וביסס פסיקה עקרונית מופשטת כדי להחיל את חובת השוויון כמו גם הציות לחוק. הקורא ישפוט מה מערכים אלו נותר מקובל על החברה הישראלית והאם המצב מאז פרישתו ב-2017 או פטירתו ב-2024, ובעיקר מאז תחילת המלחמה, הוטב או הורע. עיון בו נראה כיום כקריאה בספר עתידיני אך מיושן; כמו קריאה בספר '1984' בשנת 1985; בבחינת מה היינו יכולים להיות.

השופט ג'ובראן מונה לשופט בבית המשפט העליון, וכיהן במשך 13 שנים כשופט הערבי הראשון במינוי קבוע, לאחר ששימש במשך 22 שנה כשופט בבית משפט השלום והמחוזי בחיפה. "כמעט כל חודש התקשר אלי ראש הממשלה, מנחם בגין, וביקש ממני למנות שופט ערבי", כותב נשיא בית המשפט העליון לשעבר, אהרן ברק, בדברי הברכה לספר. מעבר לעצם מומחיותו המשפטית, כתבה עליו הנשיאה הקודמת, אסתר חיות, כי השופט ג'ובראן תמיד השמיע "קול מתון, שפוי ואופטימי", והאמין בכוחה של החברה הישראלית להתלכד סביב שלטון החוק ולקיים חברה יהודית ודמוקרטית.

**ברק: "כמעט כל חודש
התקשר אלי ראש הממשלה,
מנחם בגין,
וביקש ממני למנות שופט ערבי"**

הספר בוחן את פועלו השיפוטי של ג'ובראן, שכתב 89 פסקי דין בבית המשפט העליון, והוא כולל 1,352 העמודים בחלוקה לחמישה פרקים: המשפט הציבורי, שוויון ומגדר, משפט פלילי, משפט מסחרי ואזרחי ודיון במקצוע המשפטי. בנוסף, רוכזו

ד"ר מנאל תותרי-ג'ובראן מאוניברסיטת בר אילן ערכה מחקר אמפירי שבו בדקה 65 פסקי דין של השופט ג'ובראן, שדנו בקבוצות מיעוט - ערבים, נשים, להטב"ים, בעלי מוגבלויות ועובדים זרים - ומצאה כי זכויות ערבים ולהטב"ים היו קרובים ביותר לליבו. רוב פסקי הדין הליברליים של השופט ג'ובראן ניתנו במחצית השנייה של כהונתו, לפי המחקר של תותרי-ג'ובראן, שבה פיתח לדבריה "יותר ביטחון ואומץ" (עמ' 820). בבואה לבחון אם התנהג כ"שופט מיעוט", לנוכח השתייכותו לקבוצת מיעוט בעצמו, מצאה תותרי-ג'ובראן כי בפסקי הדין נטה

בספר 38 מאמרים, חלקם של השופטים העליונים אהרן ברק, דפנה ברק ארז, יורם דנציגר ויוסף אלרון.

הנשיא ברק מציג במאמרו בפעם הראשונה פרק מספרו העתידי העוסק בחוקי היסוד ודן ב"זכות הבת לקיום אנושי מינימלי בסיסי בכבוד". לאחר סקירת הזכויות החברתיות בישראל ודיון בשאלה מדוע לא עוגנו בחוק יסוד וכיצד פותחו בפסיקה, קובע ברק כי "הזכות לקיום מינימלי בכבוד נובעת ישירות מחוק היסוד" (עמ' 73), וכי מדובר בזכות מפורשת ולא רק משתמעת. לצידי הוא מכיר בזכות למזון, למים ולחשמל, למגורים, לבריאות, לביטחון סוציאלי ולאיוכות סביבה כ"זכויות נכדה".

דינה זילבר כותבת במאמרה "ממש אוצר", על החשיבות של הכרזת העצמאות כ"חזון מפעים, מרגש והכרחי" (עמ' 261), ומסבירה כיצד ההכרזה וערכיה שימשו אותה בתפקידיה הציבוריים. בין השאר היא מספרת כיצד הצליחה לסכל מכירה של חמש טיוטות מוקדמות של ההכרזה, שהוצעו למכירה פומבית בשנת 2015 במחיר התחלתי של 250 אלף דולר, ולהשאיר אותן בידי המדינה. היא מצטטת דברים שאמר ג'ובראן על כך שבהיותו שופט מחוזי נסע מביתו ברחוב 2 בנובמבר בחיפה דרך שדרות הציונות, רחוב הנביאים ורחוב הרצל עד לבית המשפט, ולשם האזיון הלאומי - חצר הביתה דרך רחובות חסן שוקרי, עומר כיאם ואבו סינא בחיפה (עמ' 270).

מתן גוטמן עוסק במאמרו "המדינה הקואליציונית" ברמיסת הכנסת על ידי הממשלה, בהיותה חותמת גומי ולהקת מעודדות לכל רוב קואליציוני. הוא מנתח פסיקת מיעוט של ג'ובראן, שהתעלתה מעבר "לאדישותה של הרשות השופטת" בנושא, תוך שהוא מתריע מפני הפגיעה בהפרדת הרשויות (עמ' 245).

טל מימרן מנתחת את דעת המיעוט של ג'ובראן בפסק דין אבו-אלרוב, שבו העלה ספקות קשים ביחס למדיניות הריסת בתים בשטחים תוך שימוש בעילת המידתיות, ודן בצורך לבצע אבחנה בין אלה המעורבים בביצוע מעשי טרור, לבין אלה שאינם מעורבים (עמ' 303). בפסק דין זה מחה השופט ג'ובראן על כך שהחומר הסודי שהוצג בפניו אינו משכנע בכך שמדיניות זו אכן מתריעה, ועסק בשאלת הסמכות ומידתיות הענישה. השופט ג'ובראן החזיק בעמדה זו גם בתיקים שבהם נמנעה גישת חקלאים פלשתינאים, למשל, וסבר כי אין להסכים לפעילות מניעתית גורפת לפרקי זמן ממושכים וללא בקרה. "אכן אין בידינו מידע המעיד על יעילות המדיניות ביצירת ההרתעה, ויש הטוענים דווקא לקיומן של ראיות אמפיריות הפוכות", כותבת מימרן.

דוד קרצמר מנתח בהרחבה את היסטוריית ההחזקה של השטחים מאז 1967 בקשר לדין המצוי, לעומת הדין הרצוי. הוא טוען כי מאחר שהחזקת ישראל בשטחים אינה לוחמתית ושהכיבוש אינו זמני - יש להחיל על כל תושבי יהודה ושומרון את המשפט הבינלאומי ההומניטרי ואת עקרונות חוק יסוד כבוד האדם וחירותו (עמ' 343). זאת, בשונה מהשופט ג'ובראן, שמניח כי המשפט הציבורי הישראלי, כולל המשפט המנהלי, חל בשטחים, אך לא קובע מפורשות כי גם הדין החוקתי חל בשטחים (עמ' 350).

מיטל פינטו משבחת את דעת המיעוט של ג'ובראן בפרשת סבח, שהעדיף את ערך השוויון על פני ערכים אחרים בקבלה

לישובים קהילתיים (עמ' 325). "גדולתו של פסק דינו של השופט ג'ובראן היא בכך שהוא עוסק ברובד האינדיבידואלי של האפליה, המכיר באפליה גם כאשר לא ניתן להצביע על קשר הכרחי בינה לבין הדירה של קבוצות מוחלשות. מספיק שהחוק מאפשר שיקול דעת בלתי מוגבל לוועדת הקבלה, העולה כדי מתן אישור להתנהגות שרירותית כדי לקבוע כי מדובר באפליה. אין צורך להמתין לתוצאה החברתית בפועל", כותבת פינטו (עמ' 327).

השופט סלים ג'ובראן ז"ל

חגי קלעי מגיע למסקנה כי לאחר בג"ץ קעדאן הפסיקו בתי המשפט להיאבק במגמת האפליה על רקע לאומי בקבלה לישובים קהילתיים. הוא מלין על כך שבתי המשפט נמנעים מלברר לגופן טענות בגין אפליה על רקע לאום, תוך שימוש בטיעוני סף, על מנת שלא לברר את טיעון הפגיעה בשוויון לגופו של עניין (עמ' 757). בהקשר זה סבורים גם השופט בדימוס יורם דנציגר ואלעזר וייס, המפתחים לעניין זה מודל רב שלבי, כי יש לבחון במסגרת בירור השאלה אם אכן ראוי כי טובין מסוימים יחולקו בהתבסס על תכונה מבדילה (עמ' 588). שחר ליפשיץ מנתח את עמדת ג'ובראן בהקשר לזכות להורות למשפחה החד-מינית (עמ' 621), תוך אזכור פסק הדין שכתב ג'ובראן בבג"ץ ארד-פנקס נגד הוועדה לאישור הסכמים לנשיאת עוברים. בעוד יתר השופטים התייחסו רק לחובתו של פקיד משרד הפנים ברישום תעודות ציבוריות של מדינות זרות, הדגיש ג'ובראן את הזכות להורות ולחיי משפחה (עמ' 651).

אילן סבן מצטט שיר על זיכרון מאת מחמוד דרוויש (עמ' 577) ובדק מה השיקולים המנהליים והשיפוטניים בבחירת שמות לרחובות, ומגיע למסקנה כי ראוי להרחיב את הזכות להנצחה של קהילות מודרות. סבן סבור, כי יש מקום להתיר לרשויות ערביות להעניק שמות לרחובות לפי שיקול דעתן, וזאת מטעמים של סובלנות ולצורך תיקון אי צדק היסטורי (עמ' 688). הוא רואה בפסיקות של ג'ובראן בנושא זה מהלך שתורם ל"דה-דמוניזציה", מגדיר את קולו של ג'ובראן כיחודי ביחס לשופטים יהודיים, ומבהיר כי עמדתו שלו אינה מתייחסת לנעשה בשטחים, או במזרח ירושלים.

ההתמקדות של השופט ג'ובראן בפן הליברלי דמוקרטי של המדינה, תוך התחמקות מעימות בין המאפיין היהודי והדמוקרטי, הציבה אותו במקום בטוח ופחות מבוקר מבחינה ציבורית ומשפטית

יורם רבין ויניב ואקי בוחנים את יסודות העבירה "המתה בקלות דעת", שנכנסה לספר החוקים רק ב-2019, ולמרות שהם צופים כי בעתיד תהיה זו העבירה הפלילית השכיחה ביותר בתחומה, עדיין אין הלכה סדורה לגביה, כמוהם מציעים. במסגרת מחקר אמפירי בין 221 נבדקים מצאו קרנית מלכא-טיב וליאת פרנקו כי בתקופת הקורונה הועמקו הפערים וחוסר השוויון בחינוך, בשל הסגרים והלמידה המקוונת, בין היתר, בשל פערים דיגיטליים בין המרכז לפריפריה (עמ' 612). בהקשר של החלת דיני העבודה הישראלים גם על פועלים פלשתינאים שעובדים בהתנחלויות, סבורה איריס קנאור כי בית המשפט העליון טעה "בחסות פעלולים דוקטרינריים", של המרת כללי ברירת הדינים בשיטת מירב הזיקות, ובכך גרם לשימור הסדר המשפטי הקיים בשטחים, וזאת בשל "ההשוואה להתיישבויות בלתי חוקיות שאין זה ראוי שימשו כקנה מידה להשוואה" (עמ' 780).

עוד מצויים בספר מאמרי ביקורת שיפוטית על הליכי החקיקה (אריאל בנדור); על תמיכות מינהליות (השופטת דפנה ברק ארז); על תרומתו של ג'ובראן לקידום דיאלוג החוקתי בין בית המשפט לרשות השופטת (בל יוסף); על האבחנה בין חקיקה רטרואקטיבית פלילית לאזרחית (יניב רוזנאי); על עילת מיצוי ההליכים בעתירות חוקתיות (אמנון רייכמן ומורן ברדה מלכה); על חוק דודי השמש בדיוור הציבורי (יובל אלבשן); על המתה כפעולה עונשית לשם משטור, בהקשר של הגנה על כבוד המשפחה (מרדכי קרמניצר וחאלד גנאים); וכן על הצורך בפיתוח כלים לפיקוח על שיקום נאשמים ואסירים (רון שפירא). בתחום המשפט המסחרי והאזרחי מופיעים מאמריהם של דניאלה אסרף, תמר גדרון ואחסאן כנעאן, שני וייס, שי נועם וקובי קסטיאל, אמיר חורי, שרון חנס וזאיד פלאח. בנושא המקצוע המשפטי מופיעים מאמרים מאת שולמית אלמוג וגל אמיר, שפרה מישלוב ואדוה מסילתי, רביע עאסי והשופט מוחמד עלי. ■

במישורים כלליים יותר של הזכות לשוויון, מנתחות הדורה בר-מור וגלית אהרון את שוק העבודה הישראלי בקרב 1,200,000 האנשים המשתייכים למגזר החרדי (למרות שכ-60% מהם מתחת לגיל 20) (עמ' 505). חרף "היפוך התפקידים" בחברה החרדית (לפיו נטל התעסוקה מוטל בעיקר על הנשים, ש-80% מהן עובדות), הן מוצאות כי מבחינה אמפירית עולה גם מספר הגברים החרדים הנוטלים חלק כמפרנסים משניים בשוק העבודה, וזאת ביחס ישיר למספר הילדים שבבית (עמ' 533). רינת קיטאי סנג'רו מבקשת להרחיב את הלכתו של ג'ובראן בנוגע למשפט זוטא בדין הפלילי, במטרה להבטיח את זכויות הנאשמים, וכחלק מכך לקיים אותם לא רק בשאלת ההודאות, אלא גם בעניינים אחרים, לרבות חינוניות של ראיות חפציות (עמ' 936).

מוחמד ס' ותד בודק את היסטוריית הקשר בין המשפט הפלילי המהותי, לבין המשפט החוקתי, ושואל אם המחוקק חופשי להפליל כל התנהגות שהוא חפץ בהפללתה (עמ' 900). המתח נובע מכך שהמשפט החוקתי עוסק במתן זכויות ובטוב, ואילו המשפט הפלילי עוסק בצמצומן של הזכויות וברע. הוא מציע להשתמש בגישה הספקנית ולא בגישה הדוגמטית לעניין זה, תוך "הטלת ספק בטבעם של הטוב והרע, הנכון והלא נכון, ולדרוש לא רק היגיון אלא גם ראיות מהותיות".

אם הייתה מהפכה חוקתית בישראל, היא לא הגיעה למשפט הפלילי. בדיני העונשין ההשפעה החוקתית היא הזניחה ביותר, כללה רטוריקה נאה במקרים נדירים והתייחסות שיפוטית אגבית

השופט יוסף אלרון סבור כי אימוץ גישה המבקשת להגביל את טיעוני נאשמים ל"שיח של ראיות", במקום ל"שיח של זכויות", תערער את שווי המשקל הקיים בניהולם של משפטים פליליים (עמ' 842). אסף הרדוף שואל עד כמה שינוי חוקי היסוד את המשפט הפלילי בישראל, ביחס לדין המהותי, הדיוני ודיני הראיות, בכל אחד משלושת העשורים מאז המהפכה החוקתית. במבט רוחבי, שאינו אמפירי, הוא מגיע למסקנה כי "אם הייתה מהפכה חוקתית בישראל, היא לא הגיעה למשפט הפלילי. בדיני העונשין ההשפעה החוקתית היא הזניחה ביותר, כללה רטוריקה נאה במקרים נדירים והתייחסות שיפוטית אגבית", הוא כותב (עמ' 892).

ההוצאה לאור של לשכת עורכי הדין

הבית המקצועי של עורכי הדין

ההוצאה לאור של לשכת עורכי הדין מלווה את עורכות ועורכי הדין כבר שנים רבות, ומהווה עבורם כתובת ראשונה להתפתחות מקצועית, הרחבת אופקים והעמקת ידע. החברה פועלת מתוך מחוייבות אמיתית לקדם את ציבור עורכי הדין, ולהעניק לעורכות ולעורכי הדין כלים מעשיים ועדכניים להתמודדות עם אתגרי המקצוע בעולם המשתנה.

במהלך השנה מפעילה ההוצאה לאור מערך עשיר של קורסים, סדנאות והסמכות בינלאומיות – כולם מותאמים לצרכים היומיומיים של עורכות ועורכי הדין בשטח. ההכשרות משלבות ידע תיאורטי מעמיק עם פרקטיקה שימושית, ומועברות על ידי מיטב המרצים והמומחים בתחומם.

הנושאים מגוונים ונוגעים בליבת העבודה המשפטית: החל מקורס מעשי להגשה למדריכי הדירוג, אנגלית עסקית, AI למתקדמים, גישור בינלאומי, קציני/ות ציות מתקדם, ייצוג מול ועדות רפואיות, מיסוי מקרקעין למתקדמים, רישוי עסקים, העברה בין דורית, ייצוג מכר, נוטריונים, LAW&LEAD – הדרך להצלחה לעורכות ועורכי דין ועד קורסים מתקדמים בתחומי ציות ו-ESG.

כל קורס הוא הזדמנות אמיתית להתעדכן, להתמקצע ולהתחזק – גם מבחינה משפטית וגם מבחינת ניהול המשרד והלקוחות.

מעבר לקורסים, ההוצאה לאור מציעה לעורכות ולעורכי הדין גם טכנולוגיות מתקדמות וחדשניות הקשורות לעולם המשפט וכלים פרקטיים המלווים את עבודתם היומיומית ומייעלים אותה.

ההוצאה לאור רואה עצמה לא רק כספקית ידע, אלא כקהילה תומכת שמאפשרת לכל ציבור עורכות ועורכי הדין לצעוד קדימה, להתפתח ולבנות קריירה יציבה ומצליחה.

חפשו אותנו >>

“ההוצאה לאור של לשכת עורכי הדין”

03-636-8222

ההוצאה לאור – להתמקצע במקום הנכון!

פרופ' דוד א' פרנקל

פרופסור אמריטוס בפקולטה לניהול באוניברסיטת בן גוריון בנגב, ד"ר למשפטים מהאוניברסיטה העברית בירושלים, חבר לשכת עורכי הדין משנת 1963

כך אני הייתי מנסח

אפשרויות. יתרה מזאת, הצורות הללו מתעלמות מכך שהשפה היא גם (ובעיקר) מדוברת, והדיבור ה'כפול' (בין שהכפילות מלאה ובין שהכפילות בסיומת) מסורבל, מקשה את ההבנה ואינו ישים בפועל. תשובתה מסתיימת במלים אלה: הכנסת נקודות או לוכסנים בתוך המילה אינה לפי כללי הכתיבה של העברית.³

לאחרונה פותחים
רבים את מכתביהם
בהשמטת ה"א
הידיעה משמות
הנמענים. כך,
כדוגמה, הם כותבים
"דן יקר" או "מרים
יקרה", וסוטים
ממילות ההפניה
המקובלות מקדמת
דנא - "דן היקר" או
"מרים היקרה"

אפנה כעת לליקויי ניסוח במסמכים ובדברי חקיקה:

1. בהודעה של מזכיר עמותה לחבריה נכתב: "מי שרוצה להציע נושא לסדר היום לאסיפה הכללית שתתקיים, ככל הנראה ביום [...] בערב, חייב לשלוח אותו במייל למזכירת העמותה רק עד סוף השבוע הנוכחי".

אני הייתי מנסח זאת כך:

על חבר עמותה הרוצה להעלות נושא לסדר היום של האספה הכללית המתוכננת לתאריך [...], לשלוח את הצעתו בדוא"ל למזכירת העמותה לא יאוחר מיום [...]

ליקויי ניסוח וליקויי לשון במסמכים יכולים להצביע על צירוף של זלזול בשפה העברית ו"חיפוי" על חוסר ידע. זוהי נטישת העברית לעתים קרובות כדי "להתפאר" שהכותבים הם אנשי העולם הגדול ומקווים שבכך תעלה "יוקרתם". התוצאה היא חיקוי תוך התבטלות המגביר את החששות לעתידה של השפה. אפתח בהבאת דוגמאות של שימוש במונחים לועזיים הכתובים באותיות עבריות, במקום כתיבתם בעברית. דוגמאות אלה נוספות לאלה שהבאתי ברשימתי הקודמת "חיקוי תוך התבטלות"¹ מיינסטרים - הזרם המרכזי; נכטיב - סיפור המעשה או העלילה; ליטיגציה - התדיינות; אלטרנטיבה - חלופה; איטם - פריט(ובתקשורת - ידיעה); קונטקסט - הקשר.

דוגמה "מודרנית" לחיקוי תוך התבטלות היא שינוי מילות ההפניה במכתבים. לאחרונה פותחים רבים את מכתביהם בהשמטת ה"א הידיעה משמות הנמענים. כך, כדוגמה, הם כותבים "דן יקר" או "מרים יקרה", וסוטים ממילות ההפניה המקובלות מקדמת דנא - "דן היקר" או "מרים היקרה".

האקדמיה ללשון העברית שנשאלה על כך השיבה: "האקדמיה ללשון העברית לא פסקה בעניין זה, אך מקובל להמליץ על הצורה המיועדת: 'רותי היקרה', 'מאיר היקר', וכך גם 'מר כהן הנכבד', 'גב' לוי הנכבדה'. שם פרטי מיועד מטבעו, ולכן שם התואר המצטרף אליו אמור לבוא בה"א הידיעה. אפשר להשוות את הפנייה 'רותי היקרה' לפנייה 'חברתי היקרה' (ולא 'חברתי יקרה') או לפנייה 'גברתי הנכבדה' (ולא 'גברתי נכבדה'). נראה שהשימוש בצורה הלא מיועדת מושפע מן הפנייה המקובלת בלשונות זרות, כגון Dear באנגלית".²

דוגמה לליקויי כתיבה היא 'כתיבה ברבים'. לאחרונה אנו עדים למגמה להפגין ביטוי לשוויון מגדרי. הדוגמה שאביא לקוחה מהזמנה ששלחה הנהלת אוניברסיטה בישראל: "בכנס זה אנו מבקשים להזמין מנהלים. [...] חבריות סנאט ומובילים. ות אחרים. באוניברסיטה כדי לעמוד על אתגריו של שילוב והשלכותיו על עיצוב חיהם. של הבאים. בשעריה מפי בוגרים, מובילים, תוכניות וחוקרים. מומחים. ות".

בפנייה שהוגשה לאקדמיה ללשון העברית כדי לברר האם צורה זאת תקינה, ענתה האקדמיה שצורת הפנייה הזאת אינה עברית תקינה, ובתשובתה הבהירה שהצורות המתקבלות מסורבלות, מקשות על הקריאה ויוצרות פעמים רבות צורות לשון בלתי

1 דוד א' פרנקל "חיקוי תוך התבטלות" עורך הדין 98-99 51 (2023).

2 "יקר או יקרה" האקדמיה ללשון העברית (7.92.17). יקר-או-היקר <https://hebrew-academy.org.il>
3 "על כתיבה שוויונית" האקדמיה ללשון העברית (12.3.51). על-כתיבה-שוויונית <https://hebrew-academy.org.il>

2. סעיף 148 לחוק הרשות הארצית לכבאות והצלה, התשע"ב 2012,⁴ קובע:

[...]

[...]

[...]

[...]

[...]

"148. תקנות החלפת הוראות התוספת השלישית

(א). בסעיף זה, "המועד הקובע" - י"ב באדר התשפ"ו, 1 במרס 2026.

(ב). עד המועד הקובע השר יתקין תקנות לפי חוק זה או לפי חוק רישוי עסקים, לפי העניין, אשר יבואו במקום ההוראות המנויות בתוספת השלישית; לעניין הוראות כאמור שנוגעות לתכנון ובנייה, שר הפנים יתקין עד המועד הקובע תקנות מכוח סמכותו לפי סעיפים 158 א(ב) ו-ו(ג) ו-265 לחוק התכנון והבנייה.

(ג). [...]

(ד). לא התקין השר או שר הפנים, לפי העניין, תקנות כאמור בסעיף קטן (ב) עד המועד הקובע או עד המועד שנקבע לפי סעיף קטן (ג), יפקע תוקפן של ההוראות המנויות בתוספת השלישית, אלא אם כן בוטלו קודם לכן".

מכיוון שהכנסת לא חייבה את השרים להתקין את התקנות, אלא רק הסמיכה אותם לעשות זאת, כמובהר בס"ק (ד), אני הייתי מנסח את ס"ק (ב) כך:

(ב) עד המועד הקובע - רשאי השר להתקין תקנות לפי חוק זה ולפי חוק רישוי עסקים, לפי עניינן, שיחליפו את ההוראות שבתוספת השלישית, וכן רשאי שר הפנים להתקין כאמור תקנות לעניין הוראות הנוגעות לתכנון ובנייה מכוח סמכותו לפי סעיפים 158 א(ב) ו-ו(ג) ו-265 לחוק התכנון והבנייה.

1. תקנה 5 בתקנות מניעת זיהום הים ממקורות יבשתיים, התש"ן 1990⁵ קובעת:

"5. אגרת בקשה

(א) בעת הגשת בקשה להיתר או לחידושו ישלם מגיש הבקשה אגרה כמפורט להלן:

(ב) בלי לגרוע מכלליות האמור בתקנת משנה (א), תשולם בעת הגשת בקשה להיתר חירום כאמור בתקנה 9(ב) אגרה בסך 9,340 שקלים חדשים".

תקנה 5(א) מבהירה שעל מגיש הבקשה להיתר או לחידושו לשלם, בעת הגשת הבקשה, אגרה כמפורט באותה תקנה, אך תקנה 5(ב) מסתפקת בכך שקבעה שבעת הגשת בקשה להיתר חירום כאמור בתקנה 9(ב) "תשולם" אגרה כמפורט באותה תקנה, מבלי לקבוע על מי הוטלה החובה לתשלום ומועדה.

אני הייתי מנסח את תקנה 5(ב) כך:

(ב) בלי לגרוע מהוראות תקנת משנה (א), על מגיש הבקשה להיתר חירום כאמור בתקנה 9(ב) לשלם בעת הגשת הבקשה אגרה בסך 9,340 שקלים חדשים.

הערות לסיום

במקום "הדבר מדבר בעד עצמו" נכון יותר לומר "הדבר מעיד על עצמו". במקום "הרעיונות והדעות שהועלו על ידי פלוני" יש לכתוב "הרעיונות והדעות שפלוני העלה". משמעות הביטוי "עושה ימים כלילות" היא שאותו פלוני נוהג לישון במהלך היום. הביטוי הנכון הוא "לעשות לילות כימים", שמשמעותו - לעבוד גם בלילות כאילו היו ימים.

ברשימה זו הבאתי דוגמאות נוספות "על קצה המזלג", בתקווה שמשפטים וכן קוראים אחרים ישימו לב גם לדבריי אלה ויקפידו על ניסוח ברור ונכון של המסמכים שהם מוציאים תחת ידם. ■

4 כפי שתוקן בחוק התוכנית הכלכלית (תיקוני חקיקה ליישום המדיניות הכלכלית לשנות התקציב 2021 ו-2022), התשפ"ב-2022.
5 כפי שתוקן עד תשפ"ג (2023).

טקס קבלת חברים ללשכה: הוסמכו 1,565 עורכות ועורכי דין חדשים

בית המשפט טעה בדיון, פסק הדין אינו חוקי ואין לקיימו. אם זה יקרה, ואם נורמה כזו תקבל גיבוי, שלא לומר תונהג, בידי ממשלת ישראל, זהו חורבן מוחלט של מערכת המשפט, שלטון החוק, של מקצוע עריכת הדין, ולמעשה של קיומה של ישראל כדמוקרטיה ושל המפעל הציוני כולו.

בסיום דבריו, הוסיף: "48 חטופים וחטופה, עדיין נמצאים בשבי ארגון הטרור חמאס. מחר 700 ימים. קול דמי אחינו זועקים אלינו מן האדמה, הזמן שלהם הולך ואוזל. אין מעשה ישראלי יותר, יהודי יותר, חברתי יותר, ציוני יותר, מאשר קיום הערך של סולידריות וערבות הדדים, פדיון שבויים, והחזרת כל החטופים והחטופה.

בטקס ברך נשיא בית המשפט העליון, השופט יצחק עמית, את המוסמכות והמוסמכים: "כניסתכם אל שורות המקצוע נעשית בתקופה סוערת בקורותיה של החברה הישראלית, ושל הקהילייה המשפטית בפרט. אני מקווה שתיעזרו בכלים המשפטיים שרכשתם על מנת לבחון הנחות יסוד, לשאול שאלות מושכלות, ולהטיל ספק בעת הצורך - שהרי ביקורת היא לב ליבה של החשיבה המשפטית. אך במעמד זה אבקש לשוב ולהזכיר את העקרונות והערכים שניציבים בבסיס קיומנו כמדינה וכחברה - ובהם עיקרון שלטון החוק, שרכיב הכרחי בו הוא עצמאות מערכת המשפט והרשות השופטת בפרט. עקרונות אלו הם תנאים שאין בלתם ליכולתה של הרשות השופטת למלא את תפקידה בשירות הציבור, וליכולת שלכם כעורכי דין לשמור על הזכויות של לקוחותיכם."

עוד השתתפו בטקס החגיגי: מנכ"לית הלשכה, עו"ד אושרת תגר, יו"ר ועדת ההתמחות בלשכה, עו"ד ואיל חלאילה, עו"ד רומי קנבל, יו"ר מחוז מרכז, עו"ד שאדי סרוג' יו"ר מחוז חיפה, עו"ד אלעד דנוך - יו"ר מחוז דרום, עו"ד מוחמד נעאמנה - יו"ר מחוז צפון וחבר הוועדה לבחירת שופטים, עו"ד ארז צ'צקס - יו"ר מחוז ירושלים, עו"ד משה טייב, מ"מ יו"ר מחוז תל אביב, עו"ד יוסי ויצמן, חבר המועצה הארצית, עו"ד לירז ראש, חברת המועצה הארצית, עו"ד יצי גורדון, יו"ר איגוד המשפטנים בשירות הציבורי, ומ"מ יו"ר מחוז ירושלים, עו"ד יונית קלמנוביץ', מנכ"לית ההוצאה לאור של לשכת עורכי הדין וחברת הוועדה לבחירת שופטים מטעם לשכת עורכי הדין, עו"ד דנה בלום, ראש מערך ההתמחות וההסמכה בלשכה וחברי מועצה ארצית. ■

לאחר טקס ההסמכה, מספר עורכי ועורכות הדין הפעילים בישראל עומד על 84,203

בטקס חגיגי שהתקיים ביום 4.9.25 בבנייני האומה בירושלים במעמד כבוד נשיא בית המשפט העליון, השופט יצחק עמית, ראש לשכת עורכי הדין, עו"ד עמית בכר ועוד, הוסמכו 1,565 עורכות ועורכי דין חדשים, ובהם 922 נשים ו-643 גברים. המוסמך המבוגר ביותר הינו בן 74 והצעירים ביותר בני 23.

טקס ההסמכה הועבר בשידור חי בעמוד הפייסבוק ובאתר האינטרנט של לשכת עורכי הדין.

ראש לשכת עורכי הדין, עו"ד עמית בכר, פנה למוסמכים: "שמעתי מכם, על הלמידה בתוך התקופה המורכבת בזמן מבצע 'עם כלביא' וברקע מלחמת השבעה באוקטובר שטרם הגיעה אל קצה, תקופה מורכבת שלא היתה כמוהה בדורות האחרונים, ואתם: אנשי ונשות המילואים ומשפחותיהם, מפונים, שלמדו בין אזעקה לאזעקה, הורים לילדים, בני משפחה שנפגעו או פונו. זה האקלים המאתגר שבו נאלצתם להתגבר על משוכות וללמוד שעות ארוכות בשביל לקבל את התואר עורך דין. אני מצדיע לכל אחד ואחת מכם, תמחאו לעצמכם כפיים, הרווחתם את זה בישר."

בנוסף התייחס ראש הלשכה בנאומו גם לחובה לציית לפסקי הדין של בית המשפט: "העובדה הפשוטה והברורה מאליה, שיש לקיים פסקי דין וצווים של בית המשפט, היא תנאי הכרחי, ראשוני ובסיסי לקיומה של מערכת משפט, של שלטון חוק ושל דמוקרטיה.

למרבה הכאב, עיקרון-על זה במדינת ישראל, מעורער, שלא לומר מופר, כבר תקופת מה, על ידי שרים בממשלת ישראל, ובשבוע האחרון גם על ידי הממשלה כולה, אשר הפרה צו של המשנה לנשיא שהורה לה להגיב לעתירות נגדה בעניין הדחת היועצת המשפטית לממשלה.

"ממחר, אתם כעורכי דין, תייצגו בבתי המשפט ולא פעם, תקראו את פסק הדין ותהיו משוכנעים, שפסק הדין שהוציא בית המשפט תחת ידו שגוי מן היסוד. אבל מעולם, כפי שאף עורך דין בישראל לא עשה, לא תשבו מול הלקוח ותאמרו: 'כיוון שבית המשפט מחוייב לפסוק לפי הדין, וכיוון שלמיטב הבנתנו

חדשות הלשכה - התמחות והסמכה

שליחי מצווה

עו"ד אביגדור יואל מאמין שכל אדם צריך לעזור לזולת ולהעניק היכן שיכול. עו"ד שרית כרמל הצטרפה לתוכנית בשל סיפורה האישי ונסיבות חייה. עו"ד אירית נחום ענתבי מקפידה לתת תחושה לפונה שיש מי שעומד מאחוריו. עו"ד יהודית אבן חיים מתנדבת רק חצי שנה אבל כבר נטלה ייצוג ב-7 תיקים. עו"ד אלישע שניאור מקווה שההתנדבות תסייע לו ברכישת זכויות בעולם הבא. החמישה, שמתנדבים בתוכנית "שכר מצווה", מספרים על הזכות להיות חלק ממנה, חוזרים למקרים מרגשים שבהם סייעו לאזרחים ואזרחיות, ושולחים מסר ברור באשר לחשיבות ההצטרפות למעגל מתנדבי התוכנית

שם: עו"ד שרית כרמל
מתנדבת בתוכנית: שלוש שנים

מה הביא אותך להתנדב בתוכנית?

"הסיפור האישי שלי כילדה וכנערה, ששמעה בביתה את המשפט: 'אנחנו מעוטי יכולת'.

נחשפתי לתוכנית שכר מצווה בתקופת הלימודים לתואר הראשון, וכבר כסטודנטית התחלתי להתנדב בה. הקשבתי לעשרות שיחות ביום לצורך סינון זכאים, ונחשפתי למגוון סיפורים, שחלק לא מבוטל מהם נגע לי בלב באופן אישי.

כשסיימתי את לימודי התואר הראשון והתואר השני, היה לי ברור שאחזור להתנדב בתוכנית כעורכת דין. רציתי להמשיך ולסייע ממקום חזק של הגשמה עצמית, ובעקבות תהליך ארוך של התפתחות אישית ורצון גדול לסייע למי שידו אינה משגת".

כיצד באה לידי ביטוי התנדבותך בתוכנית?

"במסגרת התוכנית אני עוסקת בתחום דיני משפחה. כאשר אני מקבלת תיק לסייע, חשוב לי לקבל את התמונה הכוללת של הצדדים, ולכן כצעד ראשון אני עורכת פגישה ארוכה במטרה להכין את התשתית. לעיתים מדובר בתביעת מזונות וייצוג בבית משפט לענייני משפחה, ולעיתים מדובר בייצוג בתיק גירושין מורכב, הכולל לא פעם גם אלימות במשפחה.

הצדדים מתנהלים מתוך פגיעות, כל תיק מורכב ועתיר ברגשות, וכאן המקום שעורך הדין יכול להשפיע ולהוריד את הלהבות. הגישה המקצועית שלי היא להיות מתונה ומעל הכל לראות את טובת הילדים".

איזה מקרה זכור לך במיוחד?

"מטיבו וטבעו תיק משפחה הוא תיק מורכב. בעבר ייצגתי אב לשלושה קטינים בתיק שכלל אספקטים רבים, ובהם: תשלום מזונות, טענת אבהות ושהות, או בקיצור תיק משפחה קלאסי. לאחר שנקבעו מזונות זמניים, סיפר האב כי האם מתלוננת בפניו על כך שהמקרה התקלקל. הצעתי לו עזרה והפניתי אותו למחסן תרומות, שבו באמת דאגו לכך שהאם תקבל מקרר.

זוהי זכות גדולה להיות במקום שבו אני גם יכולה להשפיע ולעשות טוב לצדדים, וגם להגשים את השליחות שלי".

מה המסר שתמצא להעביר לעורכות ועורכי הדין?

"החלטתם להתנדב? עשו עבור הלוקח את אותה העבודה בחיוך, בנחישות ובמסירות, כאילו הוא שילם לכם תעריף מוגדל".

שם: עו"ד אביגדור יואל
מתנדב בתוכנית: שלוש שנים

מה הביא אותך להתנדב בתוכנית?

"הרצון להעניק לקהילה מכל הלב וללא קבלת תמורה. אני מאמין שכל אדם, ובכלל זה גם עורך ועורכת הדין, צריכים לעזור לזולת ולהעניק היכן שהם יכולים. בסופו של דבר זכאי כל אדם לקבל ייצוג או ייעוץ משפטי הולם. זכות הגישה לערכאות היא זכות חוקתית, שאף נגזרת מכללי הצדק הטבעי, ואנו כציבור עורכי הדין המתנדבים בתוכנית משתדלים לעשות כל שבידנו כדי לממש את זכות הייצוג לאנשים שיכולתם הכלכלית אינה משגת. בהתאם, תוכנית שכר מצווה של לשכת עורכי הדין מאגדת תחתיה ציבור שמבקש להעניק ולתת ייצוג משפטי בהתנדבות".

כיצד באה לידי ביטוי התנדבותך בתוכנית?

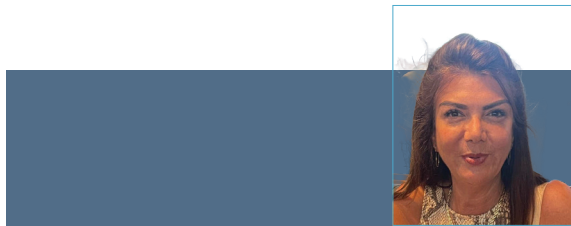
"לצערי הרב קיימת תפיסה או קונספציה מסוימת, ולפיה עורכי דין נתפסים כאנשים שליליים ואף רודפי בצע, והאמת לא יכולה להיות יותר רחוקה מכך. עצם התוכנית באה לבטא תפיסה אחרת לגמרי, כזו שמציגה לאזרחי המדינה צדדים שאולי לא היו מוכרים דיים. למשל צדדים שבהם עורכי הדין מבקשים לעזור ולתת ייצוג משפטי ללא כל עלות, אלא מתוך רצון אמיתי לתת, מתוך תחושת שליחות ומתוך שיקולים אלטרואיסטיים. אני מעניק ללקוחות ייצוג בתחום הליכי חדלות פירעון והליכי הוצאה לפועל, לרבות מתן מענה שוטף לכל בעיותיהם ושאלותיהם".

איזה מקרה זכור לך במיוחד?

"זכור לי מקרה שבו אישה צעירה, אם חד-הורית, נקלעה לחובות כלכליים עקב מתן ערבות למשפחה בגיל צעיר, ושבשל כך לא הצליחה לנהל אורח חיים כלכלי נורמטיבי. לאחר התערבותנו, נדמה לנו לגלות כיצד פרויקט שכר מצווה של הלשכה סייע לה להשתקם באופן מלא. כיום הגברת עובדת, מנהלת חשבון בנק, בעלת כרטיסי אשראי ומצליחה לקיים את עצמה בכבוד".

מה המסר שתמצא להעביר לעורכות ועורכי הדין?

"על האף הקשיים, לזכור שטוב לתת. בסופו של יום התמורה בהענקת עזרה גוברת על כל מכשול, בדיוק כמו הקלישאה השגורה: לתת זה לקבל".

שם: עו"ד ונוטריון אירית נחום ענתבי
מתנדב בתוכנית: 12 שנים

מה הביא אותך להתנדב בתוכנית?

"האמונה, לתרום מעשר; עצם מצוות הצדקה היא מן התורה, שנאמר (דברים טו, ז-ח) 'לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ידך מאחיק האביון. כי פתח תפתח את ידך לו ... די מחסרו אשר יחסר לו'.

הרצון שלי נובע מהיתקלות באנשים מעוטי יכולת, אשר אין ביכולתם לשכור שירותי עורך דין לשם מיצוי זכויותיהם על פי הדין, לעשיית צדק במצבים אליהם נקלעו ומוצאים עצמם עומדים בפני שוקת שבורה חסרי אונים".

כיצד באה לידי ביטוי התנדבותך בתוכנית?

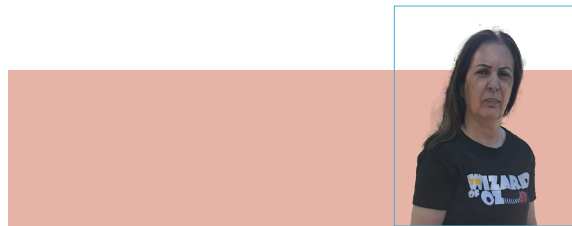
"לרוב, ובכל פעם בה מבוצעת פניה מטעם התכנית לפי נדרש עו"ד לסייע בידי פונה, אני מציעה את עזרתי; אני מקבלת תיקים ונוטלת על עצמי ייצוג מלא על כל המשתמע, פגישה עם הפונה במשרדי ומתאימה את הטיפול לצרכיו האישיים".

איזה מקרה זכור לך במיוחד?

"פונה פנתה כשבן זוגה, אבי שתי בנותיה נשלח לשיקום מאלכוהול (בבית היו בעיות אלימות מילולית), היא התעקשה על גירושין כשאינה מוכנה להפגש או לסייע בידו בהליך השיקום. לאחר שיחות שלי עם הפונה ועם העו"ס במקום שבו שהה בן הזוג לגמילה, הצליחה הפונה להתגמש ולהירתם לטיפול בבן הזוג למען שתי בנותיהם הקטינות".

מה המסר שתמצא להעביר לעורכות ועורכי הדין?

"מדי פעם, הרצון לסייע בידי מי שקשה לו לקבל צדק, שלא באמצעות תשלום שכר טרחת עורכי דין, גורם לסיפוק עילאי כאשר הפונה נושם לרווחה ומאמין כי קיבל את העזרה והסעדים שלהם נזקק בעת מצוקתו. תרומה לחברה מהווה עבורי כנותנת הסיוע סיפו עילאי כשאני מקבלת חיוך של תודה, ואין שקר במילות הפתגם 'המציל נפש אחת כאילו הציל עולם ומלואו', כך אני חשה כשאני גורמת לפונה תחושה שיש מי שעומד מאחוריי בעיקר ברגע הקשה אותו אני חווה כרגע".

שם: עו"ד יהודית אבן חיים
מתנדבת בתוכנית: חצי שנה,
אבל כבר טיפלה בשבעה תיקים.

מה הביא אותך להתנדב בתוכנית?

"לתכנית הגעתי מכמה סיבות: האחת, מתוך רצון כן ואמיתי לסייע לזולת. השנייה - שתי הרשמות שעבדתי איתן במסגרת ההתמחות בהוצל"פ - כב' הרשמות חן לוי וקרולין גלר עיצבו את דרכי ואת תפיסת עולמי במסגרת עיסוקי כעורכת דין. למדתי מהן רבות על עולם החייבים, על מצוקתם ועל המחויבות האנושית שלנו כבני אדם, לסייע להם לצאת ממעגל החובות ולהשתלב בחברה".

כיצד באה לידי ביטוי התנדבותך בתוכנית?

"התנדבותי באה לידי ביטוי בנכונות שלי לסייע לכל פונה, בתנאי שהוא עומד בקריטריונים ומוכן לשתף פעולה ולסייע לי. העבודה לא פשוטה, היא דורשת השקעת שעות רבות של שיח עם הלקוחות, שיחות טלפונים אינסופיות עם הזוכים-בנקים וזוכים פרטיים, אולם התוצאה מרגשת. לדעת שפותרתי ולו לזמן מה את הבעיות הכלכליות של החייב/ת".

איזה מקרה זכור לך במיוחד?

"זכור לי מקרה של חייבת, אישה נעימת הליכות ותמימה שהייתה בהליך של חדל"פ והוצאה ממנו. האישה הייתה על סף קריסה כלכלית ואישית. בחרתי את התיק והבנתי שלהחזיר אותה להליך יהיה עוול נוראי. הגשתי מספר בקשות לרשמת, פניתי לבנקים ולאחר אין סוף שיחות ובסיוע של בני משפחת החייבת הצלחתי להגיע לפשרה עם הזוכים. כל תיקי ההוצל"פ נסגרו והיא יצאה לדרך חדשה".

מה המסר שתמצא להעביר לעורכות ועורכי הדין?

"אני קוראת לכם להצטרף לתכנית "שכר מצווה". היכולת שלכם להשפיע על החיים של ציבור האנשים במדינה החווים קשיים כלכליים ואחרים גדולה. הידע והניסיון המקצועי שלכם יכולים ליצור את ההבדל בין הצלחה לכישלון ובין חוסר אונים לייאוש לתקווה.

אני פונה אליכם להתנדב ולסייע לפונים לתכנית.

באמצעות הייעוץ המשפטי שתעניקו להם יוכל כל אדם שידו אינו משגת לשכור עו"ד לזכות בסיוע משפטי. כבר קבעו חכמי ישראל כי התנדבות - או "גמילות חסדים" היא ערך חשוב ומרכזי ואחד משלושת עמודי התווך שהעולם עומד עליהם".

שם: עו"ד אלישע שניאור
מתנדב בתוכנית: 11 שנים

מה הביא אותך להתנדב בתוכנית?

"לרכוש זכויות בעולם הבא, לעזור לפונים שאין ביכולתם הכלכלית לשכור שירותים של עורך דין פרטי, ובכך לשנות את חייהם ולספק להם את הסיוע שלו הם זקוקים".

כיצד באה לידי ביטוי התנדבותך בתוכנית?

"במסגרת תוכנית שכר מצווה אני מקבל מדי שבוע באשדוד פונים שמעוניינים לקבל ייעוץ משפטי. בנוסף, בכל חודש בממוצע אני מתנדב לקחת שלושה תיקים לייצוג, בדרך כלל, בענייני משפחה".

איזה מקרה זכור לך במיוחד?

"אני מתנדב בתוכנית זה 8 שנים, וזכורים לי תיקים רבים. באחד התיקים שנסגר לא מזמן, והגיע משכר מצווה לייצוג בהתנדבות מלאה, פנתה אלי משפחה שבה האישה נותרה אלמנה לאחר שבעלה נפטר מנגיף הקורונה, עם חובות גבוהים בהוצאה לפועל. לאחר דיונים ממושכים קיבלה הפונה צו הפטר".

מה המסר שתרצה להעביר לעורכות ועורכי הדין?

"יש חשיבות ענקית להתנדבות בתוכנית, שמסייעת לאוכלוסייה החלשה בחברה ומראה להם כי הם לא לבד. הייתי רוצה שעורכי דין ייתנו מופעלם לתוכנית שכר מצווה. אין לי ספק כי התנדבותם וסיועם לזולת תחזיר להם כפול".

"ההרגשה האישית שלי, כשפונה שסייעתי לו ולו במעט מוקיר לי תודה, ממלאת אותי בתחושת סיפוק וגאווה אישית".

בקשה לדחיית מועד לאחר הפגרה

תחינה הנשמעת מפי עורך דין שבית המשפט קבע לו מועד הגשה או דיון הוכחות ממש בסמוך לפני הפגרה, והוא מבקש בכל לשון להעבירם לאחריה.

דחיינות משפטית

מאת: מיטל אופיר-דגני

אחרי הפגרה –
יעלם כל הרע.
תתקורר הבטירה,
תשכח הצרה,
לא תהיה אז ברירה –
תהיה פה פשרה.
כבוד השופט,
נשבע באמת,
רק תדחה ת'מועד,
בעצמי אהיה עד.
כי אחרי הפגרה –
יש שנוי אורה,
השרב יהפך לרוח קרירה,
קארמה שחורה תהפך בהירה,
כתבי טענות יתמלאו בשירה,
נבקש השבת מחצית האגרה,
תהיה פה פשרה!
רק תדחה לאחרי הפגרה.

כותבים שירה משפטית?
שלחו אלינו meytal@aln.co.il

מערכת "עורך הדין"
מאחלת לכל הקוראים
שנה טובה ומתוקה!

ISRAEL
LEGAL WEEK
2025

19-23 אוקטובר

שבוע המשפט של לשכת עורכי הדין

כנס דיני עבודה

כנס משפחה

כנס מקרקעין ומיסוי

כנס רשלנות רפואית

כנס איסור הלבנת הון

כנס קריירה בעולם המשפט

כנס פסיכאטריה ומשפט

הצטרפו עכשיו. ההרשמה מראש

לשכת עורכי הדין בישראל
ISRAEL BAR ASSOCIATION
نقابة المحامين في إسرائيل

סרקו לצפייה ולהרשמה